

T.C.

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**TÜRKİYE’NİN AFRİKA AÇILIMI KAPSAMINDA
TÜRKİYE SUDAN İLİŞKİLERİ (1998-2018)**

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM KAYA

İSTANBUL, 2020

T.C.

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK

LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE’NİN AFRİKA AÇILIMI KAPSAMINDA
TÜRKİYE SUDAN İLİŞKİLERİ (1998-2018)**

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM KAYA

Tez Danışmanı: Dr. Mehmet Cem OĞULTÜRK

İSTANBUL, 2020

T.C. BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI
İLİŞKİLER PROGRAMI**

Tezin Adı: **Türkiye'nin Afrika Açılımı Kapsamında Türkiye Sudan ilişkileri**

Öğrencinin Adı Soyadı: **İbrahim Kaya**

Tez Savunma Tarihi: **.../.../2020**

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

.....

Enstitü Müdürü

imza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

.....

Program Koordinatörü

imza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri İmzalar

Tez Danışmanı

.....

Ek Danışman

.....

Üye

.....

Üye

.....

ÖZET

TÜRKİYE’NİN AFRIKA AÇILIMI KAPSAMINDA TÜRKİYE-SUDAN İLİŞKİLERİ (1998-2018)

İbrahim KAYA

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Mehmet Cem OĞULTÜRK

Haziran 2020, 150 sayfa

1990 sonrası yıllar Türkiye’nin alternatif politikalar üretme arayışında olduğu ve Afrika kıtasına yöneldiği bir zaman dilimi olmuştur. 2000 sonrasında Türkiye’de yaşanan hükümet değişikliğiyle birlikte Türkiye, Afrika kıtasının önemli ülkelerinden birisi olan Sudan’da giderek daha etkili politikalar izlemiştir. Türkiye-Sudan ilişkilerini ele aldığımız bu çalışma, Türk dışışleri için önemli bir alan olan yumuşak güç ve kamu diplomasisi perspektifinde incelenmiştir.

Türkiye’nin yumuşak güç unsurlarını 2008 küresel krizi ve özellikle de 2011 yılı sonrası Sudan’da etkin bir şekilde kullanması Türkiye’nin imajını ve tanınırlığını güçlendirmiş ve Sudan devleti ile ilişkilerinin geçmişte hiç olmadığı kadar gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu çalışma Türkiye-Sudan ilişkilerinin tarihsel sürecini, geçmişte yaşanan sorunlar ve gelecek hakkındaki beklentileri yumuşak güç ve kamu diplomasisi bağlamında ele almakta ve Türkiye’nin Sudan’da sahip olduğu yumuşak güç politikalarıyla ülkedeki diğer önemli yabancı aktörlerin yumuşak güç politikaları karşılaştırılmıştır.

Türkiye’nin Sudan’da yürüttüğü insani diplomasi temelli yumuşak güç ve kamu diplomasi faaliyetleri, Afrika’ya Açılım ve Eylem Planı bağlamında kavramsallaştırılarak Türkiye’nin insani ve sosyal açıdan Sudan’da başarılı bir aktör

olduğu görülmüştür. Bununla beraber, Türkiye'nin faaliyetlerinin Sudan'ın eğitim, sosyal, sağlık, teknik, askeri ve ekonomik alanlarda ihtiyacı olan reformları gerçekleştirebilecek bir düzeye yaklaştırmadığı anlaşılmıştır. Türkiye'nin Sudan özelinde Afrika siyasetinde her geçen gün daha güçlü ve etken bir aktör olmasının en önemli nedeni Türkiye'nin eğitim, sağlık, kültürel faaliyet, sosyal yardım ve altyapı sistemlerine yönelik sunmuş olduğu yumuşak güç ve kamu diplomasisidir. Aynı zamanda Türkiye'nin Sudan'da barış ve istikrarın sağlanması girişimlerinden dolayı Sudan halkı nezdinde olumlu bir görüntüye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Sudan, Afrika, Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi

ABSTRACT

Turkey-Sudan relations in context of Turkey's Africa initiative (1998-2018)

İbrahim KAYA

Global Politics and International Relations

Thesis Advisor: Mehmet Cem OĞULTÜRK

June 2020, 150 pages

After 1990, Turkey began its quest to produce alternative policies and for this purpose, it has been towards to the African continent. Turkey, along with the change of government that took place after 2000, it began to set more effective policies against Sudan, which is one of the most important countries of the African continent. In this study, Turkey-Sudan relations were examined in perspective of soft power and public diplomacy as an important area in Turkish foreign policy. Elements of Turkey's soft power effectively using in Sudan, especially after the 2008 global crisis and 2011, increased Turkey's image and recognition. This has helped its relations with Sudan reach a better level than ever before. In this study, the historical process of Turkey-Sudan relations, the problems in the past and expectations about the future are addressed in the context of soft power and public diplomacy and additionally to this, other global and regional important actors' soft power foreign policy, were compared with Turkey's soft power policy in Sudan. In regard of humanitarian diplomacy, soft power and public diplomacy activities conducted in Turkey in Sudan, "Africa Initiative and Action Plan" conceptualized in the context of Turkey's human and social point of view has led to successful actor in Sudan. However, it is also understood that these Turkish policies did not cause a positive effect on Sudan's education, social, health, technical, military and economic reforms needs. The most important reason of as a stronger ties and gradually becoming an active actor, Turkey's African politics in specific on Sudan, its soft power and public diplomacy, which implementation for educational, health, cultural activities, social welfare and infrastructure services.

Keywords: Turkey, Sudan, Africa, Soft Power, Public Diplomacy

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR.....	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1 GÜÇ KAVRAMI	7
2.1.1 Sert Güç.....	10
2.1.2 Yumuşak Güç.....	11
2.1.3 Kamu Diplomasisi	15
2.2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ VE AFRİKA.....	19
2.2.1 Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Stratejisi ve Kamu Diplomasisi.....	19
2.2.2 Afrika’da Türk Varlığı	31
2.2.3 Cumhuriyet Dönemi Afrika İlişkileri.....	37
3. SUDAN	56
3.1 SUDAN TARİHİNE BAKIŞ	56
3.2 OSMANLI DÖNEMİNDE SUDAN.....	58
3.3 MEHDİ DÖNEMİ: SUDAN’IN İLK BAĞIMSIZLIK HAREKETİ.....	61
3.4 SUDAN’DA İNGİLİZ SÖMÜRGE DÖNEMİ	64
3.5 BAĞIMSIZ SUDAN VE HÜKÜMET DARBELERİ.....	69
3.6 DARFUR SORUNU VE GÜNEY SUDAN’IN AYRILMASI	81
3.6.1 Darfur Sorunu.....	82

3.6.2 Güney Sudan'ın Ayrılması	89
3.7 KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN SUDAN SİYASETİ.....	98
3.7.1 Çin Halk Cumhuriyeti	98
3.7.2 Amerika Birleşik Devletleri	101
3.7.3 İsrail.....	105
3.7.4 Brezilya.....	106
3.7.5 Hindistan	107
3.7.6 Rusya	109
3.7.7 İngiltere	112
4. TÜRKİYE-SUDAN İLİŞKİLERİ	113
4.1 TÜRKİYE SUDAN SİYASİ, ASKERİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ	114
4.2 EĞİTİM, KÜLTÜR, SAĞLIK VE DİĞER İLİŞKİLER	122
4.3 TÜRKİYE'NİN SUDAN'DA YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI	126
5. SONUÇ	131
KAYNAKÇA.....	137

TABLÖLER

Tablo 2.1: Nye’a göre sert ve yumuşak gücün davranış spektrumu ve kaynakları.....	15
Tablo 3.1: Bağımsız Sudan’ın hükümetleri.....	69
Tablo 4.1: Yıllara göre Türkiye’nin Sudan ithalat ve ihracatı (Değer: Bin ABD Doları).....	117
Tablo 4.2: Sudan’ın bazı yıllarda tüm ithalat ve ihracatı (Bin dolar).....	121

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AB	:Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADB	: Afrika Kalkınma Bankası
AEH	: Adalet ve Eşitlik Hareketi
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AfB	: Afrika Birliği
AFRİCOM:	Birleşik Devletler Afrika Gücü
AGOA	: Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AKUT	: Arama Kurtarma Derneği'nin
AP	: Adalet Partisi
AU	: African Union (Afrika Birliği)
BINUB	: BM Burundi Misyonu
BM	: Birleşmiş Milletler
CNPC:	China National Petroleum Corporation (Çin Ulusal Petrol Şirketi)
COMESA	: Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı
CSIS	:(Center for Strategicand International Studies
ÇAİF	: Çin-Afrika İşbirliği Forumu
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti

DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi
DP	: Demokrat Parti
DSİ	: Devlet Su İşleri
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
EAC	: Doğu Afrika Devletler Topluluğu (East Africa Community)
EAGÜ	: En Az Gelişmiş Ülkeler
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
FOCAC	: Forum on China-Africa Cooperation (Çin-Afrika İşbirliği Forumu)
GSMG	: (eski adıyla kişi başına GSMH) Kişi Başı Düşen Milli Gelir
ICC	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IGAD	: Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBB:	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İHH	: İnsani Yardım Vakfı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KBA	: Kapsamlı Barış Anlaşması
LDC	: Az Gelişmiş Ülkeler
MDC	: Milli Demokratik Cephe
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEDA	: Akdeniz İşbirliği Programını

MONUC : BM Kongo Gözlem Heyeti Sivil Polis Misyonu

NATO : North Atlantic Treaty Organization

NEPAD : Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü

RİDA : Uluslararası Yetim ve Muhtaçlara Yardım Derneği

SAA : Sahra-altı Afrika

SADC : Güney Afrika Kalkınma Topluluğu

SAİ : Sivil Asker İşbirliği

SKO :Sudan Kurtuluş Ordusu

SPLA : Sudan Halk Özgürlük Ordusu (Sudanese People's Liberation Army)

SPLM : Sudan Halk Özgürlük Hareketi (Sudanese People's Liberation Movement)

SPLM/N: Sudan Halk Kurtuluş Hareketi – Kuzey (Sudanese People's Liberation Movement-North)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

THY : Türk Hava Yolları

TICAD : Tokyo Uluslararası Afrika Kalkınma Konferansı

TİGEM: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TMV : Türkiye Maarif Vakfı

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TUSKON : Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UİC : Ulusal İslami Cephe

UNAMSIL: BM Sierra Leone Misyonu

UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNMIL : BM Liberya Misyonu

UNMIS : BM Sudan Misyonu

UNOC : BM Fildişi Sahili Operasyonu

UNOSOM : BM Somali Operasyonu

USIA : United States Information Agency-Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı

YEE : Yunus Emre Enstitüsü

YEV : Yunus Emre Vakfı

YÖK : Yüksek Öğrenim Kurumu

YTB : Yurtdışı Türkler ve akraba Topluluklar Başkanlığı

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, Afrika kıtasının uluslararası sistemde artan değeri bağlamında Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerinin geleneksel seyri ve son yirmi yılda uygulamaya koyduğu "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" stratejisi, Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak güç ve kamu diplomasisi araçlarının Sudan ile ilişkilerinde ne gibi öneme sahip olduğu, bunların başarılı ve başarısız yönleri tartışılacaktır. Tarihsel süreç üzerinden ikili ilişkilerin ele alındığı bu çalışmada, önce Afrika genelinde sonrasında ise Sudan ilişkileri özelinde araştırmalarda bulunulmuştur. Bu çalışmayla Türkiye'nin "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" kapsamında Sudan ile ilişkilerinde liderlerin belirleyiciliği, ideolojik yaklaşım ve müşterek çıkarlar perspektiften analiz edilecektir.

Çalışmada, öncelikle ülkelerin siyaset yapıcılarının beyanatlari, dış işleri, elçilik ve kamu diplomasisi ile ilgili internet sitelerinden yararlanılmıştır. Özellikle ikili ticari ilişkilerin analiz edilmesinde Dünya Bankasının verileri gibi birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bununla birlikte, ülkemizde gerek Afrika gerekse Sudan üzerine yapılmış doktora ve yüksek lisans tezleri, kitap, ulusal-uluslararası makale, basılı-online dergi, rapor ve gazete haberleri gibi ikincil kaynaklardan literatür taramasında faydalanılmıştır. Çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir anket ve doğrudan yapılan herhangi bir röportaj bilgisine yer verilmemesi çalışmanın gelişimini kısıtlayan önemli engeller olmuştur. Ayrıca, Çalışmada her ne kadar Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanıldıysa da Sudan'ın resmi dili olan Arapça kaynaklara ulaşamamak ve Sudan'da saha ziyaretinde bulunulmaması çalışmada karşılaşılan bir diğer önemli engel olmaktadır. Bu anlamda çalışma mecburi olarak sosyal bilimlerde en yaygın araştırma yöntemi olan nitel araştırma yöntemleri ile devam ettirilmiştir.

Sudan ve Türkiye ilişkileri Osmanlı döneminden beri süreklilik arz etmektedir. Tarihi süreçte ilişkiler dostluk ve kardeşlik çerçevesinde belirli seviyelerde hep süregelmiştir. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye, Sudan gibi Osmanlı bakiyesi olan Ankara'ya uzak bölgeler ile iç ve dış politik nedenlerden dolayı ilişki kurmakta zorlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Afrika kıta ülkelerinin birkaçı hariç bağımsızlık sahibi olmadığından dolayı diplomatik ilişki kurulması söz konusu

olamamıştır. Bununla birlikte Atatürk döneminde kıtanın üç bağımsız ülkesi Etiyopya, Liberya ve Mısır'dır. Henüz cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün, Mısır ve Etiyopya ile diplomatik ilişkilerini tesis ederek elçilik açması dönemin mevcut durumu anlamında oldukça önemli bir diplomatik başarı ve etkileşim olduğu söylenilebilir.

II. Dünya Savaşından sonra uluslararası politikanın hızlı bir şekilde çift kutuplu bir sisteme evrilmesiyle Türkiye, Sovyetler Birliği tarafından kaynaklanan güvenlik tehdidini bertaraf etmek için zorunlu olarak Batı Bloğu yanlısı politikalar gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin bu dönemdeki Afrika siyaset okumasının da en önemli belirleyiciliği Batı ittifakı yörüngesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Afrika algısı ve politikaları Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Batı'ya alternatif dost ülkelere gereksinim duymasına kadar uzun yıllar devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin siyasi ve ekonomik anlamda farklı partner ülkeler bulma, Avrupa ve Ortadoğu dışı kaynak ve pazar arayışına yönelmesi Türk dış politikasının Afrika kıtası ile daha da çok ilgilenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Sudan'ın İngiliz sömürgesi altında kaldığı yıllarda Türkiye Cumhuriyeti diplomatik ilişki kurma ve Sudan ile ticari ilişkilerini geliştirme fırsatı bulamamıştır. Bununla beraber, konjonktürel fırsatların ortaya çıktığı ve Sudan'ın 1956'da bağımsızlığını ilan ettiğinde Hartum'u ilk tanıyan ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Kısa bir zaman sonra da karşılıklı diplomatik temsilcilikler açılarak siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler günümüze kadar her geçen gün biraz daha güçlenmiş ve güçlenmeye devam etmektedir. Sudan Cumhurbaşkanı Numeyri (1969-1985) ile 1980 sonrası Kenan Evren döneminde iki ülke arasında üst düzey diplomatik ziyaretler ve bir takım siyasi ve ekonomik anlaşmalar gerçekleşmiştir. 1982'den 1998 yılına kadar ikili ilişkilerde Sudan'ın iç meseleleri ve bürokratik tartışmaları üzerinden dönem dönem bir takım kesintiler ortaya çıksa da taraflar bir şekilde ikili ilişkileri sürdürmeyi başarmıştır.

1998 yılında Türkiye'nin ortaya koyduğu, stratejik değeri yüksek Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nda üç pilot ülkeden biri de Afrika'nın giriş kapısı olarak tabir edilen Sudan olmuştur. Türkiye'nin Sudan ve Afrika ülkelerine yönelik politikasını ele alan bir takım akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar Türkiye'nin Sudan'daki son yıllardaki etkinliğini ölçmemizde son derece önemli ve gerekli olmasına karşın tek başına politik çerçeve için yeterince açıklayıcı olmadığı söylenilebilir.

Bununla beraber yürütölen akademik çalışmalarda sürekli olarak Türkiye'nin Sudan politikasının olumlu tarafları üzerinde durmak, diğör aktörlerin Sudan faaliyetlerini dikkate almamak, Türkiye'nin Sudan politikasında eksiklik ve hatalarının ortaya koyulabilmesine ve Türkiye'nin doğru ve istikrarlı politikalar izlemesine engel olmaktadır. Bu anlamda, konunun bütönlüğünü sağlamak adına Sudan siyasi açıdan ve jeostratejik konumu bağlamında irdelenecektir. Bu alışmada Türkiye'nin uygulamış olduğı "Afrika'ya Açılım Eylem Planı"nın tetikleyicisi olan içsel ve dışsal gerekçeleri tartışılarak araştırma detaylandırılmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'nin Sudan politikasında bugün varılan noktayı, Sudan'da rekabet eden güçlerin kıtadaki pozisyonu ve Türkiye'nin Afrika'ya açılmaktaki hedefleri kıyaslanarak tartışılacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin Sudan'daki politikalarının kazan-kazan temelinde uygulanmasının sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu anlamda Türkiye'nin Sudan'a teknik yardım, sağlık hizmetleri, insani yaşam koşullarının artırılması, eğitim standartlarının yükseltilmesi, Sudan halkı ile Türk devletinin ve STK'larının birebir teması gibi küresel ve bölgesel güçlerden farklı stratejik katkıları analiz edilmiştir.

Türkiye'yi Afrika açılımı için harekete geçiren gerekçelerden biri de, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile belirli bir oranda azalan komünizm tehlikesinin Batı dünyası için tehdit seviyesinin yok denecek seviyelere düşmesidir. Bununla birlikte, Türkiye'nin komünizm ile Batı ve Batı hegemonyası altında olan Ortadoğı arasındaki tampon olma konumu stratejik açıdan az da olsa değör kaybına uğramıştır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin komünizmin yayılmasına karşı sahip olduğı konjonktörel engelleyici statüsüne olan ihtiyaç azalmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikası açısından Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Afrika gibi bölgelerde yeni ilişkiler geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bu yeni durum, Türkiye'nin Batılı müttefiklerince ikinci plana atılmasına sebep olmuşsa da Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğı'da ortaya çıkan çatışma ve istikrarsızlıklar Türkiye'nin NATO bağlamında öneminin geçerli olduğunu da göstermiştir. Bununla birlikte, sözde müttefik Batılı devletler, Türkiye'de faaliyette bulunan terör örgütlerine farklı şekillerde destek vererek Türkiye'yi kontrol etmeye çalışmışlardır. Ayrıca, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi önemli müttefikleri olan Batılı ölkeler Türkiye'nin AB'ye üyelik beklentisini olumsuz bir sürece sokarak ve

Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi uluslararası politikada yalnızlaştırarak aralarında inşa edilen stratejik bağa zarar vermişlerdir. Uluslararası arenaya taşınan ve BM çerçevesinde ele alınan Kıbrıs meselesinde Türkiye uluslararası toplum tarafından yalnızlaştırıldığını hissetmiştir. Yine, AB 1997'de Türkiye'yi aday ülke olarak kabul etmemesi üyelik sürecini durdurma noktasına getirmiştir ve bu süreç Türkiye tarafında büyük hayal kırıklığı yaşanmasına sebep olmuştur.

Çalışmadaki hipotezimiz; Türkiye'nin yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyetleri Sudan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesinde ve Afrika'ya Açılım Eylem Planı hedeflerinin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Çalışmada Türkiye, uluslararası sistemdeki siyasal işbirliği yapabileceği diğer ülkelere yönelmek, gelişen ekonomisine kaynak ve pazar ihtiyacını çeşitlendirmek ve bölgesel bir aktör olma arzusuyla Afrika ülkeleri özelinde Sudan ile yumuşak gücünü aracı kılarak kazan kazan işbirliğini geliştirme yoluna gittiğini ortaya koymaktır.

Çalışmanın temel sorunsalları olarak;

- Türkiye'nin yumuşak güç politika uygulamasının öncesi ve sonrasında Sudan ile ilişkilerde ne gibi temel değişiklikler olmuştur?
- Afrika'ya Açılım Eylem Planının Türkiye ve Sudan açısından siyasi, askeri ve ekonomik çıktıları nelerdir?
- Eylem Planının Sudan'da olumlu ve olumsuz sonuçları nelerdir?
- Sudan'da nüfuz sahibi olan diğer devletler ile Türkiye'nin yumuşak güç unsurları arasındaki benzerlikler ve farklar nelerdir?

Çalışmanın ikinci bölümünde çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi üzerinde durularak, çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan uluslararası ilişkilerde güç, sert güç, yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramları ele alınacaktır. Ayrıca Türkiye'nin Afrika açılımı, dış politikada Afrika'nın neden değerlendirildiği ve Türklerin Afrika'daki varlığıyla birlikte kıtada kurulan ilk Türk devletlerinden itibaren ele alınacak olup, Türkiye'nin Afrika açılımında kullandığı yumuşak güç ve kamu diplomasisi araştırılacaktır. Bu bölümde Türkiye'nin Afrika ile olan tarihsel geçmişi irdelenip, Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın içsel ve dışsal gerekçeleri ve uygulanan politikalar tartışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Afrika kıtasında tarihe iz bırakmış sultanlıklara ev sahipliği yapmış olmasına rağmen yakın geçmişi sadece coğrafi bir bölge olan Sudan'ın siyasi ve idari bir yapıya dönüşerek modern devlet olma süreci araştırılacaktır. Sudan, ilk siyasi kimliğini ve ilk idari sınır çizgilerini kazandığı Osmanlı döneminden başlayıp, İngiliz sömürge dönemine, ilk bağımsızlık hareketi olan Mehdi dönemine ve modern Sudan'ın darbelerine, iç savaşlarına, sorunlu bölgelerine, bölünen haritasına, Ömer el Beşir dönemine ve sonrasında günümüz siyasetinde ortaya çıkan değişimler analiz edilecektir. Ayrıca, bu bölümde Sudan üzerinde rekabet eden ve Sudan üzerinde nüfuz güçlendirmeye çalışan bölgesel ve küresel güçlerin faaliyet alanları ve bu güçlerin Sudan'daki temel çıkarları tartışılacaktır. Bununla birlikte Sudan'da etkin olan küresel ve bölgesel güçler arasındaki çıkar çatışmaları ve ittifak ilişkileri analiz edilecektir. Bu anlamda bu bölümün irdelenmesi bölgesel ve küresel güçlerin siyasi, ticari ve askeri anlamdaki faaliyetlerinin tanımlanması, Türkiye'nin bölgedeki konumunu belirlemede temel oluşturacaktır.

Dördüncü bölümde Türkiye'nin 1998 yılında ortaya konulan Afrika'ya Açılım Eylem Planı kapsamında Türkiye-Sudan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler yumuşak güç ve kamu diplomasisi bağlamında irdelenecektir. Özellikle 2008 küresel finans krizi sonrası Türkiye'nin yeni pazarlar arayışı ve yeni açılımlar gerçekleştirmesinin önemli bir yansıması olan Sudan'da ekonomik, kültürel, sosyal alanlarda almış olduğu inisiyatiflerin siyasi yansımaları detaylandırılarak Türkiye'nin Sudan'daki yumuşak güç uygulamaları araştırılacaktır. Bu bağlamda kamu kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Sudan'daki Türkiye imajına katkısı tartışılacaktır.

2005 sonrası Türkiye, kamu kurumları ve STK'lar aracılığıyla Sudan özelinde Afrika'da giderek belirgin ve güçlü bir aktör olmuştur. Bu da çalışmada değinildiği üzere Türkiye'nin Sudan'da diğer küresel ve bölgesel güçlerin politikalarından farklı olarak kurum ve bürokrasi odaklı değil, doğrudan insan odaklı ve Sudan halkına temas etmesi Türkiye'nin Sudan halkı nazarında popülaritesinin artmasını sağlamıştır. Bölgesel ve küresel güçlerin faaliyetlerinin Sudan hükümeti ve BM gibi üst kuruluşları aracı kılmasından ve bunu bir reklam malzemesine dönüştürmesinden farklı olarak Türkiye'nin kendi vatandaşları ve kamu görevlileri aracılığıyla gerçekleştirdiği yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyetleri Sudan halkı ve devletinin Türkiye

algısına olağanüstü katkı sağladığı çalışmanın dördüncü bölümünde ortaya konulmuştur.

Çalışmada Türkiye'nin Sudan'daki elde ettiği kazanımları yanında, yetersiz kaldığı önemli noktalara da ulaşılmıştır. Öncelikle Türkiye, Sudan ile ilgili olan ikinci ve üçüncü taraflara Sudan iç ve dış politikasındaki Darfur, Mavi Nil, Kordofan ve Güney Bölgesinde ortaya çıkan sorunları çözme konusunda arabuluculuk rolüne sahip olamamıştır. Bununla birlikte, 2019 sonunda Ömer el Beşir'e karşı yapılan darbe sonrası ortaya çıkan kaosta yeteri kadarıyla etkinlik göstermeyerek uzun yıllar biriktirdiği kazanımlarını tehlikeye attığını ve süreç içerisinde Sudan'da Türkiye karşıtı Suudi Arabistan, BAE ve Mısır gibi bölgesel güçlerin güç kazandığını söyleyebiliriz.

Tüm bunlara rağmen Türkiye, Sudan'da sahip olmuş olduğu hükümet ve kabileler üstü politikasında kararlılık göstermeye devam etmiş ve Sudan halkı nezdinde kazanmış olduğu popülaritesini zedelememeye çalışarak ülkede elde ettiği kazanımları koruma kararlılığını göstermektedir. Türkiye, süreç içerisinde Sudan'daki önceliğinin istikrar ve barış ortamının sağlanması, ülke içerisindeki ve diasporadaki taraflar ile konsensüs sağlanarak ülkenin hızlı bir şekilde kırılğan yapıdan çıkması için süreç içerisinde politikalar gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, Sudan'da Türkiye muhalifi herhangi bir siyasi gurup iktidara gelerek Türkiye'nin burada elde ettiği insani, sosyal, ekonomik ve askeri kazanımlarını heba etmesinden de endişelenmekte buda Türk siyasi karar alıcılarını çok daha dikkatli davranmaya mecbur etmektedir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 GÜÇ KAVRAMI

Güç, öneminin, anlamının ve boyutlarının farkına varmadan günlük yaşam pratiğinde en çok kullanılan kavramlardan biridir. Dayanma gücü, satın alma gücü, iktisadi güç, askeri güç, milli güç, moral güç, yumuşak güç, silah gücü gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Güç, tarihin her döneminde sahip olduğu yaptırım kapasitesi veya erk yönüyle herkesin, özelliklede politik aktörlerin ulaşmaya çalıştığı ve elde etmek için mücadele verilen bir kavramdır. Çünkü güç, elde edilmek istenenlerin ya da hükmetmenin yegâne aracı olarak kabul görmüş ve hep öyle algılanmıştır(Mert, 2012, s. 7).

Güç, uluslararası ilişkiler teorilerinin öncesinde de bireyler ve devletler arası ilişkileri tanımlayan unsurların başında yer almıştır. Disiplinden önce gerçekleştirilen çalışmalar teorilerin oluşmasına temel olmuştur. Thucydides, Machivelli ve Hobbes'un çalışmaları realizmin temel kaynaklarını oluştururken, idealizm Kant'ın çalışmaları üzerinden yükselmiştir. Antik Yunan tarihçisi Thucydides'inPeloponez Savaşları adlı eseri uluslararası ilişkiler disiplininin başlangıcı olarak kabul görür. Thucydides, uluslararası ilişkilerde güçlü olanların istedikleri gibi davranabileceklerini ve güçsüz olanlarında bunu kabul etmek durumunda kalacaklarını savunur. Yine Thucydides, adalet kavramında herkesin eşit olduğundan değil gücün eşitliğine göre adaletin şekillendiğini savunur. Thomas Hobbes, doğa durumunda bireylerin kendini savunacak yeterli gücü olmadığı için kolektif güçte birleşerek özgürlük ve güvenlik için yeterli güce sahip devleti (Leviathan) oluşturduklarını savunur. Machiavelli ise gücün otoriteyi, otoritenin de hükmetmeyi doğurduğunu söyleyerek gücü birey ve devlet bazında irdeler. Kant ise uluslararası sistemde etkili olan gücün yerini aklın alacağını ve bireyin uluslararası sistemde asıl aktör olacağını, tüm sorunların akıl ile çözülebileceğini varsaymıştır (Kabasakal, 2014, s. 5-7).

Uluslararası ilişkiler alanında bugüne kadar geliştirilen kuramlarda güç en temel kavramların başında gelir. Uluslararası ilişkilerde güç bir devletin yapmak istemediği

bir şeyi ona yaptırabilme yeteneğidir. Güç bir devletin politika yapabilmesinin aracıdır ve devletler bu aracı geliştirme gayretindedir (Yılmaz, 2011, s. 31).

Güç kelime anlamıyla bir şeyi yapabilme kapasitesidir. Daha genel anlamda birinin istediği neticelere ulaşabilme yeteneğidir. Biraz daha açarsak güç, istenilen neticeye ulaşabilmek için başkalarının davranışları üzerinde değişiklik yapabilme yeteneğidir. Başkalarının davranışlarını etkilemenin farklı yolları vardır. Zor ve tehditle etkileyebilir, bir karşılık ödeyerek teşvik edebilir veya sizin gibi düşünmesini sağlayarak amaçlarınıza rızası ile hizmet etmesini sağlayabilirsiniz. Güç normal şartlar altında birinin asla yapmayacağı, yapmak istemeyeceği veya yapmayı düşünmediği bir davranışı yaptırabilmektir. Yoksa yaptığı bir davranış siz istediniz diye yapması gücünüzü göstermez. Bu güneş doğarken horozun ötmesine benzer. Horozun gücü güneşi doğurmamıştır, bu güneşin süregelen davranışdır (Nye, 2017, s. 20).

Uluslararası sistemde düzen ve güvenliği sağlayacak bir otorite olmadığı için her devlet varlığını devam ettirebilmek adına kendi güvenlik ve güç unsurlarını elde etmek durumundadır. Gücün tanımları hakkında çok farklı görüşler vardır. Joseph Nye göre güç; hava durumu gibidir, herkesin hakkında bir şeyler söylediği, ancak çok az kişinin işleyiş mantığını çözdüğü bir kavramdır (Aydoğan & Aydın, 2011, s. 10).

Morgenthau gücü, hem bir ilişki türü, hem uluslararası politikanın amacı hem de amaca ulaşmak için bir araç olarak tanımlamıştır. Morgenthau'ya göre uluslararası anarşik sistem devletlerin çıkarları gereği güç elde etmek için mücadele ettikleri siyasal arenadır. Bundan ötürü devletlerin davranışları ne yönde olursa olsun nihai hedef güç ve iktidar kazanmaktır (Mert, 2012, s. s. 8-9). Holtsi ise gücü bir ülkenin sahip olduğu hareket kabiliyetini ve imkânlarını ödül, ceza, ikna ve zorlama kullanarak başka ülkelerin davranışlarını kendi menfaatlerine uygun olacak şekilde değiştirebilmesi olarak tanımlamıştır (Aydoğan & Aydın, 2011, s. 10).

Güç, uluslararası ilişkilerde belirleyici etkilere sahiptir. Uluslararası ilişkilerdeki şartlar ve durumlar değiştiğinde güç paradigmalarının uluslararası sistemdeki belirleyiciliği de değişmektedir. Zorba bir öğrencinin teneffüste arkadaşlarını komutuyla zıplatabilirken, sınıf ortamına girildiğinde artık onun gücü bitmiş sınıf kurallarının gücü başlamıştır. Birileri üzerinde çok fazla somut gücünüz olmasa da hedeflerinizin meşru olması,

başkalarına komut vermeden ve zorlama kullanmadan bir şey yaptırmanıza olanak verecektir. Mesela, sadık Katolikler Papa'nın idam ile ilgili söylemlerini kabul ederler. Bunun sebebi aforoz edilmek korkusu değil Papa'nın manevi makamına gösterilen saygı ve meşruiyetine inanmaktır (Nye, 2017, s. 20).

Geleneksel olarak bir ülkenin gücü askeri güce orantılı kabul edilirdi. Zamanla teknolojinin gelişmesi güç kaynaklarında da değişimi doğurdu. Küresel bilgi toplumunda güç kaynağı olarak askeri güç, doğal kaynaklar, toprak büyüklüğü ve nüfus çokluğu gibi ölçütlerin değeri azalırken teknoloji, bilgi ve kurumsal esnekliğin payı artmıştır (Yılmaz S. , 2011, s. 31). Uluslararası ilişkilerin sürdürülmesinde güç ile güç kaynakları aynı şeyler değildir. Kaynaklar doğru yerde ve doğru şekilde kullanılırsa ancak güce dönüşür, aksi durumda potansiyel güç olarak kalacaktır. ABD, Vietnam'dan çok daha fazla güç kaynaklarına sahip olduğu halde Vietnam savaşını kaybetmiştir (Nye, 2017, s. s. 21-22).

Uluslararası sistemde uluslararası örgütlerin ortaya çıkması, medyanın küreselleşmesi ve devlet dışı aktörlerin ortaya çıkmasıyla 'sert güç', 'yumuşak güç' ve 'akıllı güç' tartışmaları başlamıştır. Böylece güç kavramı daha da karmaşık bir hal almıştır. Bir ülkenin uluslararası sistemde istediği sonuçlara, onun refah seviyesine, değerlerine ve fırsatlarına hayranlık duyan ülkelerin onu örnek alarak, onun çıkarlarıyla aynı doğrultuda hareket etmesiyle ulaşacağı yumuşak güç, kaba kuvvet yerine ikna ve işbirliğini esas alırken, sert güç baskı, zorlama ve askeri gücü esas almaktadır. Akıllı güç (Smart Power) olarak ortaya çıkan kavram ise ABD'nin önde gelen düşünce üretim merkezi olan CSIS'nin (Center for Strategic and International Studies) bünyesinde 2006 yılında oluşturulan Akıllı Güç Komisyonu'nun hazırladığı "Daha Akıllı, Daha Güvenli Amerika" (A Smarter More Secure America) başlıklı raporda ortaya çıkmıştır. Raporda ABD'nin askeri gücünü geri plana atarak sert gücü yanında yumuşak gücünün de kullanılmasını savunan yeni bir sistem ortaya koyulmuştur (Aydoğan & Aydın, 2011, s. s. 10-11).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan verimli çalışmalar ile uluslararası ilişkiler teorileri gelişirken güç kavramı da önem kazanmaya başlamıştır. Güç kavramı her ne kadar realist teori ile özdeşleşmiş olsa da diğer teorilerde güç kavramına ehemmiyet vermişlerdir. Her bir teori güç kavramını kendine has bir perspektif ile kurgulamıştır.

Realist teori gücün sert uygulamalarına vurgu yaparken, idealizm gücün yapı ve kurumlar, kültür, fikir ve yumuşak güç unsurlarına vurgu yaparak gücü anlamlandırmıştır (Özel, 2018, s. 2).

Konstrüktivizm ise gücün maddi öğelerden ziyade kimlik ve kültür üzerinde durmuştur. Davranışları maddi güç öğelerinden daha ziyade kimlik ve kültür öğelerinin oluşturup yön verdiğini savunmuştur. Joseph Nye'in kurucularından kabul edildiği Neoliberal teori, uluslararası sistemde üstün gücün tamamen sert güç unsurları üzerine inşa edilemeyeceğini ve gelineen noktanın korumasının hala askeri güçle olabileceğini fakat askeri gücün tek başına çok yönlü olan güç kavramını açıklamakta yetersiz kalacağını savunur. Neoliberalizm gücü, sert güç ve yumuşak güç olarak ayırır ve güç kavramını açıklamanın çok da kolay olmadığını ve kavramın çok boyutlu ve çok katmanlı olduğunu iddia eder. Nye, gücü tecrübe etmenin onu tanımlamak veya ölçmekten daha kolay olduğunu söylemiştir (Kabasakal, 2014, s. 13).

2.1.1 Sert Güç

Çok eski dönemlerde dahi var olan sert güç, 500 yıl kadar öncesinde Niccola Machiavelli'nin İtalyalı prenslere zulüm ve korku siyaseti öğütleriyle uluslararası ilişkiler disiplini bir yaklaşım kazanmıştır. Sert güçte klasik yaklaşım ön plandadır. Klasik yaklaşıma göre askeri kapasitesi yüksek olan devlet dünya meselelerini ve siyasetini kontrolü altında tutar (Yatağan, 2018, s. 71). Sert güç (Hard Power) uluslararası sistemde bir aktörün askeri ve iktisadi unsurlarını kullanarak başka aktör veya aktörlerin davranışlarını yönlendirebilme ya da nüfuz edebilme kapasitesidir. Bunu başarabilmesi için havuç (ödül) veya sopaya (tehdit) gereksinim duyacaktır (Çavuş, 2012, s. 24).

Sert güç uluslararası ilişkilerde daha ziyade askeri ve ekonomik kapasite ile eşleştirilen bir kavram olarak kullanılır. Dayatmayı, zorlamayı ve askeri müdahaleyi içerir. Uluslararası ilişkiler tarihi incelendiğinde askeri ve ekonomik güç kullanmak olarak tarif edilen sert güç uygulamalarının çok fazla olduğu görülecektir. Bilhassa eski dönemlerde bir amaca ulaşmayı hedefleyen aktörler için sert güç alternatifsiz bir seçenek olarak kabul görmüştür (Çağlar, 20019, s. 4).

Sert güç üç aşamada hedefe ulaşabilir. Birincisi, belirli oranda sert güç kaynağının mevcudiyetidir. Bu aşama karşı tarafın kararında etkilidir. İkinci aşama, bu kaynakların gerektiğinde kullanılacağı mesajının karşı tarafa verilmesidir. Üçüncüsü, sert gücün kullanılmasıdır. Uluslararası sistemde devletlerin hiçbir üst otoriteyi kabul etmeyeceği kuralı her zaman geçerlidir. Bunun için birinci aşamadaki güç kaynaklarına sahip olması gerekir. Sert gücün üstünlüğünü savunanlar için uluslararası ilişkilerde sert güç belirleyicidir ve diğer güç formlarının sert güç kadar etkisi yoktur (Yatağan, 2018, s. 72).

Uluslararası ilişkilerde her ne kadar başarılı bir getiriye sahip olsa da sert güçten kazanılacak sonuçlar kısa vadeli ve oldukça maliyetlidir. Hatta karşı koyma, başkaldırı ve karşı saldırıyı da tetikleme ihtimali de çok yüksektir. Uluslararası ilişkilerde yapılan her eylem ve söylemin meşrulaştırıcı gerekçelerle birlikte sunulması gerekir. Sert güç uygulamalarını meşru kabul ettirmek zor olmaktadır. Bu durumda eylem karşısında daha fazla direniş görülecektir. Uluslararası hukukun, uluslararası örgütlerin ve dünya kamuoyunun uluslararası politikada rolünün artması sebebiyle klasik orduların istenilen hedefleri elde etmesi giderek zorlaşmış ve caydırıcılığı erozyona uğramıştır (Çağlar, 20019, s. s. 6-7).

2.1.2 Yumuşak Güç

Yumuşak güç kavramı ilk kez Joseph S. Nye tarafından 1990'da yazılan "Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası" adlı eserinde ve bu eserden topladığı "Yumuşak Güç" adlı makalesinde ele alındı. Amerikan gücünün düşüşte olduğu söylemleri seslendirilen bir dönemde Nye, Amerikan gücünün askeri, iktisadi ve yumuşak güç anlamında da güçlü olduğunu ispatlamak adına ortaya çıkardığı bu kavramı 1991'de "Amerikan Gücünün Paradoksu", 2004'te "Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Gücü" ve 2011'de "Gücün Geleceği" adlı eserlerinde kavramı detaylandırarak ele almıştır. Yumuşak güç kavramı literatürde yoğun ilgi uyandırmıştır (Özel, 2018, s. 5).

Tam anlamıyla ilk yumuşak güç II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD tarafından 'Marshall Planı' ile uygulanmıştır. Marshall Planı kapsamında 1962-1972 yılları arasında ABD tarafından 70 ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yüzlerce 'Barış Gönüllüsü'

görevlendirilmiştir. Barış Gönüllüleri bu ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunurken Amerikan kültürünün yayılmasına da katkıları olmuştur. ABD bu çalışmalar neticesinde birçok ülkeyi kurumsal ittifaklara çekmeyi başarmıştır (Yılmaz 2011, s. 2).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra 700 milyon kadar kişi ABD'nin kültürel ve akademik değişim programlarına iştirak etmiştir. Söz konusu programlarda Margeret Thatcher, Enver Sedat ve HelmutSchmidt gibi dünyaca ünlü liderlere de eğitim verilmiştir (Nye, 2017, s. 156). ABD Dışişleri Bakanı ColinPowell, “ülkemiz için, burada eğitim gören geleceğin dünya liderlerinin dostluğunu kazanmaktan daha kıymetli bir değer düşünemiyorum.” demiştir. ABD’de eğitim gören birçok öğrenci ülkelerine Amerikan kültür ve kurumlarının hayranı olarak dönerler. Bu öğrencilerin birçoğu zamanla Amerika açısından kritik politik kararları etkileyebilecek makamlara ulaşırlar (Nye, 2017, s. s. 73-74).

ABD, Soğuk Savaş’ı sert gücü yanında kullandığı yumuşak güç sayesinde kazanmıştır. Soğuk Savaş yıllarında kültür ilişkileri, bilimsel ve akademik alışverişler vasıtasıyla birçok Sovyet bilim insanı, insan hakları ve liberalizmin savunucusu ve sempatizanı haline gelmiştir (Yılmaz 2011, ss. 2-3). Askeri ve ekonomik gücün başkalarının davranışlarını değiştirebildiği aşikârdır. Sert güç, havuç (ödül) ve sopaya (tehdit) dayanır. Ancak bazen istediklerimizi somut güç kullanmadan da yaptırabiliriz. Bir ülke başka ülkeler tarafından refahı, gelişmişliği, demokrasisi örnek alınan durumuna geldiği zaman dünya siyasetinde kendisine özenen ülkeler aynı şeyleri isteyeceği için sert güç kullanmadan hedeflerine ulaşabilecektir. Yumuşak güç, insanların sizin istediğiniz neticeleri istemesini sağlayarak insanları zorlamak yerine ikna eder (Nye, 2017, s. 24).

Bundan dolayıdır ki yumuşak güç değer ve normlarla doğru orantılıdır. Değer ve normlardaki değişiklikler yumuşak gücün etkisini direkt olarak değiştirir. İnsan hakları ve egemenlik gibi evrensel olarak kabul gören değerler bir devletin yumuşak güç hanesindeki en önemli artılarıdır (Kabasakal, 2014, s. 24). Bu bağlamda, yumuşak güce ‘çekim gücü’ de denebilir. Nye, kültür, dış politika ve siyasi değerleri yumuşak gücün üç sacayağı olarak tanımlar. Nye, yumuşak gücün bazı kısıtlamaları olduğunu ve sert güç ile sentezlenerek oluşan akıllı gücün daha etkili olduğunu savunur (Şahin & Çevik, 2015, s. 4).

Nye, bazı yazarların yumuşak gücü kültüre indirgemesine karşı çıkar. Nye, kültürü yumuşak güç kaynaklarında ilk sırada sayar ve kültürü “bir toplum için anlamı olan değerlerin ve uygulamaların bütünüdür” diye tanımlar. Nye’a göre, kültür ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi edebiyat, sanat ve eğitimin olduğu seçkinlere hitap eden yüksek kültür, ikincisi ise genel olarak eğlenceye dayanan popüler kültürdür (Sancak, 2016, s. 17).

1990’larda itibaren yumuşak güç medya ve siyaset dünyasında popüler olmaya başlamış, anlam ve değeri hızla artmıştır. Realist yaklaşım gücü askeri güç, nüfus, coğrafya ve ekonomik boyuttan tanımlamaktadır. Neo-liberaller gücü ekonomik entegrasyon, karşılıklı bağımlılıklar, demokratikleşme, uluslararası hukuk, işbirliği ve yapı perspektifinden ele alarak gücün kaba olmayan yönüne yönelmektedir. Konstrüktivist yaklaşım gücü, fikirleri inanılan değerler olarak tanımlayıp, aktör davranışlarını kültür ve kimlik ile bağdaştırarak gücün yumuşak yönünü ele alır. Küreselleşme ile beraber ağır maliyetleri olan askeri ve ekonomik güç yerini kısmi olarak fikirler üzerindeki güç olan yumuşak güce bırakmıştır. Ancak yumuşak gücün istenilen etkiyi yaratmaktaki sınırlılıkları ve uzun vade de gerçekleşebilir olması, günümüzde sert güç ve yumuşak gücün dengeli sentezi olan akıllı güç (smart power) kavramının doğuşunu sağlamıştır. Uluslararası politikada ve literatürde yaygın kullanımı olmasına rağmen yumuşak güç kavramı üzerinde tam anlamıyla bir akademik uzlaşısı halen yoktur (Özel, 2018, s. 3).

Yumuşak güç bir devletin liderlik ettiği ülkelere kendi ulusal menfaatlerini diğer ülkelerin ulusal menfaatleriyle örtüştürerek sunabilmesi yanında diğerlerini de hoşnut edebilme kapasitesidir. Yumuşak gücü aktif hale getiren birçok unsur vardır. Bunlar askeri güç ya da ekonomik güçten daha ziyade, ülkenin kültürü, müziği, tarihi, demokrasisi, sanatı, eğitim sistemi, yaratıcı düşüncesi, rekabet ortamı, özgürlük anlayışı, insan kalitesi, sosyal sermayesi, inovasyon yeteneği, diplomatik kabiliyeti, kendini ifade gücü, bilimsel ve teknolojik altyapısının toplamıdır. Bu unsurları elde edip diğerlerine sunabilen bir ülke cazibe merkezi haline gelir. Diğerlerini cezbeden bir ülke; konuşulan, takip edilen ve örnek alınan bir ülke olur (Aydoğan & Aydın, 2011, s. 13). Son yıllarda iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi devletlerin halka hesap verebilirliğini artırmıştır ve devletlerin kendi halkına olduğu gibi başka ülkelerinde

halkına ulaşabilme, kendini ifade edebilme ihtiyacının artmasıyla doğan kamu diplomasisi de yumuşak gücün en temel aracı olmuştur (Şahin & Çevik, 2015, s. 5).

Ekonomik ve askeri yardım uygulamaları yumuşak güç kurgusu içinde kurgulanarak bir yumuşak güç unsuru olarak kullanılabilir. Günümüzde birçok ülkenin ordusu diplomasi ve yumuşak gücün bir unsuru olarak kullanılmaktadır. Orduların olumlu ilişkiler, teknolojik gelişimleri, doktriner yenilikleri ve karşılıklı eğitim programları ülkelerin cazibe merkezi haline gelmesini sağlayarak yumuşak gücüne de katkı sağlamaktadır (Yılmaz S. , 2011, s. 5). Silahlı kuvvetlerin barış zamanlarında yürüttüğü tatbikat, yardım çalışmaları, uluslararası barış gücüne katkıda bulunması, askeri gücün yumuşak güç olarak kullanılabileceği alanlardır. Bu anlamda Avusturya, Norveç ve Kanada orduları silahlı kuvvetlerini yumuşak güç unsuru olarak kullanıma verilecek en iyi örneklerdir (Çağlar, 20019, s. 7).

Yumuşak gücün hedef kitlesi üniversiteler, medya, sivil toplum kuruluşları, iş ve finans dünyasıdır. Ayrıca sivil toplum kuruluşları yumuşak gücün önemli devlet dışı aktörlerindendir. Günümüz bilgi dünyasında STK'lar iş insanlarını ve hükümet politikalarını etkileyebilecek düzeydedir. STK'ların yumuşak güç uygulamaları devletlerin dışında bir uygulama olduğu için olumsuz yönlerinden biridir. İkinci olarak yumuşak güç uygulamaları dolaylı yollardan olduğu için bazen çok uzun yıllar sürebilmektedir. Yumuşak gücün üçüncü dezavantajı ise her ülke ve toplumun spesifik olarak tahlil edilmesini gerektirir ve her topluma farklı uygulamaların yapılması gerekmektedir. Örneğin İran'da ve Latin Amerika'da Hollywood filmleri gençlere çekici gelirken, Pakistan ve Suudi Arabistan'da tam tersi bir etki yaparak ABD yumuşak gücünün etkisini kırabilmektedir (Yılmaz S. , 2011, s. 36).

Sert güç ve yumuşak güç arasında ilinti vardır. Her ikisi de başkalarının davranışlarını değiştirerek amaca ulaşmayı hedefler. Aralarındaki fark ise sert güç için askeri ve iktisadi unsurlar zorlamaya yönelik kullanılır iken yumuşak güç için ise cezbedici öğeler kullanılır. Aktör sert güç sahibi iken de cazibe merkezi özelliği taşıyabilir. Askeri ve iktisadi güç kaybı yaşayan aktör yumuşak güç unsurlarını da kaybedebilir. Yumuşak gücü uygulayabilmenin en önemli şartı meşruiyetini sürdürebilmektir. (Nye, 2017, s. 27).

Tablo 2.1: Nye’a göre sert ve yumuşak gücün davranış spektrumu ve kaynakları.

	Sert Güç	Yumuşak Güç
Davranış Spektrumu	Zorlama İkna etme ← (Emir) →	Gündem yaratma Cazibe (Yanına çekme)
En Uygun Kaynaklar	Baskı Ödemeler Yaptırımlar Rüşvet	Kurumlar Kültür Değerler Politikalar

Kaynak: Joseph S. Nye’in Yumuşak Güç adlı eseri. Sayfa 28

2.1.3 Kamu Diplomasisi

Diplomasi denildiğinde akla gelen ilk tanım devletlerarası iletişimi titizlikle yönetme sanatı denebilir. Diplomasi, uluslararası sistemde egemen devletlerin, yani uluslararası sistemin temel aktörlerinin birbirleriyle olan ilişkileri ve kullandıkları metotların tümüdür. Bahse konu geleneksel diplomasi II. Dünya Savaşı sonuna kadar pek değişime uğramadan devam etmiştir (Akçadağ, 2019, s. 2).

Günümüz dünyasında ekonomik ve politik ilişkiler giderek iç içe girmekte ve her gün çok daha karmaşık ve birbirine daha bağımlı bir hal almakta, güç dengesi askeri ve iktisadi faktörlerin ötesine geçmekte. Artık çok boyutlu ve katmanlı bir kavram olarak diplomasi bugün diplomatların icra ettiği mesleği çok aşarak sıradan vatandaşlara kadar ulaşmıştır. Bireyler diplomatik faaliyetlerin aktörleri haline gelmiş ve uluslararası politikaları etkileyebilen pozisyonundadır. Bu değişimler devletlerin uluslararası sahadaki diğer devletlerin kamuoyuna ulaşabilecek iletişim stratejileri geliştirmeleri ihtiyacını doğurmuştur. Diplomasideki bu değişimler kamu diplomasisi adında yeni bir çalışma sahasını ortaya çıkarmıştır (Yağmurlu, 2007, s. 11).

Eylül 1987’de ABD’de danışmanların düzenlediği toplantıda konuşan Başkan Reagan;

“Bu bilgi çağında, kitle iletişimi ve mikroçip çağında, telekomünikasyon uyduları ve yeraltındaki fiber optik kablolar ile bu yeni çağ da tek başına geleneksel diplomasi yeterli değildir. Birleşik Devletler, toplayabildiğimiz tüm beceri ve kaynaklar ile

kamu diplomasisine eğilerek, sadece yabancı hükümetlere değil, onların halklarına da hitap edebilmelidir. İnaniyorum ki ülkemizin Kamu Diplomasi'si büyük bir güç, dünya tarihine şekil verebilecek olan, elimizdeki en büyük güçtür."

Şeklinde açıklamada bulunmuştur (Akçadağ, 2019, s. 3). Nye, kamu diplomasisini yumuşak gücün bir aracı, bir yumuşak güç politikası olarak tanımlar (Öztürk, 2019).

Kamu diplomasisi için Nye'nin 1990'da literatüre kattığı yumuşak gücün bir alt kümesi ya da bileşeni denilebilir. Yumuşak güç; bir devletin politikalarının, değerlerinin ve kültürünün diğer ülkelerin halkları üzerinde oluşturduğu çekim gücüdür. Bir ülkenin yumuşak güç kapasitesi, uluslararası ilişkilerde gücün tanımından yola çıkarak diğer ülkelerin tercihlerini zorlama olmaksızın değiştirebilme yetisidir. Kamu diplomasisi kavramının güç ve yumuşak güç ile aşikâr kesişimleri vardır. Güç, davranışsal sonuçları yönüyle ele alındığında kamu diplomasisinin yumuşak gücün bir alt kümesi olduğu, bir uygulama unsuru olduğu çok açıktır (E. Tepeciklioğlu, Ünal, & A. Tepeciklioğlu, Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, 2018, s. 606).

Kamu diplomasisi, stratejik bir iletişim unsuru olarak, kamuoyunun bilgilendirilmesi, anlaşılması ve etkilenmesi faaliyetlerinin toplamıdır diye tanımlanmaktadır. Kamu diplomasisi kavramı günümüz dünyasında uluslararası politikaların sadece devletler arasında değil, sivil toplum örgütlerinin ve kamuoylarının aktör olarak uluslararası arenaya dâhil olduğu ileri sürülmektedir. Kültür ve tarihin, hızlanan iletişim teknolojileri ve bilgi ile tüm dünyaya yayılması, politika yapıcılarının iç ve dış politika etkinlik ve çalışmalarına meşruiyet kazandırmak amaçlı kamu diplomasisi yürütmelerine, iç ve dış kamuoyları nezdinde bir imaj kaygısı duymalarına sebep olmuştur (Aydoğan & Aydın, 2011, s. 48).

Günümüzde demokrasinin ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile devletler ve hükümetler düzeyindeki diplomasi, hükümetler ve yabancı hükümetlerin halkları arasında cereyan etmeye başlamıştır. Geleneksel diplomasi, farklı halkların hükümetleri, hükümetler düzeyinde siyasi iletişim kurmak suretiyle dış politikanın oluşturulması ve işletilmesi olarak tarif edilir. Geleneksel diplomasi kapalı kapılar ardında yüksek rütbeli devlet görevlileri arasında gerçekleşirdi. Ancak iletişim teknolojilerinin ulaştığı inanılmaz hız ve demokrasi aracılığıyla halkların, hükümetlerin politikalarını etkilemesi

ve yönlendirmesi kamu diplomasisi kavramının doğmasına neden olmuştur. Kamu diplomasisi, geleneksel diplomasiden farklı olarak yabancı hükümetlerin halklarının dış ilişkilerdeki rolünü kabul edip kamuoyunu etkilemeye çalışır. Kavrama ait ilk tanımlama 1965 yılında Tuff Üniversitesi Murrow Merkezi'nden Edmund Gullion tarafından yapılmıştır. Gullion, kamu diplomasisinin geleneksel diplomasinin ötesinde yabancı ülkelerdeki kamuoyunun, çıkar guruplarının, bilgi ve fikir akışlarının etkilenmesi olarak tanımlamıştır (Öztürk, 2019).

Murrow Merkezi'nin tanımına göre kamu diplomasisi, yabancı hükümetlerin yanı sıra sivil toplum örgütleri ve hükümet dışı aktörler ile icra edilen etkileşimdir. Geleneksel diplomasi uluslararası aktörler arasında icra edilirken, kamu diplomasisi bir uluslararası aktör tarafından uluslararası çevrenin yabancı kamuoyları aracılığı ile şekillendirilmesidir. Leonard'ın tanımına göre; başka ülkelerin halkını, ihtiyaç ve kültürlerini tanıyarak hatalı algılamaların düzeltilmesi, mesajların doğru iletilmesi ve işbirliği için müsait ortam geliştirmek için girişilen ilişkidir. Cull, kamu diplomasisini yumuşak gücün uygulama alanı olarak ifade eder. Yine Cull başka bir tanımında kamu diplomasisi için gelişen iletişim teknolojileri ve küreselleşme ile beraber ülkelerin etkinliklerini ve etkilerini artırması için kurumsallaşmış bir mekanizma der (Şahin & Çevik, 2015, s. 5).

Joseph Nye'a göre Soğuk Savaş döneminde kalpleri ve fikirleri kazanmanın zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Radyo ve televizyon Berlin Duvarı'nı 1989'dan çok daha önceleri yıkmayı başarmıştı. 1953'de ABD Başkanı Eisenhower tarafından kurulan USIA (United States Information Agency-Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı) Soğuk Savaş boyunca ABD kamu diplomasisinin merkezi konumunda olmuştur (Akçadağ, 2019, s. 5). Thomas Bailey' göre insanların ya da toplumların sahip olduğu düşünceler güce karşı dayanıklıdır. Silahlar ve bomlarla düşünceleri yıkılamaz. Hudut tanımayan ve okyanusları geçebilen düşünceler ile ancak daha iyi düşünceler ortaya koyarak mücadele edilebilir (Aydoğan & Aydın, 2011, s. 52).

Hans Tuch'a göre kamu diplomasisi; kendi halkının ideallerini, düşüncelerini, kültürünü kurumlarını, ulusal hedeflerini ve güncel politikalarını bir başka hükümetin halkına anlatma amacı taşıyan bir hükümetin iletişim sürecidir. Gifford Molen bu sürecin çift

yönlü olmasının önemine değinerek, kamu diplomasisi uygulanacak toplumun kültürü, tarihi, psikolojisi ve dilini öğrenmek gereğine vurgu yapmıştır (Akçadağ, 2019, s. 1).

ABD I. Dünya Savaşı'nda kendi kamuoyu ve üçüncü ülkelere yönelik iletişim/propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu her ne kadar kamu diplomasisinin temellerini oluştursa da kamuoyu bilgilendirme faaliyetleri kapsamında veya propaganda olarak değerlendirilmeli. ABD savaştan sonra doğan güç boşluğunu doldurmak için kamu diplomasisine benzeyen iletişim/propaganda faaliyetlerini güncellese de tek yönlü olmaktan çıkamamıştır. Soğuk Savaş sonu ve 11 Eylül 2001'e kadar olan süreç devletten kamuya tek yönde geliştiği için 'geleneksel kamu diplomasisi' olarak tanımlanır. Geleneksel kamu diplomasisi 'kendini anlatma' amacı güder. 11 Eylül 2001'den sonra süreç 'yeni kamu diplomasisi'ne evrilmiştir. Bu yeni kavramda uluslararası aktör ve devlet dışı aktörlerin kamudan kamuya gelişen iletişim aygıtlarıyla ve yüz yüze gerçekleştirilen çift yönlü simetrik iletişim dâhil olarak kamu kavramı daha ön plana çıkmıştır (Şahin & Çevik, 2015, s. 6).

Kamu diplomasisi uygulamada monolog, diyalog ve işbirliği olarak üç temel sınıfa ayırabiliriz. Bu üç yöntem tek tek kullanılabileceği gibi hepsi birden de uygulanabilir. Monolog için dergi, gazete, haber yayınları gibi kitle iletişim araçları, diyalog için internet, sosyal ağlar gibi yeni yüzyılın karşılıklı iletişim sağlayan iletişim teknolojileri ve yüz yüze uygulanan çalışmalar, işbirliği için uluslararası boyuta taşınmış çatışmaları ya da uyuşmazlıkları çözmek ve çok uluslu katılımların olduğu projeleri gösterebiliriz (Öztürk, 2019). Kamu diplomasisi çok çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilir. Bu araçlar; öğrenci değişim programları, entelektüeller ve sanatçıların konferansları, uluslararası yayınlar, ticari işbirliği, festival ve sergilere katılım, bir dilin öğrenilmesi, ortak derneklerin kurulması ve kültür merkezleri kurulması gibi çeşitli vasıtalarla kamu diplomasisi uygulanabilir (Öztürk, 2019).

Kamu diplomasisi için kullanılan kaynaklar ise; bir ülkenin uluslararası politikada temsil ettiği değerler, ekonomik kapasitesinin cazibesi, kültürü ve küresel imajıdır. Kamu diplomasisi faaliyetleri beş temel bileşen de tasnif edilebilir; ilk bileşen başka toplumları dinlemek, yani başka toplumlar hakkında bilgi edinmek. Bu sayede hem o toplumlar hem de uluslararası çevre ile ilgili veriler elde edilmiş olunur. İkinci bileşen olan savunma ise elde edilmiş olan veriler üzerinden yabancı toplumlara bir fikir

sunabilme ve bir çıkarı savunabilme imkânı sağlar. Üçüncü olarak kültürel diplomasi ile kendi kültür ve başarılarının başka toplumlarca bilinirliğini artırma durumu söz konusudur. Dördüncü olarak değişim diplomasisi, hem kendi vatandaşlarını başka ülkelere göndererek hem de başka ülkelerin vatandaşlarını çeşitli programlarla kendi ülkeneye getirerek kamuoyu ve cazibe oluşturulmasını sağlar. Beşinci bileşen olan uluslararası haber yayıncılığı sayesinde başka ülke vatandaşlarına ulaşılabilme olanağı sağlanır (E. Tepeciklioğlu, Ünal, & A. Tepeciklioğlu, Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, 2018, s. 607).

İşlevsel olarak birbirine benzeyen propaganda ve kamu diplomasisini birbirinden ayıran özellikler oldukça açıktır. Kamu diplomasisi bir hükümet tarafından ulusal çıkarlarına ulaşmayı hedefleyen bilgiyi açıktan ve doğru olarak yayar. Kamu diplomasisinde kaynak belli ve bilgiler doğru olmak durumundadır. Propagandayı psikolojik harp unsuru olarak dünyada en iyi Mossad ve CIA uygulamaktadır. Propaganda da kaynak çoğu zaman belirsiz ve bilgilerin doğruluğu şüphelidir. Propaganda uygulayıcısı karşı taraf için şüphe doğurucu bilgiler yayar iken kendisi adına efsane boyutunda bilgiler yayarak bu bilgilerin kulaktan kulağa dolaşımını sağlar (Akçadağ, 2019, s. 2).

2.2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ VE AFRİKA

2.2.1 Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Stratejisi ve Kamu Diplomasisi

Yumuşak güç uygulamalarında dış yardımların etkisi küçümsenmeyecek kadar önemlidir. Dış yardımlar ilk olarak Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler tarafından ekonomik olarak zayıf ülkeleri kendi yanlarına çekmek için kullanılmıştır. Geri kalmış ülkelere yardımda bulunulurken kendileri açısından da ekonomik, stratejik ve politik kazanımlar elde etmişlerdir. Yardımlar tarihsel ve kültürel olarak yakın ülkelere yapıldığında psikolojik yakınlık doğurur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ekonomik zorluklar sebebiyle 1940'lardan sonra Yunanistan'la birlikte ABD'yi desteklemek amaçlı Marshall yardımları almıştır. 1950'lerde ekonomik kalkınmayı desteklemek için 150 milyon ABD doları dış yardım almıştır. Türkiye'nin aldığı dış yardımlar 2005 Yılında 12 milyar ABD dolarını bulmuştur. Türkiye aynı zamanda dış yardımda bulunan bir ülkedir de. 1985'te farklı Afrika ülkelerine 10 milyon ABD doları

dış yardımda bulunmuştur. Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlık kazanan Türk devletlerine, Kafkas bölgesine ve Balkan ülkelerine artan miktarlarda dış yardımları hep devam etmiştir (Çavuş, 2012, s. 33).

Türkiye’de Kasım 2002 seçimiyle iktidara gelen, kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan Ak Parti’nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) Türk dış politikasına bir takım yenilikler kattığı ve bazı hedefler doğrultusunda çeşitli politik stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Yeni Türk dış politikasında “Stratejik Derinlik” adlı eserin yazarı Ahmet Davutoğlu’nun etkili olduğu kabul edilmektedir. Davutoğlu eserinde Türkiye’nin tarihsel ve coğrafi derinliğine dikkat çekmekte ve Türkiye’nin dış politikalarını bu derinlik üzerine kurulmasını savunmaktadır. İbrahim Kalın’a göre, ise geleneksel politika gelişen ve değişen dünya ile birlikte çok değişime uğramıştır. 21. Yüzyıla kadar devletler ve diplomatlar arasında gelişen dış politika günümüzde, iş insanlarını, STK’ları, aydınları, kanaat önderlerini, düşünce kuruluşlarını, gazetecileri, insani yardım ve uluslararası hukuku da kapsayan geniş bir alana yayılmıştır (Turan & Karanfil, 2017, ss. 20-21).

Kültür bir toplumun yüzlerce yıllık birikimlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Beğenilen ve cazibe yaratan bir kültürünüz varsa bu yumuşak güce dönüşebilecektir. Aksi durumda böylesi bir kültürü oluşturmak kısa zamanda mümkün olmayacaktır. Konu Türkiye açısından değerlendirildiğinde Türkiye’nin köklü ve zengin bir kültüre sahip olduğu ve bununda yumuşak güç için iyi bir potansiyel olduğu ortadadır. Asya, Afrika ve Avrupa’nın kesişme noktasında yüzyıllarca hüküm süren Osmanlı Devleti kültürünü hâkimiyeti altındaki topraklara ve komşu ülkelere taşıyabilmiştir. Geçmişte Osmanlı idaresinde olan birçok coğrafya bugün Türkiye’nin sınırları dışında hatta bir kısmı oldukça uzaktadır. Osmanlı kültürel havzası bu ülkeler ile Türkiye arasında geçmişten gelen bir bağ oluşturmaktadır. Kültür oluşumunun yüzyıllar alması nedeniyle bugün eski Osmanlı coğrafyasında kurulan egemen devletler ile Osmanlı kültürel coğrafyasının merkezinde olan Türkiye arasında hala daha ortak kültürel değerler bulunmaktadır. Orta Asya ile bir Osmanlı ortak kültür bağı olmamasına rağmen kökenden kaynaklı bir kültür beraberliği söz konusudur (Sancak, 2016, s. 20).

Geçmişte de günümüzde de din, insan ve toplumların hayatında çok önemlidir. Din ile kültür arasında sıkı ve ayrılmaz bir bağ vardır. Din, kültürü şekillendiren, değiştiren ve

süreklilik kazandıran en temel unsurdur. Müslüman bir devlet olan Türkiye'nin İslam ortak paydasıyla Orta Doğu ve Afrika ülkelerindeki Müslüman toplumlara karşı yumuşak güç avantajı vardır. Daha önce Osmanlı yönetiminde kalan Balkan ülkelerinden Müslüman olanların Türkiye algısı Müslüman olmayan devletlere göre daha olumludur (Sancak, 2016, s. 22).

Kültürü oluşturan en önemli unsurlardan biri dildir. Dil için kültürün temeli demek yerinde olacaktır. Türkiye'nin yakın kültürel havzasında farklı lehçeler konuşuluyor olsa da Türk dili yaygındır. Dünyada 200 milyon insanın Türk dilinde konuştuğu tahmin edilmektedir. Bu da Türkiye'nin yumuşak güç potansiyeline pozitif etki etmektedir. Türkiye, Türk dilli Orta Asya ülkelerine televizyon yayını yaparken Türkçe konuşulmayan ülkelerde de Yunus Emre Enstitüleri aracılığıyla kültür merkezleri açarak Türkçe'nin yaygınlaşmasına çalışmaktadır. Bu da Türkiye'nin yumuşak güç faaliyetlerini yakın bir bölgede değil tüm dünyada yürüttüğünü göstermektedir. Orhan Pamuk'un 2006 yılında Nobel Yayınları Edebiyat Ödülü'nü kazanması Türkiye'nin yüksek kültür bağlamında dünyada itibarını artırmıştır. Dünyada ilgi gören Türk televizyon dizileri de Türkiye'nin popüler kültür öğeleridir. Türk dizilerinin en çok izlendiği ülkeler, Türkiye'nin ortak kültürel bağlarının olduğu ülkelerdir. Türk popüler kültürünün dünyada yayılması ve buna uygun hamleler yapılması söz konusu kültürel etkinin yumuşak güce dönüşmesine imkân sağlayacaktır (Sancak, 2016, ss. 23-24).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Kars-Gümrü-Bakü Demiryolu Hattı projeleri ekonomik işbirliği çerçevesinde icra edilen yumuşak güç uygulamasına örnek olarak gösterilebilir. Türkiye bu projeler ile kardeş Türk devletlerle iktisadi ilişkilerin ve kültürel bağların geliştirilmesini amaçlamıştır. Türkiye'nin Şattül Arap sorununun çözümündeki ve Filistin-İsrail barış görüşmelerindeki arabuluculuk gayretleri Türkiye'nin siyasi açıdan yumuşak güç potansiyeline örnek olarak ele alınabilir. Türkiye'nin resmi kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin yumuşak güç olgusuna katkı sağladığı aşîkârdır (Büyükgöze, 2016, s. 45).

Barışı koruma harekâtları için yabancı ülkelere gönderilen ordu görevlilerinin görevlerini resmi üniformalarıyla yaptıkları için ülkelerini temsil nitelikleri daha ön plana çıkmaktadır. Bu sebeptendir ki Türkiye'nin yurt dışında barışı koruma harekâtlarına gönderdiği TSK mensuplarının görev yaptıkları ülkenin kamuoyu

nazarında Türkiye'nin imajına katkı sağlayacak davranışlar sergilemesi çok önemlidir. TSK bu bilinçle görev aldığı ülkelerde Sivil-Asker İşbirliği (SAİ) olarak tanımlanan kamu diplomasisi faaliyetlerini itina ile gerçekleştirmiştir (Doğan, 2015, s. 306).

TSK'nın (Türk Silahlı Kuvvetleri) sivil asker işbirliği kapsamında icra ettiği faaliyetler Türkiye'nin sert güç araçlarını yumuşak güç elde etmekte kullanabildiğinin göstergesidir. Silahlı kuvvetlerin çatışma dışında ve hükümet harici siviller ile icra ettiği faaliyetler "sivil-asker işbirliği" olarak açıklanmaktadır. NATO dokümanlarında ise sivil asker işbirliği, *"NATO komutanı ile sivil, ulusal ve yerel otoritelere ilaveten, uluslararası, ulusal ve hükümet dışı organizasyonlar ve kurumlar arasında, vazifeyi destekleme maksadıyla yapılan koordinasyon ve işbirliği"* olarak tanımlanmıştır. SAİ özellikle NATO'nun Balkanlar'daki müdahalesi sonrasında gelişme göstermiştir. TSK uluslararası arenada birçok görev ve harekâtlara başarı ile iştirak etmiş ve bugün hala etmektedir. TSK yumuşak güç unsuru olarak da görev yapmaktadır. Bu anlamda TSK'nın en güncel faaliyetlerinden biri Zeytin Dalı operasyonudur. Sivil zayıatların önlenmesi için son derece hassas davranılmış olan bu operasyon neticesinde bölge halkına Türkiye tarafından ulaştırılan insani yardımlar, TSK personelinin bölge halkına gösterdiği olumlu davranışlar ve SAİ kapsamında TSK'nın icra ettiği faaliyetler Türkiye'nin imajı bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur (Yatağan, 2018, ss. 82-86).

Ayrıca askeri güç çekicilik ve cezbetme bakımından, büyüklüğü, teknolojik üstünlüğü ve başarıları gibi unsurlar perspektifinden bakıldığında yumuşak güç aracı olabilmektedir. TSK başarıları ve üstün gücüyle dünya kamuoylarında bir cazibeye sahiptir ve Türkiye'nin önemli yumuşak güç unsurlarındandır (Çavuş, 2012, s. 30). Türkiye, Türk Hava Yolları'nı (THY) dış politika açılımlarında yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır. THY'nin Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar gibi bölgelerde Türkiye'nin kültürel, siyasi ve ekonomik potansiyeline pozitif katkısı olmuştur. Türk Kızılay'da dünyanın her tarafında doğal afetlerden ve savaştan etkilenen çaresiz ve mazlum insanlara el uzatarak onların acısını hafifletmiş ya da dindirmiştir. Bu da, Türkiye'ye olan ilgi ve sempatiyi artırarak yumuşak güç potansiyelini kuvvetlendirmiştir. Yine benzer şekilde Arama Kurtarma Derneği'nin (AKUT) dünyanın her yerinde afetzedelerin yardımına koşması Türk milletinin yardımseverliği

ile dünyanın birçok yerinde takdir kazanması Türkiye'nin yumuşak gücüne katkı sağlamaktadır (Büyükgöze, 2016, s. 45).

Ülkelerin dünyaca bilinen markaların sahibi olması yumuşak gücün bir göstergesidir. Bu markalar kamu diplomasisi için değerli birer araç olurlar. Büyük şirketlerin başka ülkelerdeki iktisadi faaliyetleri ekonomik kazançlarının yanında ait oldukları ülkenin yumuşak gücüne, tanınmasına ve imajına pozitif katkı sağlar. Dünyanın en çok ülkesine uçan sloganını kullanan THY, Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişmesinde ve arada bir köprü kurulmasında başı çeken kuruluşlardandır. Uçuşlar sayesinde iş insanları tanışma fırsatları bulmuştur. Türkiye, Afrikalıların dünya ile ulaşımında bir kavşak noktası haline gelmiştir. Air France firmasından sonra Afrika'ya en çok uçuş yapan hava yolu şirketi THY'dir. Karşılıklı seyahatlerin artması halkların kaynaşmasını da artırmıştır. 2006 yılında ülkemizi 210 bin Afrikalı ziyaret etmişken 2015 yılında 885 bin Afrikalı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Tüm bunlar Türkiye'nin yumuşak gücüne pozitif katkılar olmuştur (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, ss. 509-510).

Türkiye'nin dünyadaki insani krizlere karşı takındığı duyarlılık tüm dünya insanlarına eşit olmasına rağmen Türk ya da Müslüman halklara karşı olduğunda tüm dünyada daha belirgin algılanmakta, hem yardıma muhtaç halklar hem de uluslararası kamuoyunca takdirle karşılanmaktadır (Karagül, Türkiye'nin Balkanlardaki "Yumuşak Güç" Perspektifi: TİKA, 2013, ss. 86-87).

Televizyon hala dünyada en çok kullanılan bir kitle iletişim aracı olduğu gerçeği üzerinden yola çıkarsak, kültürün tanıtılması yayılması ve sempati kazanması bakımından oldukça kıymetlidir. Avrupa, Latin Amerika, Ortadoğu ve Afrika'da çok beğenilerek izlenmekte olan Türk dizilerini yumuşak güç aracı olarak kabul edebiliriz. Bu dizilerin başarısı, modernite ile geleneği dengede tutan bir yaşam tarzını yansıtması, izleyenlerin kendinden bir şey bulması ve özdeşleşme duygusu ile açıklanmıştır. Türkiye'nin bu sektörü bir kamu diplomasisi aracı olarak görmesi, bu alanı geliştirerek diziler üzerinden planlı ve soyut mesajları ulaştırabilecek düzenlemeleri yaparak Türkiye imajına ve yumuşak gücüne katkı sağlaması zarurettir (Büyükgöze, 2016, s. 45).

Türkiye'nin kamu diplomasisine ve yumuşak gücüne katkı sağlayan bir kuruluş da Yunus Emre Vakfı'na (YEV) bağlı olarak kurulan Yunus Emre Enstitüsü'dür (YEE). Kamu vakfı olan YEV 2007 yılında Türk dilini, kültürünü, sanatını ve tarihini tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünya kamuoyunun istifadesine sunmak, Türk dilini, tarihini, sanatını ve kültürünü tanımak ve öğrenmek isteyenlere yurt dışında hizmet edebilmek için 5653 sayılı kanunla kurulmuştur. Vakfa bağlı kurulan YEE 2009 yılında kurulmuştur. YEE vakfa bağlı bir kuruluş olarak Kanunun amaçlarını hayata geçirmek için yurt dışında kurduğu merkezlerde Türkçe öğretimi, Türkiye'yi tanıtmak amaçlı kültür ve sanat faaliyetlerinde bulunmak ve bilimsel çalışmaları desteklemek misyonları vardır. YEE'nin yurt dışında 58 tane kültür merkezi bulunmaktadır (Yunus Emre Enstitüsü, 2019).

YEE Türkiye'de kamu diplomasisi unsurları arasında kültür diplomasisi kanalında başat aktördür. TİKA yürütmekte olduğu Türkoloji projesini YEE'ye devretmiştir. YEE kültür diplomasisi görevini, kültürün temel ögesi olan dili öğretmek ve Türkiye'nin kültür unsurlarını tanıtır, farklı kültürlerle etkileşime sokarak yerine getirmektedir. YEE üç model üzerine yapılanmıştır. İlki büyükelçilikler bünyesinde kültür merkezi açmak. İkincisi, vakıf, STK ve dernek statüsünde kültür merkezi açmak. Üçüncü olarak da, ülkeler arasında birebir kültür merkezi anlaşmaları yapılmasıdır. Ayrıca dünyada 100 değişik noktada Türkiye'nin tarih, kültür, sanat, edebiyat, mutfak, müzik gibi hemen her konuda bilgi içeren kaynak nitelikte 2000 eser barındıran 100 kütüphane projesinde sona yaklaşılmıştır. Bu kütüphanelerin 16 tanesi Afrika kıtasındadır (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, s. 494).

Türkiye'de kamu diplomasisinin kurumsal kimlik alması henüz yeni de olsa kurumların devletin yumuşak gücünü artırmaya yönelik faaliyetleri 1920'lerde kurulan Anadolu Ajansı ve Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ile başlamıştır. Yeniçağda kamuoyunun politikaya müdahalesi arttıkça geleneksel diplomasinin değişimi hızlanmıştır. Devletlerin hem kendi hem de yabancı kamuoyları ile iletişime geçmeleri kaçınılmaz olmuştur. Kendi algı ve itibarını yönetemeyen devletlerin algısını ve itibarını başka devletler yönetme peşindedir. Türkiye'de pkk terörü, Ermeni meselesi ve Kıbrıs meselesinde yabancı kamuoylarına yeterli doğru bilgiyi aktaramadığı için, Türkiye'nin

imajı ‘Gece Yarısı Ekspresi’ gibi filmler ile tanınmak durumunda kalmıştır (Mert, 2012, ss. 55-58).

Yine de tüm bunlara rağmen Türkiye’nin etkili bir kamu diplomasisi yürütebilmesi için yeterince kaynağı var. Devlet desteğine ihtiyaç duymayan 200’den fazla televizyon kuruluşu, 1000’den fazla radyosu ve çok sayıda başarılı yapım şirketleri var. Dil dezavantajı olmasına rağmen Türk yayınları civar ülkelerde talep görmekte. Türk STK’ları birçok ülke tarafından çalışmalarını için davet almaktadır. Dünyada çok sayıda izleyicisi olan El Cezire, Washington’dan sonra en çok yayını Ankara’dan yapmaktadır. Ayrıca dünyanın birçok bölgesinde Türk eğitim kurumları mevcuttur. Tüm bunlar Türkiye’nin kamu diplomasisini ve yumuşak gücünü destekleyen unsurlardır (Akçadağ, 2019, s. 18). Türkiye’den Türkçe haricinde Arapça, Kürtçe, Farsça ve İngilizce dillerinde de yayınlar ve programlar yapılmaya başladıktan sonra Türk görsel medyasındaki programlar yakın ülke vatandaşlarınca daha da çok ilgi görür hale gelmiştir. Türk dizi ve programların izlenme oranı yükseldikçe Türkiye’ye olan turistik ziyaretlerde artmaya başlamıştır (Karagül, Türkiye’nin Balkanlardaki “Yumuşak Güç” Perspektifi: TİKA, 2013, s. 86).

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) devlet adına televizyon ve radyo yayınları yapmak adına özerk ve tüzel bir yapıyla 1 Mayıs 1964 yılında kuruldu. TRT’nin dünyanın birçok ülkesinde bürosu vardır. İlk olarak farklı dil ve lehçelerde yayına 1. Ocak 2009’da TRT 6 Kürtçe yayına başladı. 2015 yılında TRT Kurdi adını aldı. 2008 yılında açılan www.trtworld.com 41 dilde dünya insanlarına içerik sunmakta. 2015 yılında yayına başlayan TRT World kanalı dünya çapında izlenen, kaliteli içerik sunan önemli bir marka haline geldi. 2010’da açılan TRT ETTÜRKİYYE Arap ülkelerinde en çok izlenen yabancı kanallar arasına girdi. 2015 yılında TRT El Arabiya adını aldı. 2009’da yayına giren TRT Belgesel Almanca, İngilizce, Rusça ve Fransızca dillerinde Türkiye’yi tanıtan yayınlar yapmakta. 2009’da kurulan TRT Avaz, Balkanlar, Orta Asya, Ortadoğu ve Kafkaslarda 27 ülke ve 13 özerk cumhuriyette 250 milyon insana hitap etmekte (TRT, 2020). Son olarak web sitesi ve radyo üzerinden 2014 yılından beri Hausa ve Swahili dillerinde yayın yapan TRT, 2020 yılının hemen başlarında Doğu Afrika’da yaygın olan Swahili dilinde televizyon yayınlarına başladı.

Hâsıl olan ihtiyaç karşısında, “Türkiye’nin söyleyecek bir sözü, paylaşacak bir hikâyesi var” ilkesiyle yola çıkan Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK) 2010 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. Böylece Türkiye’nin kamu diplomasisi kurumsallaştırılmıştır (Turan & Karanfil, 2017, s. 23).Dönemin Başbakanı Erdoğan kamu diplomasisi hakkında şöyle demiştir:

“Günümüzde, küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası ilişkiler daha karmaşık bir hale gelmiş, devletler arasındaki resmi diplomasi yanında, uluslararası toplumu etkilemenin ve yönlendirmenin bir aracı olarak "Kamu Diplomasisi" ayrı bir önem kazanmıştır. Uluslararası platformlarda, Ülkemizin uzun süredir maruz kaldığı itham ve sorunlar karşısında haklılığımızı kanıtlamaya yönelik çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için, kamu diplomasisi yöntem ve araçlarıyla uluslararası toplumun doğru yönde bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Kamu diplomasisi yöntemleriyle Ülkemizin uluslararası kamuoyu nezdinde saygınlığının artırılmasına yönelik stratejilerin geliştirilerek, ülkemizin dış tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin görevler, ilgili mevzuatla çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına verilmiştir. Ancak, ülkesel ve bölgesel sorunların kolayca küresel bir boyut kazandığı günümüzde, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, uluslararası alanda ortaya çıkan fırsatlar ve tehditler, kamu diplomasisi konusunda görevli kurumlar arasında daha etkin bir koordinasyonu, yakın işbirliğini ve hızlı karar alma süreçlerini zorunlu hale getirmiştir.

Bu itibarla, kamu diplomasisi alanında yürütülecek çalışmalar ile stratejik iletişim ve tanıtım faaliyetleri konusunda kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla, bir Başbakan Başmüşavirinin uhdesinde Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğünün oluşturulması uygun görülmüştür” (Resmi Gazete, 2010).

Kurumun en temel görevi, Türkiye’nin uluslararası toplumda itibarını korumak ve bilinirliğini artırmak hedefi doğrultusunda kamunun kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin daha verimli çalışabilmesi için koordine etmektir (Mert, 2012, s. 58). Bu amaca yönelik KDK, AA, AFAD, YTB, YEE, TİKA, Türk Kızılay, TRT, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü gibi kurumlar ya yeniden yapılandırılmış ya da ilk defa ihdas edilmiştir. Türkiye’nin kamu diplomasisinin güç elde edeceği en önemli unsur Türkiye’nin yumuşak gücüdür. Türkiye’nin Afrika’da işini kolaylaştıran yumuşak güç kaynakları, tarihi, kültürü, aktif dış politikası, siyasal sistemi, manevi değerleri ve çok aktif sivil toplum yapısına sahip olmasıdır. Böylece Afrika rekabetinde avantajlara da sahip olmaktadır (Mert, 2012, s. 58).

Türkiye’nin Afrika’ya yönelik dış politikasının en önemli ayaklarından olan kamu diplomasisinde başat olan kamu kurum ve kuruluşları; Dışişleri Bakanlığı, YTB, YEE,

TİKA ve TRT olduğu görülür. STK'larında faaliyetlerini Afrika dâhil dünyada artırdığı görülse de dış yardım, ulaşım, eğitim ve benzeri alanlarda devletin çok daha önde olduğu görülmektedir. 2017'de devletin kalkınma yardımları 8 milyar 121 milyon ABD doları iken STK'ların kalkınma yardımları 707 milyon 600 bin dolardır (Türkiye'nin Kalkınma Yardımları, 2017).

Soğuk savaşın sona ermesi sadece uluslararası sistemi değiştirmekle kalmadı, ülkelerinde yeni dış politikalar üretmesini sebep oldu. Türk politika yapıcılarını alternatif ve seçenekleri değerlendirmek zorunda bıraktı. Türk dış politikasında farklı açılımları beraberinde getirdi. Soğuk Savaş döneminin pasif ve içe kapanık Türk dış politikası aktif ve çok yönlü bir yapıya dönüştü. Türk dış politikasında bir değişim de gelişmeye yardımcı ve insancıl amaçlara yönelik bir programın ortaya konması olmuştur. Bu kapsamda TİKA Türkiye'nin teknik yardım enstrümanının kurumsal bir yapısı olarak ortaya çıkmıştır (Erdağ, 2015, s. 255).

Türk kamu diplomasisi faaliyetlerinde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) en önemli kurumlarından biridir ve 1992'de Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur. TİKA, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan kardeş Türk devletlerin ve komşu ülkelerin iktisadi, kültürel, sosyal, eğitim ve teknik alanlarda kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur (TİKA Tarihçe, 2019).

TİKA 1999 yılında Başbakanlığa bağlandı. 2000 yılına kadar içsel ve dışsal nedenlerden ötürü misyonunu pek icra edemeyen TİKA, Türkiye'nin 2000'li yıllar itibarıyla yeni dış politika uygulamaları ile TİKA'nın da faaliyet alanları genişleme imkânı buldu. 2002-2011 yılları arasındaki yabancı ülkelerde uygulanan proje sayısı 1992-2002 yıllarına oranla dört kat arttı. TİKA kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde projeler yürüterek yeni şekillenen dış politikanın inşasında misyonlar yüklenen bir kuruma dönüşmüştür. Beş kıtada icra ettiği bu misyonlarla yeni aktif ve çok boyutlu politikanın yurt dışında soft düzeyde icrasının bir aracı haline geldi (Karagül, Türkiye'nin Balkanlardaki "Yumuşak Güç" Perspektifi: TİKA, 2013, s. 88).

TİKA dönem dönem yapısal değişikliklerle daha hızlı ve esnek karar alabilme kabiliyetine kavuşmuştur. 15 Temmuz 2018'de Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tekrar bağlanarak kamu tüzel kişiliğine haiz ve özel bütçeli olarak faaliyetlerine devam etmektedir. TİKA bugün 59 ülkede 61 Program Koordinasyon Ofisi, toplamda 150 tane dost, kardeş ve akraba ülkelerde proje ve faaliyetlerini icra etmektedir (TİKA Tarihçe, 2019). TİKA ofislerinin bulunduğu ülkelerle beraber dünyanın her tarafında 150 ülkede kalkınmaya yönelik işbirliğine girmekte. Türkiye TİKA aracılığıyla Pasifik'te, Ortadoğu'da, Orta Asya'da, Afrika'da Latin Amerika'da, Balkanlarda, Kafkaslarda bilgi ve tecrübelerini paylaşmaktadır. Bu artan işbirlikleri kalkınma yardımlarını da hızla artırmaktadır. Türkiye'nin kalkınma yardımları 2002 yılında 85 milyon ABD doları, 2004'te 339 milyon dolar, 2009'da 707 milyon, 2012'de 2 milyar 533 milyon dolar, 2017'de 8 milyar 121 milyon ABD doları olmuştur (Türkiye'nin Kalkınma Yardımları, 2017).

TİKA son zamanlarda yansıması direkt insanlara olan proje ve faaliyetlere daha çok ehemmiyet vermiştir. Bunun sonucunda içme suyu, okulların alt yapılarının yenilenmesi, karayolları, meslek edindirme, istihdam oluşturma, yenileme ve insani yardım alanlarındaki projeler desteklenmiştir. Yapılan sosyal, kültürel ve insani yardım projelerinin ekonomik maliyetleri Türkiye tarafından karşılanmıştır. Ayrıca bölgede faaliyette bulunan STK'lar desteklenmek amaçlı ortak projeler uygulanarak bölgede STK faaliyetleri teşvik edilmiştir. Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik uyguladığı açılım ve TİKA'nın bölgede yürüttüğü sosyal, kültürel ve insani yardım alanındaki proje ve faaliyetler kısa sürede karşılık bulmuştur. Afrika ile Türkiye hızla birbirine yakınlaşmıştır. Bu hızlı karşılığın altında bölge insanların yürütülen proje ve faaliyetlerin bir çıkar gözetmeksizin yapıldığına inanmış olmaları yatmaktadır. TİKA'nın faaliyetleri çok geniş bir coğrafyada ve çeşitli alanlara yayılmıştır. Bazen Türkiye'nin dış politika hedefleri ile TİKA'nın faaliyetlerinin çakışması; Türkiye'nin TİKA'yı stratejik hedefleri doğrultusunda yönlendirdiği için değil, TİKA'nın faaliyet alanlarının çok çeşitli olması ve çok geniş bir coğrafyada icra etmesiyle ilişkilidir (Karagül, Türkiye'nin Balkanlardaki "Yumuşak Güç" Perspektifi: TİKA, 2013, ss. 90-92).

TRT ve Anadolu Ajansı (AA) kısa sürede etkili olabilen faaliyetler gerçekleştirmektedir. TRT yeni yayın kanalı TRT WORLD ile İngilizce dilinde yayın yaparak hem dünyaya hem Afrika'ya ulaşabilmektedir. Bu faaliyetler kısa vadede

Türkiye'nin faaliyetlerini tanıtmak, imajına olumlu katkılarda bulunmak, Türkiye hakkında yanlış algı ve değerlendirmeleri engellemek ve Türkiye'nin aleyhinde yapılan haberlere karşı içerik üretmek olarak sayılabilir. Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da yerleşik ofisi bulunan, İngilizce ve Fransızca haber yayını yapan AA Türkiye hakkında Afrika'da yapılan haberlere yön verme konusunda önemli görevler icra etmektedir (E. Tepeciklioğlu, Ünal, & A. Tepeciklioğlu, Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, 2018, s. 611).

Uluslararası ortamda kamuoyu etkilemenin önemine varan devletler uluslararası yayıncılığa önem göstermişlerdir. Uluslararası yayıncılık dünya kamuoyunu yönlendirmek ve etkilemek için radyo, televizyon ve internet araçlarını kullanarak yabancıların ilgisini çekmektir. Türk kamu diplomasisinde Türk medyasının rolü büyüktür. Bu anlamda Türkiye, TRT ve TRT El Arabiya aracılığıyla Arap ülkeleri ile ortak bilinç ve anlayış oluşturma gayretindedir. İngilizce dünyaya yayın yapan TRT Word ve TRT El Arabiya sayesinde de Afrika'ya ulaşabilmektedir. TRT Türk, TRT Diyanet ve TRT Belgesel kanallarının da Türk kamu diplomasisine katkısı azımsanmayacak kadar vardır. TRT Belgesel Türkiye'yi tüm dünyaya tanıtmak amaçlı en çok kullanılan İngilizce, Rusça, Fransızca ve Almanca dillerinde Türkiye'nin kültür ve sanat etkinlikleri, doğası, tarihi ve bilimsel içerikli yayınlar yapmaktadır. Ayrıca TRT'nin trtword.com adlı internet sitesinde Afrika'ya ayrılmış bir bölüm olup, burada bölge ile ilgili haber ve yorumlara yer verilmektedir. TRT yayınlarında birçok dil kullanmasının yanı sıra Afrika'nın yerel dili olan Hausa dilinde de 2017'den itibaren yayınlarını başlatmıştır (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, s. 491).

YTB'nin lisans ve lisansüstü düzeyinde birçok bölgede ve bilhassa Afrika'da Türkiye Bursları adıyla öğrencilere burs sağlayarak Türkiye'de okumalarını teşvik etmektedir. Türkiye Burslarına tüm Afrika ülkelerinden öğrenciler başvurabilmektedir. Bu burslardan sonra Türkiye'de öğrenim gören Afrikalı öğrencilerin sayısı hızla artmıştır. 1999-2012 arasında Türkiye'de 1400 Afrikalı öğrenci öğrenim görmüşken, 2016 yılında 6 bin 'den fazla Afrikalı öğrenci Türkiye'de öğrenim görmüştür. YÖK, TDV ve MEB'de Afrikalı öğrencilere burs vermektedir. Tüm bu burslar aracılığıyla kısa vadede Türkiye propagandası ve algısı oluşturulmaktadır. Uzun dönemde ise Türkiye'nin kıta ülkeleriyle ilişkilerinde dostluk zemini oluşturulmaktadır (E. Tepeciklioğlu, Ünal, & A.

Tepeciklioğlu, Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, 2018, s. s. 612-613). YTB Başkanı Abdullah Eren 2018 sonuna kadar Türkiye'de 160 ülkeden 17.500 öğrencinin burslu olarak eğitim aldığını ve 2018 yılında Türkiye Burslarına 130 bin başvuru olduğunu açıkladı (YTB, 2018). Bu veriler çok kısa zamanda olmasa da ilerleyen yıllarda dünyanın birçok ülkesinde Türkiye'ye sempatiyle bakan karar verme ve etki yapabilme becerisine sahip elit bir tabakanın oluşacağının işaretidir.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) adından da anlaşıldığı üzere daha ziyade acil ihtiyaçların görülmesi yönünde insani yardımlar yapan, projeler uygulayan bir kurumdur. Bilhassa Afrika'da kuraklık, açlık ve hastalık çeken bölgelere ağırlık vermektedir. Afrika'nın birçok ülkesine uçaklarla ve gemilerle binlerce ton gıda ve ilaç yardımları götürmüştür. Çok gerekli durumlarda eğitim ve altyapı projeleri de gerçekleştirmektedir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, ss. 498-499).

FETÖ ilk olarak Afrika'da 1997 yılında Senegal'de okul açmış ve hızla okulları kıta ile beraber dünyaya yayılmıştır. Zamanla zengin Afrika ülkelerinde FETÖ daha güçlü olmuştur. Sayısı tam bilinmemekle beraber 2015 yılı itibarıyla FETÖ'nün Afrika'da 100 kadar okulu bulunmaktaydı. Söz konusu ülkelere bu okulların kapatılması çağrısı yapılmış ve 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra FETÖ'nün tehlikeleri tekrar hatırlatılarak okulları kapatma çağrısı yenilenmiştir. Bazı ülkeler bu çağrıya olumlu cevap verirken bazı ülkelerde bu isteği geri çevirmiştir. 2016 Haziran ayında kurulan Türkiye Maarif Vakfı (TMV) yurtdışında MEB haricinde okul açma yetkisi verilen tek kurum olmuş ve FETÖ okullarının TMV'ye devri tasarlanmıştır (Tepeciklioğlu, Türk dış politikasında Afrika, 2019, s. 109).

Türk hükümeti 17-25 Aralık 2013'ten itibaren Fethullah Gülen ve örgütünün oluşturduğu tehditlere karşı önlem almaya başlamıştır. 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişimi sonrasında FETÖ tehdidi açık şekilde ortaya çıkmıştır. FETÖ'nün yurtiçi ve Yurt dışında bulunan birçok eğitim kurumlarının hem Türkiye hem de diğer ülkelerde doğuracağı tehdide karşı Türkiye harekete geçmiştir. Bu kapsamda yurt dışında bulunan FETÖ eğitim kurumlarını devralacak Türkiye Maarif Vakfı (TMV) kurulmuştur (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, s. 508).

2018 başında otuz Afrika ülkesi ile TMV'nin okul açması ve kapatılan FETÖ okullarının bu vakıf tarafından tekrar faaliyete alınması için anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu ülkelerden 17'sinde FETÖ okulları kapatılmış ve TMV bünyesinde yeniden eğitime başlamıştır. Bu ülkelerin 5'inde de okullar TMV'ye devrolmuştur. Cezayir, Kenya, Nijerya, Tanzanya ve Güney Afrika'da FETÖ okulları faaliyetlerine devam etmektedir. Bu ülkeler FETÖ'nün güçlü olduğu nispeten Afrika'nın zengin ülkeleridir. Okulları hızlıca kapatan ülkelere bakıldığında Türkiye'nin en çok yardımda bulunduğu ülkeler olduğu görülür. TMV 2017 itibariyle kıtada 12 ülkede 67 okulla 7,831 öğrenciye eğitim ve öğretim hizmeti vermektedir (Tepeciklioğlu, Türk dış politikasında Afrika, 2019, s. 110).

2.2.2 Afrika'da Türk Varlığı

Türkiye Afrika ilişkilerini üç ana bölüme ayırmak faydalı olacaktır. İlk bölüm 1923'e kadar olan Osmanlı dönemi, ikinci bölüm 1923 cumhuriyetin kurulmasından 1998'e kadar olan bölüm ve üçüncü bölüm 1998 "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" ile başlayan ve hala devam eden dönemdir. Son dönemde Türkiye'nin Afrika ilgisi yeniden canlanmış ve ilişkiler en üst düzeye taşınmıştır. Araştırmamız konusu olan Sudan'dan dolayı Sudan ve Afrika'da Türk varlığına değinerek cumhuriyet dönemini ve özellikle Türkiye'nin "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" çerçevesindeki dış politikadaki değişimleri ve gerekçeleri tartışılacaktır.

Türkiye'nin dış politikasında Afrika'nın birden değer kazanması ve Afrika politikasının gelip geçici değil uzun vadeli düşünüldüğünden söz etmek mümkündür. Türkiye'nin Afrika'ya yönelmesinde AB üyeliği sürecinde yaşanan hayal kırıklığı ve Afrika kıtasının ticari ve ekonomik olarak geleceğe yönelik yüksek potansiyel taşıması sayılabilir. Türkiye'nin Afrika politikasından kısa, orta ve uzun dönemde beklentileri vardır. Kısa dönem olarak Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği ki bu 2009-2010 dönemlerinde gerçekleşmiştir. Orta vadede ise kıta ile ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi ve uzun vadede Türkiye'nin bölgesel güç olma isteğidir (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 76).

Türkler Afrika topraklarıyla ilk olarak Abbasilerin ordusunda asker olmaları nedeniyle tanışmışlardır. Abbasi askeri olarak Afrika'da bulunan birçok Türk vardı. Türkler bin yıldan uzun süredir Afrika'da vardılar ve de etkindirler. Afrika topraklarında ilk Türk devleti kurulduğunda henüz Kahire diye bir şehir yoktu. Abbasi ordusunda komutan olan Ahmet bin Tolun Afrika'nın ilk Türk devleti olan Tolunoğulları Devleti'ni 868 yılında kurdu. Bugünkü Kahire şehrinin bulunduğu topraklarda kurulan bu devlet 905 yılına kadar hüküm sürdü. Abbasi ordusunda komutan olan Muhammed bin İhşit 935 yılında aynı bölgede İhşitler adında başka bir Türk devleti kurdu. Her iki devlet de kısa süreli hüküm sürmelerine rağmen hâkimiyet ve etki alanları birkaç milyon metre kareye kadar ulaştı. Bu devletler Filistin ve Suriye bölgelerinde dahi etkili olabildiler. Devlet sınırları Libya ve Sudan'a kadar genişti (Kavas, Geçmişten günümüze Afrika, 2017, s. 18).

1171 yılında Fatımileri yıkarak yerine kurulan Eyyubi Devleti'nin ordusunda da çok sayıda Türk asker vardı. Son Eyyubi sultanı Turanşah öldürülünce yerine annesi Şecereddür sultan oldu. Şecereddür Türk kökenli bir kadındı. Şecereddür, İzzettin Ayberk adında bir Türk kölemenini ordu komutanlığına getirdi ve seksen gün sonra onunla evlenerek İzzettin Ayberk namına tahttan çekildi (Kavas, Osmanlı Afrika ilişkileri, 2013, ss. 28-29).

İzzettin Ayberk 1250 yılında Kahire merkezli Memlûklülere devletini kurmuştur. Bu Türk devleti Kuzey Afrika'da ve Arap yarım adasında hatta Hindistan yakınlarına kadar etki göstermiştir. İktidarını kaybeden Abbasi halifesi Memlûklülere sığındığında ona sahip çıkıp halife olarak kabul etmişlerdir. Halifelik makamı Kahire'de Türk devletine geçmiştir. Memlûklülere 1517 yılında Osmanlı sultanı Yavuz Selim'in Mısır'ı almasıyla son bulmuş ve Afrika'da Türk varlığı ve nüfuzu Osmanlı Devleti ile devam etmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı Fas hariç tüm Kuzey Afrika'yı ve bugünkü Sudan ve Afrika Boynuzu dediğimiz bölgeleri hâkimiyeti altına almıştır. Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır ve Habeş eyaletlerini kurmuştur. Bu bölgeler neredeyse Afrika kıtasının yarısına karşılık gelmektedir (Kavas, Geçmişten günümüze Afrika, 2017, ss 20-21).

Günümüzde Nijerya'nın kuzeyi, Nijer ve Çad olarak adlandırılan topraklarda hüküm süren Müslüman Kanem Bornu Sultanlığı ile ilişkilerini geliştiren Osmanlı Devleti 16. Yüzyıldan itibaren Sahra-altı Afrika bölgesinin güç dengesinde önemli aktörlerden

olmuştur. III. Murat döneminde 1575 yılında Kanem Bornu Sultanlığı ile savunma paktı imzalanmıştır. Bu yakınlaşmanın stratejik sonuçları olduğu gibi ekonomik sonuçları da olmuştur. Batı Afrika'nın altın sahilinden (bu günkü Gana) çıkarılan toz halindeki altın Büyük Sahra üzerinden Osmanlı'nın Akdeniz'deki önemli limanları olan Trablus, Cezayir ve Tunus'a taşınmıştır (Mert, 2012, s. 49).

Nijerya ile siyasi ve Kültürel ilişkiler 1894 yılında Lagos'da zengin bir Müslüman olan Muhammed Shitta tarafından Lagos'da yaptırılan ilk cami ile gelişmeye başlamıştır. Londra Osmanlı Büyükelçiliği aracılığıyla dönemin önemli sivil makamlarından olan 'Bey' sıfatı, görev sancağı, kılıç ve Mecidiye nişanını Muhammed Shitta'ya tevdi edilmiştir. Bölgede Müslüman Topluluğu Lideri olarak Muhammed Shitta görevlendirilmiştir. Şhitta Bey ailesi Nijerya'nın köklü bir ailesidir. Nijerya'nın siyasal, toplumsal ve iktisadi hayatında bugün de hala etkili bir ailedir (Hazar, Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye Afrika ilişkileri, 2003, s. 105).

Osmanlı Devleti, Safavileri yendikten sonra Hicaz'ın kontrolünü tamamen ele geçirdiler. Mısır'ın fethinden sonra Portekizlilerin hâkim olduğu Kızıldeniz bölgesine, Hint Okyanusu'na hâkim olmak için Aden, Afrika Boynuzu ve kuzeyine seferler yaparak Massava ve Aden'i almasıyla bölgede Portekiz etkisini azaltmayı başardı. Anavatanı Etiyopya'nın dağlık kısımları olan kahve ve Hint Okyanusu'nda dönen ticaret bu bölgeye ekonomik ve stratejik değer kattı (Gilbert & Reynolds 2016, ss. 315-317).

1517'de Yavuz Sultan Selim Mısır'ı ve Sudan'ın kuzeybatısında bulunan Nübya bölgesini ele geçirmiştir. Buraya Anadolu'dan Türk aileler getirilip yerleştirilmiştir. Sudan'ın ve Habeşistan'ın kuzey bölgelerini Osmanlı topraklarına katan Özdemir Paşa Sudanlı bir Memlük ailesinin çocuğudur. Özdemir Paşa'nın gayretleriyle 1555'te Sudan Mısır'dan ayrılıp Habeş eyaletine bağlanır. İstanbul hükümetinden bölge için yardım isteyen Özdemir Paşa'ya Osmanlı padişahı bölgedeki açlığın yardımıyla çözülemeyeceğini bildirerek bölgede tarımsal kalkınma faaliyetlerine girişerek bölge topraklarında buğday, pamuk ve hurma yetiştiriciliğini geliştirir. Özdemir Paşa Kızıldeniz kıyılarına seferler düzenleyerek sahile çıkan yolları kontrol altına alır. Bölgeden geçen ticari kervanları vergiye bağlar. Osmanlı Devleti, Sudan'da fiilen pek olamamış bölgeyi valileriyle kontrol altında tutmuştur. 1820 yılında Mısır'a vali olarak

gönderilen Mehmet Ali Paşa Afrika içlerine açılabilmek için Sudan'a ehemmiyet vermiş, Hartum'a askeri üs kurmuştur. Mehmet Ali Paşa Osmanlıdan ayrı bağımsız devlet kurma peşinde olduğu için bu dönemde Sudan'da Osmanlı etkisinden ziyade Mısır ve İngiliz nüfuzu baskın olmuştur. Mehmet Ali Paşa İngilizler ile çok sıkı ilişkiler içine girmiştir (Koçak, 1999, s. 16).

Türkler Afrika üzerinde en büyük hâkimiyet ve etkisini Osmanlı döneminde kurmuştur. Osmanlı bölgede var olan büyük küçük birçok Müslüman sultanlıkla iyi ilişkiler kurmuştur. Zaman zaman bu sultanlıkları desteklemiş ve korumuştur. Afrika Müslümanlarının nerdeyse tamamı ya Osmanlı yönetimindeydi ya da padişahı halife olarak tanıyor ve halife adına hutbe okutuyordu (Tamçelik & Erdil, Türkiye'deki milli mücadelinin Afrika halklarına etkisi ve devletleşme sürecine katkısı, 2014, ss. 68-69).

Bugün Güney Afrika Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Cape Town şehrine Osmanlı'nın 18 Şubat 1861'de atadığı onursal konsolos PE de Roubaix'den beri SAA güneyi ile diplomatik ilişkiler devam etmiştir. 21 Nisan 1914'te ilk Türk diplomat Mehmet Remzi Bey bölgeye atanmış ve 14 Şubat 1916'da bölgede hayatını kaybetmiştir. Mezarı Johannesburg'daki Braamfontain mezarlığındadır. Cape Town'da yaşayan Müslümanlar konsolos PE de Roubaix aracılığıyla Osmanlı'dan bölgeye imam istemişlerdir. İngiliz himayesinde oldukları için bu istek İngiliz Kraliçesi tarafından Osmanlı'ya bildirilmiş ve 3 Eylül 1862'de Sultan Abdülaziz bölgeye Ebubekir Efendi'yi atamıştır. Ebubekir Efendi bölgeye yerleşip bölgeden bir kadınla evlenmiştir. Bölge Müslümanları ile Osmanlı Devleti arasında güçlü bir ilişki oluşmuştur. Buna, Johannesburg'da Abdülhamit tarafından yaptırılan Newton Camii ve Hicaz demiryolu inşası için bölge Müslümanlarının toplayıp gönderdikleri 366,551 pound örnek gösterilebilir (Mert, 2012, s. 50).

Mağrip denilen Kuzey Afrika'da Fas dışında tüm bölge gevşek bir otoriteyle de olsa Osmanlı hâkimiyetine girdi. Bölgede Türk hâkimiyeti ticari ve siyasi etkilerinin yanında kültürel olarak da iz bırakmıştır. Osmanlı hâkimiyeti genelde kıyı kesimleri ve şehir merkezlerinde daha kuvvetliydi. Bölgede Türkçenin elit bir kesimin dışına çıkamaması, elyazması kitaplarla geçimini sağlayan kâtiplerin de etkisiyle Osmanlı'nın matbaayı geç kabullenmesinden de kaynaklanmıştır. Elit kesim eğitim için çocuklarını İstanbul'a göndermesi de Osmanlı Türk kültürünün daha kalıcı olmasını sağlamıştır. Osmanlı

etkisiyle bölgede sufizm çok yayılmıştır. Türklerde yaygın olan sufilik Osmanlı'nın güçlenmesiyle siyasi destek görmesi, Kuzey Afrika elitlerinin sufizme olan ilgilerini daha çok artırdı. İslam toplumlarında sufizmin ortak bir kültürel öge olarak değeri yüksektir (Gilbert & Reynolds, 2016, ss. 320-321).

İberya'da "reconquista" siyasetinden netice alınıp yarımada'daki son Endülüs Müslüman sultanlığın yıkılmasıyla Portekizliler ve İspanyollar Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun ve Venedik Cumhuriyeti'nin de desteğini almasıyla oluşan Katolik İttifak Osmanlı'ya Akdeniz'de ve Afrika'da sınırlayıcı olacaktır. Katolik İttifak gün geçtikçe Osmanlı hâkimiyetine giren Akdeniz'e alternatif güzergâhlar bulunması için coğrafi keşifleri desteklemiştir. Osmanlı kontrolünde olan İpek Yolu ve Baharat Yolu güzergâhlarına farklı rotalar aranırken Ümit Burnu ve Amerika kıtası keşfedilmiştir. On yıl kadar sonra da kâşif Vasco Da Gama Osmanlı etki alanlarına girmeden Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan ve Çin'e ulaşmayı başarmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ticaret yollarından elde ettiği gelirin büyük oranda azalmasına sebep olmuştur. Portekiz ve İspanyollar Da Gama'nın yeni rotası üzerindeki Afrika kıyılarını istila etmeye başladılar. Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'da ve Sahra altı Afrika ülkelerindeki sultanlıklarla iyi ilişkiler kurarak Afrika kıyı ve iç kesimlerinin Portekiz ve İspanyolların eline geçmemesi için onları desteklemiştir (Toprak & Tatar, 2017, ss. 831-833).

Afrika, Osmanlı için ticaret yollarının getirisi bakımından da önemlidir. Bunun için Portekizlilere karşı bölgede, özellikle Kızıldeniz kıyıları ve Afrika Boynuzu'nda güçlü ittifaklar kurmak istemiştir ve kıta içi çatışmalarda taraf olma yönünde olmadığı gibi hâkim olma düşüncesinde de olmamıştır. Kurduğu iyi ilişkiler ve ittifaklar Portekizlileri durdurmaya yetmediğinde fetih yoluna, hâkimiyeti altına alma yoluna gitmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Cibuti, Eritre, Habeşistan'ın bir kısmı Sudan kıyıları ve Somali fethedilerek doğrudan Osmanlıya bağlanmıştır. 16. Yüzyılın sonlarında Kanem Bornu Sultanlığı Fas'tan aldığı destekle Songay Sultanlığı'nı işgal etmiştir. Üç sultanlığında Müslüman ve Osmanlı ile iyi ilişkiler içinde olmasına rağmen Osmanlı olaya hiç müdahale etmemiştir (Toprak & Tatar, 2017, s. 834).

Osmanlı Devleti Afrika kıtasındaki son toprağı Trablusgarp'ı 1912 yılında İtalya'ya bırakmasıyla Türklerin kıta üzerindeki hâkimiyeti son bulmuştur. Ancak Osmanlı

Devleti kıta ile bağlarını hiçbir zaman tamamıyla kesmemiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla kıtayı işgale başlayan Batılı emperyalist güçlere karşı halkı örgütlemek için Osmanlı Devleti önemli isimlerin olduğu devlet adamları ve askerleri bölgede sömürgecilere karşı yerel halkı örgütlemek için görevlendirmiştir (Tamçelik & Erdil, Türkiye'deki milli mücadelinin Afrika halklarına etkisi ve devletleşme sürecine katkısı, 2014, s. 70).

Oysa Akdeniz'in Atlas Okyanusu'na açılan Cebeli Tarık Boğazı'nın bir yakasının Fas topraklarında olması Fas'a Akdeniz'e ticari ve siyasi açıdan hâkim olabilmek adına vazgeçilmez bir stratejik değer yüklemektedir. Bu konjonktürde Osmanlı Fas topraklarını hâkimiyeti altına almadan nasıl durdu sorusu akıllara takılıyor. Faslılar diğer Kuzey Afrika halkları gibi Hristiyan Avrupalı yönetimine girmektense Müslüman Osmanlı yönetimini tercih etmekte pek gönüllü olmadılar. Bölünmüş ve bütünlükten uzak bir siyasi yapısı olmasına rağmen Faslılar hem Osmanlı hem de Portekiz ordularıyla mücadele ederek boyunduruk altına girmemeyi başardılar (Gilbert & Reynolds, 2016, ss. 322-323).

İngilizlerin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmelerinin altında yatan en kuvvetli unsur Anadolu'da sömürgecilere karşı başlatılan ulusal bağımsızlık faaliyetlerinin zafere ulaşarak Afrika ve dünyanın diğer bölgelerindeki sömürgelere de örnek olması ve cesaret vermesi endişesidir. Türklerin Afrika'daki en büyük nüfuzu ya da etkisi, Türk Kurtuluş Hareketi'yle yenilmez olarak düşünülen ekonomik ve teknolojik üstünlüklere sahip Batılı emperyalist güçlerin Doğulu yoksulluk içindeki bir halk tarafından yenilebileceği, bağımsızlığın elde edilebileceği inancı olmuştur. Türklerin Kurtuluş savaşında kazandıkları ulusal bağımsızlık savaşı sadece Afrika'da değil Batılı sömürgeciler tarafından sömürülen, egemenlik ve bağımsızlıkları elinden alınan tüm Doğu ve Güney ülkelerince örnek alınmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı esnasında Osmanlı idaresine hiç girmemiş Batı sömürgesi halklar dahi imkânları dâhilinde Anadolu'ya maddi manevi desteklerini bir şekilde iletmışlerdir. Afrika'da yıllardır sömürülen halklar artık Batılı emperyalist güçlerin de yenilebilir olduklarına inanmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının başlatıp başarıyla sonuçlandırdıkları İstiklal Savaşı Afrika'nın mazlum halklarına umut ışığı olmuştur. Birçok Afrika halkı bağımsızlıklarını Atatürk'ün yolunu izleyerek kazanmıştır (Tamçelik & Erdil,

Türkiye'deki milli mücadelinin Afrika halklarına etkisi ve devletleşme sürecine katkısı, 2014, ss. 64-67).

Bireysel ve mahallî birkaç örnek haricinde Osmanlı kusurları olsa dahi fethettiği topraklarda yaşayan Müslüman ya da Müslüman olmayan halka asla Batı devletleri gibi insafsızca davranmamış, onları köleleştirmemiş, sömürme gayretine tenezzül etmemiş, dillerini, dinlerini, etnisitelerini asimile etme gayretinde olmamıştır. Bu sebeptendir ki Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'nı kaybettiğinde bilhassa Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ta İtilaf Devletleri aleyhinde protestolar ve mitingler yapılarak Osmanlı'ya sahip çıkılmış, destek verilmiştir. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da kazanılan zaferlerden sonra Mısır'da ellerinde Mustafa Kemal'in resimleriyle meydanlara dökülen halk, Türk Kurtuluş Savaşı'na destek verirken İngiliz sömürge yönetimini de protesto etmiştir. Anadolu'da zaferin kazanılmasıyla Etiyopya başkenti Addis Ababa'da ve Afrika'nın birçok ülkesinde halk sokaklarda kutlamalar yapmıştır. Libya'nın 1951 yılında İtalyanlardan bağımsızlığını kazanmasıyla ülkede kurulan "Türkiye ile Birleşme" adındaki siyasi parti vakası Türklerin Afrika ile olan ilişkilerini göstermesi bakımından kıymetli bir örnektir (Tamçelik & Erdil, Türkiye'deki milli mücadelinin Afrika halklarına etkisi ve devletleşme sürecine katkısı, 2014, ss. 73-75).

2.2.3 Cumhuriyet Dönemi Afrika İlişkileri

Osmanlı'nın çöküşünden sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu modern cumhuriyet dış politikasında çok temkinli ve yüzü Batı'ya dönüktür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin SSCB'den işgal tehditleri alması Soğuk Savaş döneminde Türkiye'yi Batı Bloğu'na itmiştir. Afrika ile ilişkilerin tekrar hareket kazanması Afrika Ülkeleri'nin 1947 ile 1990 arasında Batılı sömürgeci devletlerden bağımsızlıklarını aldıkları dekolonizasyon dönemi olmuştur. Ancak Afrika ile ilişkilerimiz Afrika'nın sömürgecilerinin başını çektiği Batı Bloğu'nda olmamız sebebiyle oldukça kötü olmuştur. Yeni Türk dış politikası gereği Soğuk Savaş'la oluşan ideolojik kutuplaşmada Türkiye Batı tarafında konumlanması hasebiyle Batı yanlısı hareket etmeyen Afrika ülkeleri ile ilişkilere aşırı hassasiyet yüklemiştir. 1922 yılında bağımsızlığını kazanan Mısır ile 1925'te diplomatik ilişki kurulmuş olup büyükelçilik 1948 yılında faaliyete geçmiştir (Toprak & Tatar 2017, ss.836-837).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Afrika ile ilişkilerin kurulamamasının en etkili sebebi bu ülkelerin henüz Batılı sömürgecilerden bağımsızlıklarını alamamış olmasıdır. Dolayısıyla bağımsızlığı ve egemenliği olmayan bir siyasi veya idari oluşumla diplomatik ilişkiler kurmak olanaksız olacaktır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal döneminde yeni devletin Afrika ile ilk diplomatik ilişkisi bağımsız Sahra altı devleti olan Etiyopya ve Kuzey Afrika ülkesi Mısır ile kurulmuştur. Afrika'da ilk yerleşik büyükelçilik Etiyopya başkenti Addis Ababa'da 1926 yılında açılmıştır (Tamçelik & Erdil, Türkiye'deki milli mücadelenin Afrika halklarına etkisi ve devletleşme sürecine katkısı, 2014, s. s. 74-75). Etiyopya'da 1933 yılında Ankara'da büyükelçilik açarak iki ülke ilişkileri geliştirmeye istekli olduğunu göstermiştir (Türkiye - Etiyopya Siyasi İlişkileri, 2019).

O dönemde Afrika ile ilişki kurmak yeni cumhuriyet için faydadan çok maliyet ve bedel doğuracağı halde Atatürk olabildiğince ilişkileri canlı tutmaya ve mümkün olduğunca kıta ülkelerine bağımsızlık mücadelesinde destek vermeye çalışmıştır. 1935'te İtalya'nın Etiyopya işgalinde Atatürk'ün desteği kıtanın Türkiye için stratejik, tarihi ve kültürel değeri olduğunun ispatı niteliğindedir (Akçay, 2012, s. 86).

Atatürk ile Etiyopya İmparatoru I. Haile Selassie arasındaki ilişki yazışmalar aracılığıyla siyasi boyutu aşarak dostluk yönünde de gelişmiştir. 1935 yılında İtalya'nın Etiyopya'yı işgal etmesi Milletler Cemiyeti'ne (MC) taşınmıştır. İtalya'ya karşı alınan ekonomik yaptırım kararında Türkiye yaptırım yönünde oy kullanmıştır. Bu durum İtalya-Türkiye ilişkilerini bozarken İngiltere-Türkiye ilişkilerine olumlu yansımıştır. 1928'de yeni rejime muhalefeti nedeniyle vatandaşlıktan çıkarılan Vehip Paşa'nın Etiyopya ordusuna komutanlık etmesine Atatürk mevcut şartlar altında karşı çıkmamıştır. Etiyopya işgal edilip yönetimi İtalya Kralı Mussolini'nin devralması ve unvanını İtalya Kralı ve Etiyopya İmparatoru olarak ifade etmesiyle resmi olarak Etiyopya'nın yönetimi el değiştirmiştir. MC'de yaptırım tarafı zayıflamış ve Türkiye'de yaptırım kararını kaldıracağını duyurup Addis Ababa'daki konsolosluğu yeni yönetime akredite etmiştir. Bu durum sürgündeki Etiyopya İmparatoru I. Haile Selassie'nin şiddetli tepkisine sebep olmuş, İmparator I. Haile Selassie bu durumun Türkiye'nin dostluğuna hiç yakışmadığını söylemiştir. Ülkesini terk ederek Londra'da sürgünde hükümet kuran İmparator I. Haile Selassie İngilizlerin desteğiyle tekrar yönetimi ele

aldığında Türkiye ile kesilen ilişkiler devam etmemiştir. Türkiye-Etiyopya ilişkileri ancak 1957'de¹ tekrar başlamıştır (Orakçı, Türkiye Afrika ilişkileri, 2018).

Kuruluşundan itibaren yüzünü Batı medeniyetine dönen Türkiye'nin hedefi gelişmiş batı ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek iken Afrika ülkeleri ile ilişki kurmak ihtiyacı pek duyulmadı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Batı'dan yardım alan, NATO'ya üye olan ve SSCB'nin Ortadoğu'ya etki etmesini engellemek için oluşturulan Bağdat Paketi'nin kurucularından olan Türkiye, Demokrat Parti dönemi boyunca Batı'ya yaklaştıkça Afrika'yla ara daha çok açılmıştır. Türk karar vericilere göre zamanın şartlarında Türkiye'nin güvenliğini sağlamanın yolu Batı ile yakın olmaktan geçiyordu ve güvenlik politikası her şeyin üstündeydi (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 66).

Tarihi süreçte Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin olumsuz bir seyir almasında üç uluslararası olayın rolü büyüktür. İlk olarak 1955 yılında Endonezya'nın Bandung şehrinde gerçekleşen ilk Bağlantısızlar konferansı ile Afrika Türkiye ilişkileri bozulmaya, Türkiye bu ülkelerden tepki görmeye başlamıştır. Türkiye'nin temsilcisi dönemin Dışişleri Bakanı Rüştü Fatin Zorlu bu konferansta sömürgeci ülkelerin başı çektiği Batı Bloğu'nu aşırı şekilde savunması ve tarafsızlığı sert bir dille eleştirip "tarafsızlık siyasetinin tehlikeli bir yol" olduğunu belirtip onları eski sömürgecilerinin bloğuna davet etmesi çok büyük tepki toplamıştır. Onlara Doğu Bloğu'na dâhil olmanın ya da tarafsız kalmanın çok riskli olacağı yönünde söylemlerde bulunmuştur. Oysa Afrika ülkeleri davet edildikleri gurubun başını çekenler tarafından sömürülüyor olmaktan bir kısmı henüz yeni kurtulmuştu (Toprak & Tatar 2017, ss. 836-839).

Hatta bir kısmı hala sömürge olarak varlıklarını sürdüren Asya-Afrika ülkeleriydi. Tarihi Bandung Konferansı'nın bir amacı da hala sömürge yönetimi altında olan Asya-Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmesinin bir çözümünü aramaktı. Konferansın bir amacı da söz konusu bu ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ABD ve SSCB gibi iki yeni gücün etkisine girmekten korunma yollarını bulmaktı. Konferansa

¹1957'de I. Haile Selassie hala görevi başındadır. 1974'te bir hükümet darbesiyle devrilmiştir (Hazar, Türkiye Afrika ilişkileri, 2016, s. 83).

Türkiye'yi temsilen katılan Dışişleri Bakanı Rüştü Fatih Zorlu ise şiddetle bu ülkeleri Batı ile birlikte olmaya davet etti (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 68).

Batılı emperyalist ülkelerin işgalinden daha yeni kurtulan Türkiye SSCB'den işgal tehditleri alıyordu. Öncelikli olarak bu güvenlik tehdidini aşmak isteyen Türkiye siyasi çıkarları doğrultusunda ister istemez Batı tarafına yönelmek zorunda kaldı. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi İngiltere ve Fransa'nın büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. Kanalin geleceği için karar verilecek uluslararası konferanslarda Türkiye'nin Batılı devletleri desteklemesi Mısır ve Ortadoğu ülkelerinin güçlü tepkisine neden olmuştur (Toprak & Tatar, 2017, s. 836). Söz konusu konferansa Yunanistan bu teklifin Mısırın egemenlik ve bağımsızlığıyla bağdaşır olmadığını gerekçe göstererek katılmayacağını duyurmuştur (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 2014, s. 280).

Türk politika yapıcılarının İsrail, Fransa ve İngiltere'nin askeri müdahalesini yumuşak bir dille eleştirse de Türkiye Batı Bloğu üyesi olduğu için bu tepkisi yapmacık karşılanarak Türkiye samimi bulunmamıştır. Arap dünyası tarafından aldığı sert tepkiler karşısında Arap dünyasını büsbütün küstürmemek adına İsrail'den büyükelçisini geri çekip, ilişkilerini kısıtlamıştır. Ne var ki bu davranışı ile de Fransa ve İngiltere tarafından eleştirilmiştir (Erhan & Kürkçüoğlu, 2014, s. 646).

BM Genel Kurulu'nda 1951 ve 1953'te Fas'ın bağımsızlığı konusu tartışıldığında Türkiye gündemin ertelenmesi yönünde oy kullanmıştır. 1952 yılında yine BM Genel Kurulu'nda Tunus'un bağımsızlığı gündeme geldiğinde Türkiye meselenin Fransa'nın iç sorunu olduğu yönünde görüş bildirmiştir (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 25).

Burundi ve Ruanda'da BM gözleminde seçim yapılması ve Moritanya'nın bağımsızlığı oylamalarında Türkiye çekimser kalmış, Angola hususunda ise Türk yetkililere NATO üyeleri ile birlikte hareket edilmesi yönünde emir verilmiştir. Güney Afrika'nın izlediği ırkçı politikalar sebebiyle Uluslararası Çalışma Örgütü'nden çıkarılması yönündeki teklifi desteklememiştir. Nelson Mandela'nın özgürlüğüne kavuşması için BM Genel Sekreteri'ne sunulan mektubu imzalamamıştır. Türkiye, kıtadaki bağımsızlık hareketlerinin genelde Marksist bir yapıya sahip olması sebebiyle komünizmle

mücadele bağlamında Afrika ülkelerindeki bağımsızlık hareketlerine mesafeli durmuştur (Mert 2012, ss.51-52).

Türkiye, 1949 yılında gerçekleşen Asya Devletleri Kongresi'ne Avrupalı bir devlet olduğu iddiasıyla katılmamıştır. Bilhassa Demokrat Parti döneminde artan Sovyet tehdidi Türk dış politikasını Batı yönüne kaydırmıştır. Türkiye'nin sömürge imparatorluklarının bulunduğu Batı Bloku'nda olması, Batı ile mücadele içinde olan Afrika ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Öyle ki Türkiye'nin Batı ile ilişkileri geliştikçe Afrika ve Ortadoğu ile ilişkileri bozulmuştur. O dönemde Türkiye güvenlik kaygıları ile dış politikasını Batı ile eşgüdümlü hale getirme gayretine girmiştir (Tepeciklioğlu, Türk dış politikasında Afrika, 2019, s. 12). 1955 yılında Asya ve Afrika ülkelerinin desteklediği BM Genel Kurulu'nda Cezayir sorununun gündeme alınması oylamasında Türkiye alınmaması yönünde oy kullanmıştır. Fakat Yunanistan Asya ve Afrika devletleriyle aynı doğrultuda oy kullanmıştır. 1957 yılında BM Genel Kurulu'nda Cezayir'in self determinasyon hakkı oylamasında da Türkiye çekimser kalmıştır. 1958 yılında da Türkiye'nin tavrı değişmemiştir (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 2014, s. 314).

1968'de bağımsızlığını ilan eden Cezayir'in Fransa'dan özgürlüğünü alma dosyası BM Genel Kurulu'nda görüşülürken Türkiye çekimser oy kullandığı için başta Cezayir olmak üzere Afrika ülkelerinden şiddetli tepki görmüştür. Aynı yıllarda Kıbrıs Adası'nın da sömürgeci kurtulmasıyla doğan Kıbrıs sorununda Türkiye BM Genel Kurulu'nda Afrika ülkelerinden destek alamadığı gibi Batı ülkelerinden de destek görememesi Türkiye'nin dış politikasını revize etmesi gereğini ortaya çıkarmıştır (Toprak & Tatar 2017, ss. 836-839).

Afrika ve Asya ülkeleri bağımsızlıklarını elde ettikçe BM Genel Kurulu'nda kararları etkileyen sayılara ulaştılar. Artık Bağlantısızlar gurubu siyasi bir güce ulaştı. 1960'larda Kıbrıs'ta bağımsızlığını almasıyla Türk ve Rum toplumu arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı Kıbrıs konusu BM'ye gittiğinde Afrika ve Asya ülkeleri bu konuda lehte oy kullanarak Türkiye'yi desteklememiştir. Söz konusu ülkelerin bağımsızlık mücadelesi yıllarında Yunanistan'dan destek görmeleri sebebiyle Kıbrıs anlaşmazlığında Yunanistan ve Rumların yanında durmuşlardır. 1964 Kıbrıs sorunundan sonra Türkiye bu ülkelere iyi niyet elçileri göndermişse de bir karşılık

alamamıştır (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 73).

Her ne kadar görünürde Türkiye'nin Afrika kıtasını görmezden geldiği, hiç ilgi ve ilişki kurmak istemediği gibi bir durum yansımış olsa da işin tamamen böyle olduğu söylenemez. Türkiye'nin dış politikasında farklı önceliklerinin olmasından dolayı Afrika'ya yönelmekte geç kaldığını söylemek daha doğru olacaktır. Batı ile entegre olabilmek, Sovyet baskısından kurtulabilmek adına dış politikada bu durum ortaya çıkmıştır. O gün Afrika'ya karşı politikamız ne kadar olumsuz görünse de Atatürk'ün icraatları ve 1957 yılında Menderes hükümetinin Cezayir'e Libya üzerinden gizli askeri yardımlarda bulunması bu durumu tartışmaya açık kılmaktadır. Menderes hükümeti cumhuriyet tarihinde en fazla ABD yanlısı politika izleyen hükümettir (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 24).

Sanki Batılıların tepkisinden sakınırcasına Afrika ile ilişkileri göze batmayacak şekilde devam ettirme arzusu cumhuriyet döneminde zaman zaman hep olmuştur. Buna bir örnekte 1985 yılında SAA ülkelerine yapılan 10 milyon dolar gıda ve insani yardımlar da gösterilebilir (Akçay, 2012, s. 86). Türkiye dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını elde eden her ülkeyi tanıdı ve hepsiyle diplomatik ilişki kurarken birkaçında da daimi elçilikler açtı. Ne var ki Afrika ülkeleri ile ciddi ve uzun soluklu bir ilişki kurulamadı, Türkiye kıtada istikrarlı bir etkinlik hiç gösteremedi (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 26).

Bağılantısızlar ve Afrika ülkeleri Türkiye'nin bölgeye ilgisiz kalmasından ve 1955 Bandung Konferansı'ndaki tutumundan dolayı BM'deki Kıbrıs oylamasında Makarios'dan yana tavır sergilemiştir. Türkiye bu kapsamda Kıbrıs sorunuyla ilgili görüşünü anlatmak ve destek bulmak amacıyla Siyasetçiler, Akademisyenler, diplomatlar ve gazetecilerden oluşan üç heyet hazırlayıp kıtaya göndermiştir. İlk heyet Cezayir, Fas, Moritanya, Nijerya, Gana, Liberya, Senegal ve Sierra Leona'ya; ikinci heyet Kongo, Gabon, Kamerun, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ne; üçüncü heyet Kenya, Habeşistan, Somali, Burundi, Malavi, Ruanda, Tanzanya, Tunus, Libya, Sudan

ve Madagaskar'a gitmiştir. Türkiye bu hamlede başarılı olamamış, Afrika ülkelerinin desteğini kazanamamıştır (Devecioğlu, 2017, s. 37).

1965 yılında iktidar olan Adalet Partisi (AP), Demokrat Parti (DP) zamanında bozulan ilişkileri toparlama gayreti göstermiştir, Türkiye'nin Afrika'da oluşan menfi imajını değiştirme çabası içine girmiştir. 1966 yılında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Tunus'u ziyaret etmiştir. Yine aynı yıl Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Mısır ziyaretinde bulunup, ticari anlaşmalara imza atmıştır. Yine de Afrika ikinci planda kalmaya devam etmiştir. Cılız adımlar atılmış ve bir süreklilik gösterilememiştir. Sömürgelerini bırakmak istemeyen Portekiz'i Türkiye kınamaya dahi yanaşmamış, 1970'lerde BM oylamalarında Batılılaşma ve Batı ile ilişkileri geliştirmek adına BM Genel Kurulu'ndaki tüm oylamalarda Batıyla aynı doğrultuda davranmıştır. 1970'li yıllarda Türkiye Afrika ilişkileri için iyi bir dönem olmamıştır. 1970'lerde Türkiye'nin diplomatik ilişki kurmadığı birçok Afrika ülkesi mevcuttu (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, ss. 74-75).

Türkiye 1970'lerde Afrika ile ilişkileri geliştirme ve bir açılım planı hazırlığında olmasına rağmen Afrika ile ilişkiler kalıcı olarak gelişme yoluna giremedi. Söz konusu plan Türkiye'ye Batı dünyası ile sıkıntılar çıkaran Kıbrıs meselesinden dolayı uygulanamadı. Afrika ile ilişkilerin gelişim ve istikrar kazanamamasının en ciddi sebepleri kıtaya ilgisizlik, Afrika'yı tanıyamamak ve strateji geliştirme eksikliğidir. Türkiye'nin çok yönlü proaktif dış politika ihtiyacı duymasıyla önceleri ihmal ettiği Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerine yönelimi, ilgisi artmış olup Kuzey Afrika ile ilişkiler çok olmasa da varlık belirtileri göstermeye başlamıştır. Ancak SAA ülkeleri ile ilişkilerde pek gelişme olmamıştır. 1978 yılında Türkiye, Zimbabwe'ye bir gemi ilaç yardımında bulunmuştur (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. s. 26-27). Bununla birlikte eskisine nazaran Türkiye 1970'lerden sonra Afrika'ya olan ilgi ve alakasını artırmıştır. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Afrika İşleri'nden sorumlu bir daire kurulmuş ve BM oylamalarında Afrika ülkelerine has olarak ikili görüşmelerle daha da yakınlaşmıştır (Gönlübol, Ülman, Bilge, & Sezer, 2014, s. 598).

Türkiye, Afrika ülkeleriyle 1990'lerden itibaren ikili güvenlik ve işbirliği anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye 1993-1994 yıllarında ikinci BM Somali Operasyonu'nun (UNOSOM-II) hem komutanlığını üstlenmiş hem de 300 askerlik mekanize birlikle katkıda bulunmuştur. Ağustos 1992'de Türkiye, Sudan'la imzaladığı "Güvenlik ve İşbirliği Protokolü" çerçevesinde başta polis gücü eğitimleri olmak üzere işbirliği faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir. Eylül 2001'de Burkina Faso ile "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ile "Jandarma Personelinin Eğitilmesine İlişkin İşbirliği Protokolü" de imzalanmıştır. Türkiye; BM Kongo Gözlem Heyeti Sivil Polis Misyonu (MONUC), BM Fildişi Sahili Operasyonu (UNOC), BM Sudan Misyonu (UNMIS), BM Liberya Misyonu (UNMIL), BM Sierra Leone Misyonu (UNAMSIL) ve BM Burundi Misyonu (BINUB) gibi BM operasyonlarında oldukça başarılı işler çıkararak kıtanın barış ve istikrarına katkıda bulunmuştur (Akçay, 2012, s. 86).

1980'lerin sonuna kadar Afrika kıtasının kuzeyini bir nispette istisna tutarsak ne Türk dış politika yapıcılarının ne de Türk özel şirketlerinin bilhassa Sahra-altı Afrika ile pek ilgi ve ilişkileri olmamıştır. Ancak bu tarihlerden sonra özel işletmelerin ilgisi Afrika Kıta'sının tamamına dağılmıştır. Bir ülkenin bir ülke üzerindeki iktisadi nüfuzu peşinden siyasi alanda da nüfuzunu artırmaktadır. Bu durum iktisadi gelişme uğraşında olan Afrika ülkeleri için siyasi ve politik nüfuza maruz kalmayı daha da kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle iktisadi ilişkileri geliştikçe bunun siyasi ve politik yansımaları da olmuştur (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 80).

Turgut Özal döneminde güvenlik ve askeri ilişkiler boyutunda Doğu Afrika'da görevlendirilen UNOSOM I-II de Türk askeri görev almış ve Batı Afrika ülkeleri Burkina Faso, Senegal ve Mali ile bir takım askeri anlaşmalara imza atılmıştır (Devecioğlu, 2017, s. 46). Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerinin ivme kazanması, 1998'de "Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın Dışişleri Bakanlığı'na uygulamaya konmasıyla başlamıştır. Buna rağmen ilişkiler Türkiye'nin iç siyasetindeki sorunlar ve bazı dış politika önceliklerinden dolayı istenilen yoğunluğa ulaşamamış, ancak 2002'den sonra Ak Parti iktidarı ile yoğunlaşma başlayabilmiştir. Türkiye'nin Afrika açılım politikasının altında iç siyasetteki dönüşüm ve küresel sistemdeki değişiklikler

yatmaktadır (Karagöl & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, ss. 27-29).

Hazar, Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın çeşitli toplantılar ve tartışmalar neticesinde 1998 yılında karara bağlandığını söyler. Hazar'a göre ekonomik ve ticari olarak büyüyen Türkiye'nin Afrika ile ekonomik, ticari, kültürel ve politik ilişkileri aynı oranda gelişmediği gibi, Türkiye kıtanın sorunlarını ve zorluklarını bilmiyordu. Aynı şekilde Afrikalılarda yaygın bir görüş olarak Türkiye ile diplomatik alanda olumlu bir görüş sahibi değillerdi (Karagöl & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 28).

İsmail Cem'in dışişleri bakanı olduğu dönemde Türkiye ciddi boyutlarda siyasi ve ekonomik bunalım içindeydi. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş bitmiş Türkiye Batı dünyasında stratejik önemini bir nebze olsa kaybetmişti. Türkiye Soğuk Savaş sonrası bağımsız olan yeni Türk devletleri ile bir birlik kurarak lider olmak istediğindeydi. Bu arzu henüz bağımsızlıklarını yeni elde etmiş Türk devletlerince çok çekici görülmedi. İsmail Cem'in sınır komşuları haricinde başka ülkelerle de ilişki kurmak istediği dışişleri bakanlığı döneminde gerçekleşen 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin AB adayları arasında sayılmaması ve Türkiye'nin Kıbrıs konusunda BM'de desteğe en çok ihtiyaç duyduğu o günlerde çok yönlü dış politika izleme ihtiyacı kaçınılmaz oldu. Ayrıca Özal döneminde oluşan muhafazakâr burjuva yeni pazarlar için baskı yapıyordu. Böyle bir durumda Türkiye Latin Amerika, Karayipler ve Afrika üzerine arayışlara girdi. Söz konusu ülkeler nispeten küçük ve ekonomik olarak da zayıf oldukları için bu ülkelere nüfuz edebilmek daha kolay olacaktı. Ayrıca bu ülkelerin oy sayıları BM Genel Kurulu'nda kararları etkilemede kilit oy statüsündedir. İsmail Cem'in dışişleri başkanlığı döneminde 1998 yılında "Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı" ve "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" kabul edilmiştir. Bu plan doğrultusunda Afrika ülkeleriyle ekonomik, siyasi, kültürel, eğitim ve askeri alanda ilişkilerin ilerletilmesi hedeflenmiştir. Ne var ki dönemin siyasi ve ekonomik buhranları sebebiyle çeşitlendirilmiş çok yönlü dış politikayı uygulamak mümkün olmamıştır. İsmail Cem tarafından Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın hazırlanması için görevlendirilen emekli Büyükelçi Numan Hazar açılım planının 2005 yılına kadar durağan kaldığını

söylemektedir (Tepeciklioğlu, Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?, 2019, s. 4).

Tüm olumsuzluklara rağmen dönemin Dışışleri Bakanı İsmail Cem kendi gayretiyle bir takım adımlar atmıştır. 1999 yılında Devlet Bakanı Hasan Gemici eşliğinde bir heyetle Mali ziyaretinde bulunarak “Ticaret, Ekonomik, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması” imzalamışlardır. Yine aynı yıl Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler ile bir heyet Burkina Faso'da gerçekleşen “26. İslam Ülkeleri Dışışleri Bakanları Konferansına” iştirak ederek bir takım görüşmelerde bulunmuşlardır. Yine açılım kapsamında Sudan, Gabon ve Senegal gibi ülkelere de resmi ziyaretlerde bulunulmuştur (Devecioğlu, 2017, s. 46).

Türkiye'nin dış politikasında Afrika'nın birden değer kazanması ve Afrika politikasının gelip geçici değil uzun vadeli düşünüldüğünden söz etmek mümkündür. Türkiye'nin Afrika'ya yönelmesinde AB üyeliği sürecinde yaşanan hayal kırıklığı ve Afrika kıtasının ticari ve ekonomik olarak geleceğe yönelik yüksek potansiyel taşıması sayılabilir. Türkiye'nin Afrika politikasından kısa, orta ve uzun dönemde beklentileri vardır. Kısa dönem olarak Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği ki bu 2009-2010 dönemlerinde gerçekleşmiştir. Orta vadede ise kıta ile ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi ve uzun vadede Türkiye'nin bölgesel güç olma isteğidir (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 76).

Türkiye 1970'lerden sonra ekonomik olarak kalkınmaya başlamış ve 1980'lerden sonra Türkiye ekonomisi katlanarak büyümüştür. Dış ticaretinin de büyümesi Türkiye için yeni pazarlar, ekonomik ve ticari yeni ilişkiler kurma ihtiyacı doğurmuştur. Ayrıca Türkiye son zamanlarda uluslararası sistemde yalnızlık hissetmiş ve uluslararası ilişkilerde yeni dostlar edinme ihtiyacı hâsıl olmuştur. İktisadi yönü hızla büyüyen Türkiye yeni pazarlara ihtiyaç duyması yanında, petrol ve doğalgaz da dâhil olmak üzere dış alımlarında çeşitliliğe ihtiyaç duyar olmuştur. Tüm bu sebepler Afrika'ya Açılım Eylem Planı için itici unsurlar olmuştur (Hazar, Türkiye Afrika ilişkileri, 2016, s. 279).

Türkiye'nin "Afrika Açılımı" ile iktisadi ilişkilerde ivme kazanmıştır. Afrika'nın kuzey ülkelerinin uzun yıllar Osmanlı yönetimine bağlı kalmasının oluşturduğu tarihsel ve kültürel hatta dinsel yakınlık ve benzerlikten dolayı ilişkiler sekteye uğrasa da nispeten Sahra-altı Afrikasına nazaran daha yoğun olmuştur. Öyle ki TUİK ve DTM gibi resmi kurumların internet sitelerindeki verilerde Kuzey Afrika ve Diğer Afrika olarak sınıflandırılır. DTM tarafından 2003 yılından itibaren uygulanan "Afrika ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"nden sonra pek çok Sahra-altı Afrika ülkesiyle iktisadi ilişkiler gelişmiş birçok ülke ile ekonomik işbirliği ve ticaret anlaşmaları imzalandığı gibi bazı Sahra-altı Afrika ülkelerinde ticaret müşavirlikleri açılmıştır. Birçok Afrika ülkesiyle Yatırımların Teşviki ve Korunması, Ticaret, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi anlaşmaları imzalanmıştır (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 80).

Özetlemek gerekirse, Türkiye Afrika'ya Açılım Eylem Planı kapsamında;

- Afrika devletleri ile Türkiye arasındaki yüksek düzeydeki diplomatik ziyaretlerin artırılması,
- Uluslararası örgütler içinde Afrika devletleri ile ilişkileri geliştirecek şekilde rol alınması, misyon yüklenilmesi,
- Kıtada diplomatik temsilciliklerin sayısının olabildiğince artırılması,
- Kıta ülkelerinin öncelikli ihtiyaçları göz önüne alınarak insani yardımların artırılması,
- BM'nin Afrika ülkelerinde uyguladığı ekonomik ve teknik yardım paketlerine katılım gösterilmesi,
- Karşılıklı ekonomik, ticari, teknik ve bilimsel işbirliği anlaşmalarının imzalanması,
- Türkiye'nin Afrika Kalkınma Bankası'na donör ülke olarak üye olması,
- Teknik düzeyde bakan ve teknisyenlerin Türkiye'ye davet edilmesi,
- Türkiye'nin Afrika İthalat-İhracat Bankası'na üye olması,
- Karşılıklı iş konseylerinin ve iş insanları ziyaretlerinin tertip edilmesi ilkeleri karara bağlanmıştır (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 28).

Türkiye, 21 Temmuz 2003 yılında, yeni işbaşı yapıp tek başına iktidar olan Ak Parti zamanında BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığını açıklamıştır (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika

ilişkileri, 2012, s. 76). Küresel boyutta barış ve güvenliğin sağlanması amacı olan BM Güvenlik Konseyi gerekli durumlarda bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahip olan hatta gerek olduğunda güç kullanma meşruiyeti olan, BM'nin en etkili organıdır. Konsey üyesi olmak bir ülke için prestij demek olduğu gibi dış politikasını da tüm dünyaya duyurabilmesinde bir araçtır. Afrika'ya ilginin bir sebebi ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek olduğu gibi bir sebebi de BM Genel Kurulu'nda 53 üyenin² oyu demektir. Kısa vadede Konsey üyeliği ve orta vadede Afrika ile ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek uzun vadede bölgesel aktör olma isteğine kapı aralayacak adımlar olmuştur. Kısa zamanda atılan bu adımlar yeterli olmasa da yeniden başlangıç için çok önemli başarılarıdır (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 79). Afrika'daki diğer aktörlere göre ilişkilerin zayıf olmasında, diğer aktörlerin çok daha yüksek finansal yatırımlarla kıtaya çok daha uzun zaman önce yatırım yapmaya başladıkları da dikkatlerden kaçmamalı.

2009-2010 dönemi için 2008 yılında yapılan BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği seçimlerini Türkiye yüzde seksen kadar oy alarak kazanmıştır. Konsey'in geçici üyeliğinin kazanılmasının hemen peşinden Dönemin Dışışleri Bakanı Babacan, tüm Dışışleri Bakanlığı personelinin bu seçimlere odaklandığını ve Türkiye'nin dünyada bilinirliğinin, görünürlüğünün ve etkinliğinin arttığını söyledi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan konsey üyeliğinin uluslararası politikada Türkiye'nin ağırlığının artmasının ve Türkiye'ye duyulan güvenin bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. 48 yıldır Konsey'de görev alamamış olan Türkiye için bu seçimin kazanılması bir dönüm noktası olmuştur (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 77). Bu durum Türkiye'nin dış politika ve uluslararası arenada özgüven kazanmasını sağlamıştır.

Türkiye Bağlantısızlar Hareketindeki devletlere karşı takındığı tutumundan dolayı Kıbrıs meselesinin uluslararası gündeme taşındığı 1955 yılından beri Kıbrıs konusunda Afrika ve Asya ülkelerinden destek alamamıştır. Söz konusu ülkelerin hemen hepsi Yunanistan'ın yanında durmuştur, zira geçmişte Yunanistan Asya-Afrika ülkelerinin bağımsızlığı konusunda yüksek sesle destek olanlar arasındaydı. Türkiye 2009-2010 BM Güvenlik Konseyi geçici üyelik seçimleri öncesi aynı hataya düşmemiş, adaylığını

²Bugün 54 üyenin oyu demektir.

ilan ettiği 2003 ile oylamanın yapıldığı 2008 arası beş yıllık kampanya döneminde çok yönlü diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Daha çok etki yapabilmek adına küçük ülkelerle daha çok ilgilenmiştir. Kampanya için ayrılan 50 milyon dolarlık bütçenin 20 milyon dolarını BM'ye aidat borcu olup BM Genel Kurulu'nda oy kullanma haklarını kaybetmiş çok fakir ülkelerin aidat borcunu ödemeye kullanmıştır. Böylece Afrika kıtasından daha çok ülkenin oy kullanabilmesinin önü açılmıştır. Türkiye kampanya döneminde Afrika Birliği, Arap Ligi ve İslam Konferansı Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar ve ülke gurupları ile ilişkilerini geliştirmiş, sahada aktif olarak var olmuştur. BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için BM Genel Kurulunda yapılan oylamada Türkiye 192 üyenin 151'inden oy alarak Konsey'in geçici üyesi olmuştur. (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 78). Türkiye BM Genel Kurulu geçici üyeliği için yapılan oylamada aldığı 151 oyun 51'i Afrika ülkelerinin oyudur. Yani oyların üçte biri Afrika kıtasından gelmiştir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, s. 481).

Türkiye, birçok bölge ve Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde birçok diplomatik krizler yaşarken SAA ülkeleri ile ilişkiler daha sorunsuz ve olumludur. 2011 yılında Fransa sözde Ermeni soykırımını yasa tasarısını kabul ettiği zaman Dışışleri Bakanı Davutoğlu "Fransa önce Cezayir'de işlediği kendi soykırımını kabul etsin" dediğinde Cezayir Başbakanı Ahmet Uyahya "Türkiye bizi kendi işine bulaştırmasin" diye karşılık verdiğinde ilişkiler gerildi. Fakat bu cevap 1955'te Türkiye'nin BM Genel Kurulu'nda Cezayir'in bağımsızlığı oylamasında 'çekimser' oy kullanması olayını hatırlatmaktadır. Yine Erbakan'ın Libya'da Kaddafi'yi ziyaret ettiğinde Kaddafi'nin devlet etiğine yakışmayan sözler sarf etmesiyle Libya ile ilişkiler gerilmişti. SAA ülkelerinde ise bu tarz olaylar olmamakla birlikte Türkiye'nin Afrika Birliği'ne gözlemci üye olması, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğinde oy desteği görmesi, Afrika Kalkınma Bankası'na tam üye olması gibi olumlu ilişkiler yaşanmış, adeta Türk dış politikasını SAA ülkeleri ile ilişkiler tedavi etmiş, gücünü toparlamasını sağlamıştır (İpek & Oyman, 2017, ss. 440-441).

1980'lerin sonuna kadar Afrika kıtasının kuzeyini bir nispette istisna tutarsak ne Türk dış politika yapıcılarının ne de Türk özel şirketlerinin bilhassa Sahra-altı Afrika ile pek ilgi ve ilişkileri olmamıştır. Ancak bu tarihlerden sonra özel işletmelerin ilgisi Afrika

Kıta'sının tamamına dağılmıştır. Bir ülkenin bir ülke üzerindeki iktisadi nüfuzu peşinden siyasi alanda da nüfuzunu artırmaktadır. Bu durum iktisadi gelişme uğraşında olan Afrika ülkeleri için siyasi ve politik nüfuza maruz kalmak daha da kolaylaşmaktadır. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle iktisadi ilişkileri geliştikçe bunun siyasi ve politik yansımaları da olacaktır. Türkiye'nin "Afrika Açılımı" ile iktisadi ilişkilerde ivme kazanmıştır. Afrika'nın kuzey ülkelerinin uzun yıllar Osmanlı yönetimine bağlı kalmasının oluşturduğu tarihsel ve kültürel hatta dinsel yakınlık ve benzerlikten dolayı ilişkiler sekteye uğrasa da nispeten Sahra-altı Afrikasına nazaran daha yoğun olmuştur. Öyle ki TUIK ve DTM gibi resmi kurumların internet sitelerindeki verilerde Kuzey Afrika ve Diğer Afrika olarak sınıflandırılır. DTM tarafından 2003 yılından itibaren uygulanan "Afrika ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"nden sonra pek çok Sahra-altı Afrika ülkesiyle iktisadi ilişkiler gelişmiş birçok ülke ile ekonomik işbirliği ve ticaret anlaşmaları imzalandığı gibi bazı Sahra-altı Afrika ülkelerinde ticaret müşavirlikleri açılmıştır. Birçok Afrika ülkesiyle Yatırımların Teşviki ve Korunması, Ticaret, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi anlaşmaları imzalanmıştır (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 80).

Türkiye 2005 yılını Afrika Yılı ilan etti. Mart 2005'te Güney Afrika ve Etiyopya'ya ziyarette bulunan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Etiyopya Barış ve Kalkınma Enstitüsü'nde Türkiye'nin dış politikasından bahsettikten sonra 2009-2010 yılları BM Güvenlik Konseyi adaylığı için Afrika ülkelerinin desteğini istedi. Kendisini Afrika'ya coğrafi ve duygusal olarak uzak hissetmediğini belirterek Afrika'nın tarihi boyunca yaşadığı zorluklar üzerinde durarak, Türkiye'nin Afrika'yı "şeref ve güç" olarak tanımladığını söyledi. Başbakan Erdoğan'ın bu ziyaret ve konuşmasının hemen ardından Türkiye 12 Nisan 2005 tarihinde Afrika Birliği'nde gözlemci ülke statüsünü kazandı. 23 Kasım 2005 tarihinde I. Türkiye-Afrika Kongresi'nde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Türkiye ve Afrika'nın zengin ve uzun tarihi ve kültürel bağları olmasına rağmen ilişkilerinin çok düşük düzeyde kaldığını belirterek Türkiye'nin ilişkileri canlandırmak ve daha ileriye götürmek niyetinde olduğunu söyledi. Başbakan Erdoğan 29 Ocak 2007'de Addis Ababa'da Afrika Birliği 8. Olağan Zirvesi'ne katılımında, Afrika Birliği'nin rolü üzerinde durarak Türkiye'nin Afrika'ya bakış açısını anlattıktan sonra Afrika Birliği ve Afrika ülkelerinin barış, refah, kalkınma ve demokrasi

gayretlerine Türkiye'nin katkıda bulunmak isteğinde olduğunu açıkladı. 2008 yılında Etiyopya'da gerçekleşen Afrika Addis Ababa Zirvesi'nde Türkiye stratejik ortak olarak kabul edildi. Türkiye, Ekim 2008'de gerçekleşen BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini Afrika ülkeleri nezdinde başarıyla gerçekleştirdiği kulisler sayesinde Afrika ülkelerinin oyunu alarak kazandı (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, ss. 30-31).

Öncelikli amacı Türkiye Afrika arasındaki ticaret hacmini artırmak olan, Mayıs 2006'da gerçekleştirilen I. Türkiye-Afrika Zirvesi'ne 500 iş insanı katılmıştır. II. Türkiye-Afrika Zirvesi'ne ise gazeteci ve bürokratlar dâhil katılım 1200 kişi olmuştur. Dönemin Ticaret ve Sanayi Bakanı Tüzmen Mayıs 2007'deki İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi'nin açılış konuşmasında, kazan-kazan politikasıyla hareket ederek Afrika ile ticareti geliştirmek için çaba sarf edildiğini söyleyip bu hususta kıta ile ticaret yapan Batılı ülkeleri de eleştirmiştir. Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) başkanı Meral, Türk iş insanlarının Afrika ile ticarete çok geç kaldığını, her geçen gün kapasitesi artarak büyüyen Afrika'da küçük ve orta büyüklükteki işletmeler içinde fevkalade fırsatlar olduğunu söyledi (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 81).

Afrika ile ilişkilerin mevcut durumunu ve ilişkileri daha ileriye taşıyacak faaliyetleri değerlendirmek üzere 18-21 Ağustos 2008'de İstanbul'da gerçekleştirilen I. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi açılım için oldukça önemlidir (Tasam, 2019). 'Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu; Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma' ve 'Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi' başlıklı belgelerin kabul edildiği Zirve'ye 49 Afrika ülkesinden 6 devlet başkanı, 5 devlet başkan yardımcısı, 7 başbakan, 1 başbakan yardımcısı, 14 dışişleri bakanı ve 12 bakan katılırken 11 uluslararası örgüt temsilcileri de zirveye katılım gösterdi (mfa.gov.tr, 2019).

Sahra-altı Afrika (SAA) ülkeleriyle Türkiye'nin 2000 yılı ticaret hacmi 742 milyon ABD doları, 2005 yılı 3 milyar dolar, 2008 yılı 5.7 milyar dolar olarak artan trendde yükselişi tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz sebebiyle 2009'da 4.88 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. TUIK 2010 verilerine göre Kuzey Afrika ile ihracat 7 milyar dolar iken Diğer Afrika ülkeleri ile 2.2 milyar dolardır. İthalat ise Kuzey Afrika ülkeleri ile 4.3 milyar dolar iken Diğer Afrika ülkeleri ile 2.1 milyar dolardır. TUIK sitesinde

Kuzey Afrika ülkeleri kriterine 5 ülke girerken diğer Afrika kriterine tüm SAA ülkeleri³ yani 48 ülke dâhil olması bu verileri çok çarpıcı kılmaktadır. SAA ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomik ve ticari ilişkilerinin Kuzey Afrika ülkelerine oranla bu denli düşük olması kuzey ülkelerinin Türkiye'nin geleneksel pazarları arasında olması, kültürel ve tarihi paylaşımlarının çok daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kuzey ülkeleri coğrafi olarak daha ulaşılabilirken, SAA ülkelerinin coğrafi olarak ulaşımı daha zordur. Türkiye SAA ülkeleri ile ticaret yapma alışkanlıklarının daha az olması yanında politik istikrarsızlıklar ve ticari faaliyetlerin uygulama zorlukları da SAA ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişememe sebeplerindendir. Türk iş insanları Afrika'yı tanıdıkça ve Afrika ile ticaretlerinde tecrübe edindikçe ticaret hacmi gelişmektedir (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, ss. 81-82).

Türkiye kıtadaki bölgesel örgütlerle de ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. 2005 yılında Nijerya'nın başkenti Abuja'daki Türkiye Büyükelçiliği 'Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)' nezdinden akredite edildi. Türkiye, 2008 yılında "Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (IGAD) Uluslararası Ortaklar Forumu"na üye oldu. 2010 yılında Tanzanya başkenti Darüsselam'daki Türkiye Büyükelçiliği 'Doğu Afrika Devletler Topluluğu (EAC)' nezdinde akredite edildi (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 34). 2012 yılında Zambiya başkenti Lusaka'da bulunan Türkiye Büyükelçiliği 'Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA) nezdinde akredite edilmiştir (mfa.gov.tr, 2019).

Türkiye'nin Afrika kıtasında Aralık 2018 itibarıyla 41 büyükelçiliği bulunmaktadır. Afrika ülkelerinin Türkiye'de 31 büyükelçiliği vardır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Benin Cumhurbaşkanı Patric Talon'un Eylül 2018 tarihli Türkiye ziyareti vesilesiyle gerçekleştirdikleri ortak basın toplantısında; Afrika ülkelerinin tamamında büyükelçilik açılarak ilişkilerin daha da geliştirileceğini söyledi. Türkiye- Afrika arasında diplomatik ilişkiler geliştikçe ticari ve ekonomik ilişkiler de artış gösterdi. 2017 yılı Türkiye-Afrika ticaret hacmi 18,7 milyar dolara ulaştı (Tepeciklioğlu, Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?, 2019, s.

³2011'de Güney Sudan'ın bağımsızlığı ile SAA 49 ülkeye çıkmıştır.

1). Türkiye gerek siyasi otorite olarak gerekse sivil toplum örgütleri olarak Afrika'ya daima insancıl yaklaşmış, Batı kültüründeki gibi sömürgeci bir fikir ve arzu asla olmamıştır. Afrika elinden tutulup ayağa kaldırılması gereken bir kardeş olarak görülmüş ve yapılan faaliyetler bu görüşü destekler nitelikte olmuştur. Yapılan insani yardımların yanında kıtadan beklenen iktisadi beklenti kazan kazan formülünün dışına asla çıkmamıştır (İpek & Oyman 2017, ss. 439-440).

Afrika ile diplomatik ve iktisadi ilişkilerini geliştirmeye devam eden Türkiye, Afrika politikasına askeri alanda da faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Bu kapsamda yurtdışındaki en büyük askeri üs olarak 2017 yılında Somali'nin başkenti Mogadişu'da Türk askeri üssü kurulmuştur. Türkiye'nin uzun yıllardır ilişkilerin iyi olduğu Sudan'ın Sevakın adasına da askeri üs kurma arzu ve gayreti devam etmektedir. Sevakın adası Kızıldeniz'in Afrika kıyısında olmasından dolayı Afrika'nın giriş kapısıdır. Stratejik değeri tarih boyunca hep üst seviyelerde olan bir adadır. Afrika'da barış ve güvenliğe katkı sağlamak arzusunda olan Türkiye kıtada gerçekleşen BM askeri operasyonlarına asker, polis ve sivil personel katkısında bulunarak son yıllarda birçok BM barış ve güvenliği muhafaza misyonunda var olmuştur (Tepeciklioğlu, Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?, 2019, s. 1).

Türkiye ile Mısır öncülüğünde ve eş başkanlığında 'Darfur'un Yeniden İnşası ve Kalkınması için Uluslararası Donörler Konferansı' Mart 2010'de Mısır'ın başkenti Kahire'de gerçekleşti. Konferansta uluslararası toplum tarafından Darfur'a 800 milyon dolar civarında yardım sözünde bulunuldu. Türkiye'de 2010-2015 yılları arasında, ağırlıklı olarak eğitim, sağlık ve tarım alanlarında olmak üzere 70 milyon dolar yardım taahhüdünde bulundu. Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) Konferansı'nda Türkiye 33 tanesi Afrika'da bulunan EAGÜ sınıfındaki devletlere 2012 yılından itibaren teknik işbirliği programları ve burslar için her yıl 200 milyon dolar yardımda bulunacağını taahhüt etti (Karagül & Arslan, Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 34).

Afrika ülkelerinde Türk kültürünün ve dilinin tanıtılmasında, kültürel işbirliğinin artmasında etkili olan Yunus Emre Enstitüsü tarafından sekiz Afrika ülkesine on kültür merkezi açılmıştır. Eğitim alanında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar

Başkanlığı'nın (YTB) 2012 yılında başlattığı Türkiye Bursları sayesinde Türkiye'de yükseköğrenim gören Afrikalı öğrenci sayısı kat kat artmıştır. Afrika'ya Açılım Eylem Planı ilk kabul edildiği yılda SAA ülkelerinden Türkiye'de yükseköğrenim gören öğrenci sayısı 204 iken 2017-2018 eğitim öğretim yılında bu sayı 15.138'e çıkmıştır. Türkiye'nin Afrika ülkelerinde eğitim faaliyetlerini en kapsamlı yürüten kurumu 2016 yılında açılmış olan ve MEB haricinde tek eğitim kurumları açma yetkisi olan Türkiye Maarif Vakfı'dır (TMV). Daha önceleri kıtadaki Türk okulları Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) kontrolünde idi. FETÖ'nün kıtada ne kadar okulu olduğu tam bilinmese de 36 Afrika ülkesinde FETÖ bağlantılı okul olduğu tahmin edilmekte. Fethullah Gülen Hareketi kıtada eğitim faaliyetlerine resmi temsilciliklerimizin bulunduğu Senegal'de 1997'de, Kenya, Tanzanya, Nijerya, Sudan'da 1998'de ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1999'da ilk olarak okullarını açmıştır. 2014'ten itibaren terör örgütü sınıfına alınarak FETÖ olarak adlandırılan örgütün kontrolünde bulunan okulların TMV'ye devri için 26 ülkeyle mutabakat zaptı imzalanmış olup 16 ülkede Türk okulları FETÖ'den alınarak TMV'ye devri gerçekleştirilmiştir (Tepeciklioğlu, Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?, 2019, s. 2).

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile toplam ticaret hacmi 1996 yılından 3.1 milyar dolar iken Afrika'ya Açılım Eylem Planı'ndan ve 2005 yılını Afrika Yılı ilan ettikten sonra ekonomik veriler hızla değişerek 2010 yılında 15.7 milyar dolar olmuştur (Akçay, 2012, s. 466). TMV'nin kuruluş amacıyla eşgüdümlü olarak DEİK'in (Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi) yapısında FETÖ ile mücadeleye yönelik 11 Eylül 2014 tarihinde çıkarılan 6552 sayılı kanunla yetki alanı genişletilerek Ekonomi Bakanlığına bağlanmıştır. Bu yetki genişletilmesinden sonra "Türk özel sektörünün dış ekonomik ilişkilerini yürütme" yetkisi tamamen DEİK'e geçmiştir. DEİK bünyesindeki iş konseylerinin yarıdan fazlası yeniden yapılanmasından sonra oluşturulmuştur. Yeni misyonu icabı 2018 yılı sonu itibarıyla 43 Afrika ülkesinde DEİK iş konseyi kurmuştur. Türkiye'nin kıtada 12 ülke ile Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi anlaşması, 46 ülke ile Ticaret ve Ekonomik İşbirliği anlaşması, 28 kıta ülkesiyle Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşmaları vardır (Tepeciklioğlu, Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?, 2019, s. 2-3).

Aktif Türk dış politikasının önemli bir unsuru olarak tanımlanan THY (Türk Hava Yolları) Afrika'ya Açılım Eylem Planı'ndan sonra Afrika seferleri hızla arttı. Bilhassa 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesinin ardından ilk defa SAA ülkelerine seferler başlatıldı (Tepeciklioğlu, Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?, 2019, s. 3). THY ilk defa 2006 yılında SAA ülkeleri olan Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa, Sudan'ın başkenti Hartum ve Nijerya'nın başkenti Lagos'a uçuş seferleri başlattı. Addis Ababa THY yetkilisi Ünal'ın AA muhabirine Etiyopya'da rağbet gören Türk dizilerinden dolayı insanların Türkiye ve İstanbul'u görme istekleri oluştuğunu, ayrıca Türk halkının da turistik amaçlı Afrika ziyaretlerinde artış olduğunu belirtti. Yine Ünal İstanbul'un coğrafi konumundan ötürü Avrupa ve Amerika ülkelerine uçuş için merkezi bir konuma sahip olduğunu belirtti (Sabah, 2017). THY bugün Afrika'ya en çok sefer düzenleyen birkaç ülkeden birisi olma başarısını elinde tutuyor. 29 Ekim 2019 itibarıyla THY 38 Afrika ülkesinde 59 noktaya uçuş seferleri düzenlemekte. Bu uçuş sefer noktasının 17'si 5 Kuzey Afrika ülkelerinde olup 42 sefer noktası 33 SAA ülkesinde bulunmaktadır (turkishairlines, 2019).

3. SUDAN

Günümüzde 40 milyonu geçen nüfusu ile Sudan, Afrika ve Ortadoğu'nun kesişim noktasındadır. Kızıldeniz'e 853 km sınırı vardır. Bundan ötürü Afro-Arap sentezi ile tanımlanmış olan ülke oldukça kozmopolittir. Çok farklı kültürlerin bir arada yaşıyor olmasına rağmen Arap ve İslam kültürleri ülkede dominanttır. Ülkede tarım, hayvancılık ve madencilik en belirgin geçim kaynaklarıdır (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 1).

Sudan coğrafi olarak, kıtanın kuzeydoğusunda Ekvator bölgesi ile Büyük Sahra ortasında bulunur. Bölgeye göç eden Araplar Kızıldeniz'in batısından kıtanın içlerine doğru uzanan büyük bir bölgeye "Siyahların Ülkesi" anlamına gelen Biladussudan demişlerdir. Günümüz Sudan Devleti'nin sınırları Osmanlı tarafından belirlenip siyasi ve idari bir yapıya dönüşmüştür. Sudan, Biladüssudan'ın batısı olup Kızıldeniz'e kıyısı vardır. Bölünmeden önceki Sudan kuzeyde Mısır; doğuda Eritre, Etiyopya ve Kızıldeniz; güneyde Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Kenya; batıda Libya, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ne sınırdır. 2011 yılında bölünönceye kadar Afrika Kıtası'nın en büyük yüz ölçümüne sahip ülkesidir (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı, 2014, ss. 581-582).

3.1 SUDAN TARİHİNE BAKIŞ

Sudan bölünmeden önce 2,5 milyon km kare toprak alanıyla Afrika'nın en büyük ülkesi iken bölünmeden sonra 1,81 milyon km kare yüz ölçümüne sahiptir. Merkez tarafından atanan valilerce yönetilen 17 eyalet ve bunlara bağlı 120 idari yönetim birimi vardır. Nüfusun %40'ı şehirlerde yaşar. Ülkenin %97'si Müslüman, geri kalanlar ise farklı dinlere mensuptur. Araplar ülkede %70 ile çoğunluktadır. Geri kalanlar Furlar, Nuba, Fallata, Beja ve diğer etnisitelerdir. 15 yaşın üstünde okuma yazma oranı % 61'dir. Ortalama yaşam süresi erkeklerde 60, kadınlarda 64 yaştır. Nüfus artış hızı 1,88 gibi oldukça yüksektir (Dalar, 2013, s. 1).

Sudan denince akla bir ülke ya da millet adı gelmesi henüz pek yenidir. Sudan yeni bir devlettir ve Sudanlı yeni bir kavramdır. Buna rağmen bilinmeli ki bu gün Sudan Devleti'nin sınırları içinde geçmişte bölgesel anlamda büyük medeniyetler ve sultanlıklar kurulmuştur. Sudan 1820'ye kadar Osmanlı-Mısır Sudanı, 1899'dan sonra da İngiliz-Mısır Sudanı olarak bilindi. 1956 yılında Sudan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla modern Sudan tarihi başlamış oldu (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 2). Bugün Sudan'da 115 farklı dil ve 597 farklı halk bir arada yaşamaktadır. Bu kozmopolit yapı Sudan'da yaşanan sorunlarında temel tetikleyicisi olarak görülmektedir. Söz konusu etnik çokluk Sudan'da bir ulus devlet inşasını oldukça zorlaştırmaktadır (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 193).

Bölgeye, Mısır Sudan'ı ve İngiliz Sudan'ı denmesinin amacı Bladussudan olarak tanımlanan topraklar Sahra'nın güneyinde Sahra'ya paralel bir hat şeklinde Kızıldeniz'den Atlas Okyanusu'na kadar uzanan, bugün Çad, Nijerya, Nijer, Mali, Senegal, Fildişi Sahili ve Gine gibi ülkelerin bulunduğu coğrafyadan ayırt edebilmek içindir (Kavas, Geçmişten günümüze Afrika, 2017, s. 268).

Jeopolitik konumu gereği Sudan'ın stratejik değeri tarih boyunca devam etmiştir. Kıtanın kuzeyi ile güneyini bağlayan bir köprü konumundadır. Kızıldeniz'e kıyısı olduğundan Ortadoğu ile Afrika arasında bir geçiş kapısıdır. Birçok komşusunun denize çıkışı olmayıp Sudan'ın ticari güzergâh değeri olan Kızıldeniz'e kıyısı olması ülkenin jeopolitik değerini artırmaktadır. Bu konum alacağı kararlarda komşuları ve bölgede çıkarları olan büyük güçlerin menfaatleriyle çakışmaması zorluğunu doğurmakta ve ülkeyi dış müdahaleler bakımından çekici yapmakta, iç savaşları farklı güçlerce desteklenmekte (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı, 2014, s. 582).

Etiyopya'dan doğup gelen Mavi Nil ve Uganda'nın Viktoria Gölü'nden çıkan Beyaz Nil Başkent Hartum'da birleşerek Nil Nehri'ni oluşturur ve Mısır üzerinden Akdeniz'e dökülür. Nil'in verimli havzası ve suyu bölgede birçok çekişmenin de kaynağı durumundadır. Ülke petrol bakımından oldukça zengin olup doğalgaz rezervi olarak dünyanın en çok rezerve sahip ülkeleri arasındadır. Ayrıca yeraltı kaynakları olarak, demir, bakır, çinko, tungsten, krom, altın, gümüş, mika gibi değerli madenlere de

sahiptir. Ülkenin sahip olduğu kaynaklar ve jeopolitik konum ülkeyi dış güçlerin hedefine koymaktadır (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı, 2014, s. s. 582-584). Bölünmeden önceki Sudan'da 17 milyon hektar ekilebilir arazi mevcuttur. Sudan toprakları düzlük ve %50'si tarıma elverişlidir. Bu topraklar ekildiğinde tüm Afrika kıtasının gıda ihtiyacını karşılayabileceği söylenmektedir (Arpa, 2011, s. 104).

Sudan son yıllarda ortalama %4 ekonomik büyüme yakalamıştır. Ekonominin lokomotifleri tarım ve hayvancılık sektörleri olup, sanayi alanında da gelişim aşamasındadır. Sudan'ın 2016 GSMH'si 95.5 milyar ABD dolarıdır. Aynı yıl kişi başı GSYİH 2140 ABD doları olmuştur. 2016 ihracatı 3.7 milyar, ithalatı 9.3 milyar ABD dolarıdır. Ülkenin başlıca ihracat kalemleri petrol, altın, Arap zıkkını, pamuk, canlı hayvan ve et, deri, susam, yer fıstığı ve şekerdir. İthalat kalemleri sanayi ürünleri, ulaşım araç ve gereçleri, makine ve teçhizat, buğday unu, buğday, tütün mamulleri, kahve, çay, yağ türleri, kimyasal, ilaç, içecek ve gıda ürünleridir. Güney Sudan'ın 9 Temmuz 2011 yılında ayrılması ile Sudan petrolünün %75'ini, ihracatının da %90'nını kaybetmiştir. Sudan'ın günlük petrol üretimi 130 bin varil kadardır. Bu üretim ise ülke içindeki ihtiyacı ancak karşılamaktadır. Sudan dolar ihtiyacını karşılamak için altın başta olmak üzere madencilik, hayvancılık ve tarım sektörleri ile ihracat yapmaya ağırlık vermiştir. ABD, Sudan'a 1997 yılından beri uyguladığı ekonomik ambargoyu 2017 yılında kaldırmıştır. Bugün Çin, Sudan'ın en büyük yatırımcısı ve aynı zamanda en büyük ticaret ortağıdır (Dursun, 2018, s. 79).

3.2 OSMANLI DÖNEMİNDE SUDAN

Memlûklüler 1517 yılında Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'in Mısır'ı almasıyla son bulmuş ve Afrika'da Türk varlığı ve nüfuzu Osmanlı Devleti ile devam etmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı Fas hariç tüm Kuzey Afrika'yı ve bugünkü Sudan ve Afrika Boynuzu dediğimiz bölgeleri hâkimiyeti altına almıştır. Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır ve Habeş eyaletlerini kurmuştur. Bu bölgeler neredeyse Afrika kıtasının yarısına karşılık gelmektedir (Kavas, Geçmişten günümüze Afrika, 2017, s. 21).

1517'de Yavuz Sultan Selim Mısır'ı ve Sudan'ın kuzeybatısında bulunan Nübya bölgesini ele geçirmiştir. Buraya Anadolu'dan Türk aileler getirilip yerleştirilmiştir.

Sudan'ın ve Habeşistan'ın kuzey bölgelerini Osmanlı topraklarına katan Özdemir Paşa Sudanlı bir Memlûk ailesinin çocuğudur. Özdemir Paşa'nın gayretleriyle 1555'te Sudan Mısır'dan ayrılıp Habeş eyaletine bağlanır. İstanbul hükümetinden bölge için yardım isteyen Özdemir Paşa'ya Osmanlı padişahı bölgedeki açlığın yardımıyla çözülemeyeceğini bildirerek bölgede tarımsal kalkınma faaliyetlerine girişerek bölge topraklarında buğday, pamuk ve hurma yetiştiriciliğini geliştirir. Özdemir Paşa Kızıldeniz kıyılarına seferler düzenleyerek sahile çıkan yolları kontrol altına alır. Bölgeden geçen ticari kervanları vergiye bağlar. Osmanlı Devleti, Sudan'da fiilen pek olamamış bölgeyi valileriyle kontrol altında tutmuştur. 1820 yılında Mısır'a vali olarak gönderilen Mehmet Ali Paşa Afrika içlerine açılabilmek için Sudan'a ehemmiyet vermiş, Hartum'a askeri üs kurmuştur. Mehmet Ali Paşa Osmanlı'dan ayrı bağımsız devlet kurma peşinde olduğu için bu dönemde Sudan'da Osmanlı etkisinden ziyade Mısır ve İngiliz nüfuzu baskın olmuştur. Mehmet Ali Paşa İngilizler ile çok sıkı ilişkiler içine girmiştir(Koçak, 1999, s. 16).

Özdemir Paşa 1555 yılında Habeş eyaletini kurduğunda Kızıldeniz sahilinde Sudan'a bağlı ufak bir ada olan Sevakin'i Habeş eyaletinin merkezi yaptı. Zaman zaman değişse de Sevakin çok uzun yıllar Habeş eyaletinin merkezi olarak kaldı. Osmanlı Devleti Sevakin adasını muhafaza etmek ve Kızıldeniz güvenliğine katkı sağlaması amacıyla adada kale inşa etti (Kavas, Osmanlı Afrika ilişkileri, 2013, s. 50).

Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a hâkim olma arzusunun altında bölgeden elde edeceği ticaret geçişlerinin vergisi ve bölgenin köle kaynağı olması yatmaktadır. Mısır'da köle ticaretini tekeline alan Mehmet Ali Paşa Sudan'ın fethiyle köle kaynağına da ulaşmış oldu. Özellikle Sudan'ın güney bölgelerindeki siyahileri köleleştirerek güçlü kuvvetli olanlarını ordularına kattı. Bir kısmını da köle ticaretinde kullanarak gelir elde etmiştir. Ordusunun önemli kısmı Afrikalı siyahilerden oluşmaktaydı. Coğrafi konumu gereği Sudan önemli ticaret güzergâhlarının merkezi konumundadır. Mehmet Ali Paşa ticaret yollarına da hâkim olarak bölgede gerçekleşen ticaretten gelir elde etmeyi başarmıştır. 1824 yılında Mavi Nil ve Beyaz Nil'in birleştiği bölgeye bir garnizon kurularak Hartum şehrinin kuruluşu başlamış oldu. Zamanla Sudan'ın tüm bölgeleri alınarak 1867 yılında Mısır'a bağlı bir eyalet statüsüne geldi. Bu şekilde coğrafi bir bölge olan topraklar

siyasi ve idari bir yapıya bürünerek sınırları belirli mülki bir kimlik kazanmıştır (Zengin, 2013, ss. 25-28).

Sudan halkı bölgelerine yeni gelenlere el-Etrak (Türk) demiştir. Bunda Sudan'ın Osmanlı'nın Mısır eyaletine bağlanması ve üst düzey yöneticilerin kökenleri farklı da olsa hepsinin Türkçe konuşması etkili olmuştur. Kökenleri farklı da olsa bölge halkı hepsine dilinden dolayı Türk demiştir. O dönemde Mısırlılar Mısır'ın yönetiminde etkili olmamasına rağmen ordu ve kamu görevlerinde alt rütbelerde görev alıyorlardı ve Mısır'da Türkçe konuşan elit bir seçkin bürokrat tabakası oluşmuştu. Türkçe konuşmak o günkü şartlarda ayrıcalık gibi algılanıyordu. Sudan'da XIX. Yüzyılın altmış yılı 'Türkiye Dönemi' (Ahdüt-Türkiye) olarak adlandırılmıştır. Oysa o zamanlarda Anadolu'da dahi Türkiye adı kullanılmamaktadır. 1824-1840 arasında Osmanlı valileri ile yönetilen Sudan bu tarihten sonra bir fermanla veraset hakkı olmadan Mehmet Ali Paşa yönetimine geçmiştir. Bahse konu ferman ile Kızıldeniz gümrükleri de Mehmet Ali Paşa'ya verilmiştir (Zengin, 2013, s. 30).

İngiltere, 1875 yılında Mısır'ı etkisi altına almasından sonra, Sudan'a stratejik konumundan ve Nil havzasında verimli tarım arazileri bulunmasından dolayı özel ilgi göstermiştir. Sözde Mısır adına Sudan topraklarını parça parça işgal ederek Mısır'a katmıştır. 1899'da Sudan tamamen işgal edilmiştir. Sudan'a yönelik İngiliz-Mısır Ortak Egemenliği imzalanmıştır. Ne var ki İngiltere Mısırlı yöneticileri Sudan'ın yönetimine sokmadığı gibi Sudan'ın işlerine karışmalarına müsaade etmemişlerdir (Hazar, Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye Afrika ilişkileri, 2003, s. 101). 1841'de Sudan bir fermanla Mısır'a bağlandıktan sonra Hidiv İsmail Paşa döneminde Sudan'ı Hidiv adına da olsa atanmış İngiliz valilerin yönetmesi Müslüman bölge halkının yoğun tepkisine sebep olmuştur. Hatta İngiliz vali meselesi Mehdi hareketinin tetikleyicileri arasındadır (Kavas, Osmanlı Afrika ilişkileri, 2013, s. 43).

Osman Bey 1823 yılında Mavi ve Beyaz Nil'in birleştiği yerin (bu dönemde meskun mahal değildir) stratejik değerinden ötürü hem askeri sevkiyatın hareket noktası hem de tüccarların güvenle konaklayabilmesi için bir garnizon kurarak, hem Hartum şehrinin hem de modern Sudan'ın temellerini atmış oldu. Kısa zamanda bölge Türkler tarafından şehirleştirildi. Hartum, askeri ve ticari anlamda Afrika'nın her tarafına ulaşım olarak çok kıymetli bir konumdadır. Afrika'nın en modern ve büyük şehirlerinden biri olan

Hartum aynı zamanda en kozmopolit şehirlerindendir. Sudan kozmopolit açıdan Afrika'nın küçülmüş hali iken Hartum'da Sudan'ın küçülmüş halidir, Umdurman ise daha küçük halidir (Zengin, 2013, s. s. 33-34). 1908 yılında Alman Posta Birliği'nin gayretiyle uluslararası işlemlerde Sudan posta teşkilatının yekpare bir devletmiş gibi posta pulu kullanarak uluslararası faaliyette bulunması çabası Osmanlı Devleti'nce engellenerek fiili olarak yönetimi kalmadığı halde hukuki hâkimiyetinin devam ettiğini göstermiştir (Zengin, 2013, s. 38).

3.3 MEHDİ DÖNEMİ: SUDAN'IN İLK BAĞIMSIZLIK HAREKETİ

Modern Sudan devletinin ve milli kimliğin oluşmaya başlaması Türk Dönemi'nde başlamıştır. Yabancılar karşı direnişlerin başlaması da Türk Dönemi'nde başlamıştır. Sudan sosyal hayatında tasavvuf ve tarikatların yeri geçmişten günümüze oldukça önemlidir. Mehdi ile başlayan Ensar Hareketi tarikat olarak başlayıp toplumsal ve dini harekete dönüşerek günümüzde Ümmet Partisi olarak Sudan siyasi hayatında varlığını sürdürmektedir (Zengin, 2013, s. 46).

Muhammed Ahmet, Nubalı bir ailenin çocuğu olarak Dongola'da doğmuştur. Çocukluk yıllarından itibaren dini eğitimler alıp Semmaniyye tarikatında kendini geliştirip icazet almıştır. Fikirleri Senusilikten, Vahhabilikten ve İbnul Arabi'den etkilenmiştir. Ehli Sünnet'in Maliki mezhebine tabi olan Sudan halkına kıyasla görüşleri aşırılaştırmıştır. Semmaniyye tarikatından kovulduktan sonra kendi fikirlerine taraftar aramaya başlamıştır. Kendine taraftar toplayıp kendini Mehdi olarak lanse ettikten sonra diğer tüm tarikatları fesih yönünde söylemleri olmuştur. Semmaniyye tarikatından kovulduktan sonra Dongola'lı tüccar ve ulemanın nüfuzunun yüksek olduğu Kordofan'a yerleşerek burada köle ticareti yapan Baggara kabilesi ile ilişkilerini geliştirdi. Muhammed Ahmet'in 'yabancıları öldür, vergiden kurtul' sloganı köle ticareti yapan Baggara kabilesinin hoşuna gitmişti. Çünkü Mehmet Ali Paşa vergileri köle olarak alıyordu. Nerdeyse tüm ordusu kölelerden oluşuyordu ve bu Baggara için ekonomik bozgun demektir. Ayrıca kabilenin gelecekteki reisi Muhammed Kerrar bin Ali'de Semmaniyye tarikatı mensubuydu. Tüm bu sebeplerden ötürü Kordofan ve Darfur'a yayılmış olan Baggara kabilesi Muhammed Ahmet'e sahip çıktı (Zengin, 2013, ss. 46-49).

1815 Viyana Kongresi Nihai Senedi ile Afrika'da köle ticareti yasaklanmıştı. Sırtını Avrupa'ya dayamış olan Mısır yönetimindeki Mehmet Ali Paşa hanedanı da bu yasaya uymak durumunda kaldı. Zamanla ordusunu Avrupa'nın modern ordularına benzetmeye çalışan Hidiv İsmail Paşa tüm Sudan'da köle ticaretine son verme gayretine girdi. Sudan'da ticarete konu olan kölelerin tamamına yakını siyahi ırk olan güney bölgelerinden idi. Bu durumda köle tüccarları ve Baggara kabilesi İngiliz-Mısır yönetiminin devrilmesi için Mehdi'yi her açıdan desteklemek durumunda kaldı (Zengin, 2013, s. 50).

İngiltere'nin Mısır'a baskısıyla 1877'de Sudan'a vali atanan Gordon Paşa köle ticareti ile mücadeleyi tüm gücüyle sürdürdü. Bu durum en büyük gelirini kölelikten elde eden Sudan'ın ekonomisini iyice bozdu. 1880'de Gordon Paşa görevini bırakırken Sudan bir ihtilal için hazır duruma gelmişti. Yerine gelen Gigler Paşa'nın uygulamaları da aynen Gordon Paşa gibiydi. Sudan'da durum gün geçtikçe kötüleşirken Mısır'da da durum kötüye gidiyordu. Mısır'da Hidiv İsmail'in yaptığı yatırımların borçları ödenememiş, Süveyş Kanalı'nın hisseleri İngiliz ve Fransızlara satılması da ekonomiyi düzlüğe çıkaramamıştı. Mısır'da kıpırdanmalar başlamıştı. Sudan'da dini karakterli görünen hareketler Mısır'da milliyetçi kimliğe bürünüyordu. İngiliz baskısı ile 1879'da Hidiv İsmail yönetimden azledildi ve fiili olarak 1882'de İngiltere Mısır'ı işgal etti (Zengin, 2013, ss. 51-54).

Avrupalılar tarafından Sudan'da eğitim sisteminin değiştirilmesi, Batı tarzı eğitim ve mahkemelerin getirilmesini Muhammed Ahmet Sudan dinden uzaklaştırılıyor, din erozyona uğrattılıyor diyerek propagandasında kullandı. 29 Haziran 1881'de kendisinin durumu düzeltmek için Allah tarafından gönderildiğini söyleyerek Mehdi olduğunu ilan etti. Mehdi yabancılara karşı cihat ilan etti. Cihat İslam'da gayri Müslimlere karşı yapılan bir inanış olduğu için Türk-Mısır yönetiminin atadığı yabancılara ve işgalci İngilizlere karşı söylemlerle başlatıldı ve dini hassasiyeti olan Sudan'da çok hızlı kabul görerek yayıldı (Zengin, 2013, s. s. 51-54). İslam/Arap milliyetçiliği çizgisinde olan Mehdi hareketinin ana hedefi Kızıldeniz'den Orta Afrika'ya kadar olan bölgede bir İslam devleti kurmaktı (Koçak, 1999, s. 26).

Mehdi'nin hızla büyümesi İngilizlerin dikkatinden kaçmadı ve nasıl önlem alacaklarının hesaplarını yapmaya başladılar. Mısır'da kıpırdanmalar başlamıştı. Sudan'da dini

karakterli görünen hareketler Mısır'da milliyetçi kimliğe bürünüyordu. Yabancı yöneticilerden rahatsız olan Mısır'da Ahmet Arabi Paşa ayaklanması başladı. İngilizler Mısır'a müdahale edebilmek için bu isyanı gizliden gizliye kışkırttılar. İsyanı bastırma, asayiş ve düzeni tekrardan kurma bahanesiyle yönetimi ele aldılar. İngiliz baskısı ile 1879'da Hidiv İsmail yönetimden azledildi ve fiili olarak 1882'de İngiltere Mısır'ı işgal etti (Devecioğlu, 2017, s. 10).

Mehdi (Muhammed Ahmet) 1881 yılında kendisini tutuklamak ve taraftarlarını dağıtmak üzere Aba İslam'daki medresesine gönderilen İngiliz-Mısır birliklerini bozguna uğratarak bölgede bulunan birkaç garnizonu ele geçirmeyi başardı ve cihat ilan etti. Dünyada ve Sudan'da bazı İslam âlimleri Mehdi'yi sapık ve dinden çıkmış ilan ettiler. Bu aşamada çok az âlimden destek bulmuştur. Mehdi kendine inanmayanları bir manifesto yayınlarak 'sömürgecilerin yalakaları ve düşman işbirlikçileri' olarak suçlamıştır. Bu arada Mehdi bazı din adamlarını ikna ederek kendi safına çekmeyi başarmıştır (Koçak, 1999, s. 26). Yeni adalet reformu ile saygınlığı sarsılan kadılar da Mehdi'ye destek gösterince taban daha da yayıldı. Yönetimden memnun olmayan kitleler Mehdi etrafında toplanmaya başladı. İsyen iktisadi gerekçelerden beslenip, dini karakterle ortaya çıkıp sosyal ve siyasi bir hal alarak tüm Sudan'da etkili oldu (Zengin, 2013, ss. 51-54).

1882 yılında Mısır'da ortaya çıkan, Mısır'ın fiili işgaline gerekçe gösterilen isyanlarla uğraşan İngiltere, Mehdi'nin üzerine ancak 1883 yılında 10.000 kişilik bir Mısır ordusu gönderdi. Bu orduyu da bozguna uğratan Muhammed Ahmet'in halk nazarında seçilmiş kişi (Mehdi) olma iddiası daha da kabul görmeye başladı. 1884 yılında Hartum şehrinin tahliyesi için bölgeye gönderilen Gordon Paşa emirlere uymayarak Mehdi ile savaşıma kararı aldı. Şehir Mehdi'nin birliklerince kuşatmaya alınarak açlığa terk edildi. Mehdi birlikleri 1885'te Hartum şehrine saldırdıklarında İngilizler sömürgecilik tarihlerinin en unutulmaz yenilgisini aldılar. Mehdi, Hartum'un alınmasından kısa bir zaman sonra öldüyse de kurduğu yeni devlet 1898 yılında İngilizler tarafından tekrar işgal edilinceye kadar varlığını sürdürdü (Gilbert & Reynolds, 2016, s. 340).

Mehdi, İngilizler tarafından teklif edilen Kordofan valiliğini kabul etmedi. Hartum'u ele geçirince İngiliz asıllı Sudan sömürge valisi General Gordon Paşa ve Hicks Paşa'nın boynunu keserek öldürdü ve başsız cesetlerini Umdurman kalesinin kapısına astı. Bu

durum İngilizler için utanç verici ve onur kırıcı bir yenilgi olmuştur. Mehdi 22 Ocak 1885'te tifüs hastalığına yakalanarak 41 yaşında ölmüştür (Koçak, 1999, s. 29). Mehdi, İngiliz-Mısır kuvvetlerini yenilgiye uğrattıktan sonra idari merkezi, yapısal farkı vurgulamak için başkenti Hartum'dan Umdurman'a taşımıştır. Hartum Avrupai bir şehir iken Umdurman Afrikai bir şehirdir. Mehdi'nin türbesi de Umdurman'da bulunmaktadır (Zengin, 2013, s. 34).

Sudan tarihinde önemli bir yere sahip olan Mehdi hareketi aynı zamanda Sudan'ın ilk milli ve bağımsız olma hareketi olarak kabul edilir. Muhammed Ahmet İbni Abdullah başlattığı bu hareket sonucunda Sudan halkı nazarında Sudan'ın milli kahramanı olmuştur. Muhammed Ahmet'in ölmesiyle Mehdi olmadığı tartışması tekrar başlamıştır. Sudan 1898'de tekrar İngiliz sömürmesine girdikten sonra çok zayıflamış olan Mehdi hareketi yoluna Ensar adını alarak tarikat (cemaat) olarak devam etmiştir. Seyyid Abdurrahman 1956'da Mehdiciliği (Ensar cemaati) yeniçağa revize ederek Ümmet Partisi adıyla siyasi bir partiye devşirmiştir. 1958'de Sudan'da gerçekleşen serbest seçimleri kazanan Ümmet Partisi iktidara gelmiştir ancak bir darbeyle yönetimden uzaklaştırılmıştır. 1965 seçimlerinde dini bir parti olan Birlik Partisi ile birleşerek tekrar iktidara gelmiştir (Koçak, 1999, ss. 25-31).

3.4 SUDAN'DA İNGİLİZ SÖMÜRGE DÖNEMİ

İngiltere, Sudan'da böl ve yönet taktiği uygulamıştır. Güney Sudan'ı Kuzey'den hatta dünyadan izole etmiştir. Güney'de İngilizce dilini yerleştirmiş, eğitim dilini İngilizce yapmış ve misyonerlik çalışmaları ile bölge halkını kısmi olarak Hristiyanlaştırmıştır. Aynı zamanda Sudan'ın Mısır kontrolüne girmesine engel olmak adına birçok çatışmanın aşık olmasına rağmen 1947'den sonra Güney ile Kuzey arasında entegrasyon çalışmaları yaparak akabinde de tek devlet olarak birleşmesini sağlamıştır. Yani Mısır karşısında tek bir Sudan isterken kendi içinde bölünmüş bir Sudan istenilmiştir (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 192).

Sudan'da İngiliz hâkimiyetinden sonra güney topraklarını Kapalı Bölge ilan ederek kuzeyde yaşayan Arap İslam halklarından etkilenmesinin önü alındı. Güneyde yaşayan halklar Afrika kökenli olup Animist ve Hristiyan inançlarına sahipti. Sudan'da

sosyolojik yapı gereği oluşan Arap-Afrikanlı ayrımı İngilizler tarafından politize edilerek artırılmış ve kronikleştirilmiştir. İngiltere'nin bir düşüncesi de Güney Sudan'ı diğer Afrika sömürgeleriyle birleştirmekti. Bunun içinde halkları birbirinden net şekilde ayırmalıydı. Tarihsel süreçte merkezi bir otoriteden uzak olan Güney Sudan etnik olarak daha da parçalanarak merkeze uzak bölgelerde “yerli yönetim” uygulandı. Yerli yönetimde çok daha küçülmüş etnik sınırlar oluşturularak yönetim kabile şeflerine verildi. Bu kapsamda kabile şeflerine asayiş sağlama, uyuşmazlıkları giderme, vergi toplama ve bölgesel hukuk sistemlerini uygulama gibi hususlarda özerklik sağlanmıştır. 1922'de başlanan Kapalı Bölge uygulaması ile Güney'e girişler pasaport ve vizeye bağlanarak Müslümanların bölgeye girişi zorlaştırılmışken Hristiyan misyonerlere kolaylık sağlanmıştır. Eğitim dilinde Arapçadan İngilizceye geçilerek okullarda öğretimden ziyade Hristiyan Batı kültürü empoze edilmiştir. Perçinleşen sosyo-politik ve kültürel farklılıklar bağımsızlıktan sonra giderilmek bir yana daha da büyümüş, milli birliği olumsuz etkilemiştir (Bayram, 2016, s. 201).

İngilizler işgalci görüntüsü vermemek için 1899 yılında Sudan'da İngiliz-Mısır ortak yönetimini (Comdominium) kurdu. Ancak Sudan'ın bir İngiliz vali tarafından yönetilmesi Mısır ile yapılan condominium anlaşmasına eklenmiştir. Görüntüde Sudan, İngiliz-Mısır ortak yönetiminde olsa da defacto olarak hem Sudan hem Mısır İngilizlerin eline geçmiş ve sömürülmüştür (Devecioğlu 2017, ss. 11-12). Ülkenin resmi adını da değiştirerek “İngiliz-Mısır Sudanı” yaptılar. Osmanlı Devleti yeni oluşumu hiçbir zaman tanımadı ve kabul etmedi, İngiltere'yi protesto etti, ancak fiili bir tepki gösteremedi. Sudan'daki hukuki hâkimiyetini sürekli vurguladı. Her ne kadar fiili hâkimiyeti kalmamış olsa da Sudan'da hukuki hâkimiyetini zedeleyecek hiçbir anlaşmayı imzalamadı. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda (6 Kasım 1914) İngiltere'ye savaş ilan edince İngiltere işgal altında tuttuğu Mısır, Sudan ve Kıbrıs'ı resmen ilhak etti. Osmanlı Devleti bu ilhakı ve İngiltere'nin yapmış olduğu tüm anlaşmaları tanımadığını ilan etmiştir (Zengin 2013, ss. 71-72).

19. yüzyılın sonlarına doğru Hartum'un Anglo-Mısır yönetimi eline geçmesiyle Darfur bölgesi dışında tüm Sudan artık İngiliz sömürgesine girmiştir. Darfur İngiliz askerlerince işgal edilse de tam bir otorite ve hâkimiyet kurulamamıştır. İngilizler, Yukarı Nil, Bahr el Gazel ve Ekvator bölgelerinden oluşan Güney Sudan ile pek

ilgilenmemiş nerdeyse tüm yatırımlarını kuzeye yapmıştır. Anglo-Mısır idaresine giren Sudan'da İngilizler modernleştirme ve teknolojik yatırım gibi geliştirici faaliyetleri hep kuzeye yapmıştır. Görece Sudan gelişirken Güney Sudan dış dünya ve bölgeden izole edilmesi neticesinde geri kalmıştır. Sanayi, kalkınma ve alt yapı gibi yatırımların da nerdeyse tamamı kuzey ve batı bölgelerine yapılmıştır. İngilizler Kuzey Sudan'da eğitim ve kamu yatırımlarına ağırlık vererek Mısır ile bir birleşme planladıysa da bu birleşme oldukça farklılaşmış olan Güney ile olmuştur (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı, 2014, ss. 104-105).

İngilizlerin Kuzey'e ağırlık vermelerinin altında biraz da coğrafi olarak hareket rahatlığı ve Mehdi hareketinin tekrar canlanmasını engellemek de vardı. İlgi görmeyen Güneyliler ise tam bir yoksulluk içinde kalmışlardır. İngilizler Kuzey Sudan'da pamuk yetiştirmesini desteklemek ve lojistik sağlamak için demiryolları, barajlar ve sulama sistemleri kurmuşlardır. Dünyanın önemli pamuk üreticisi haline gelen Sudan tüm dünyayı etkileyen 1929 Ekonomik Buhranı ile yakaladığı ivmeyi kaybetmiş iktisadi olarak kötüleşmiştir. Söz konusu ekonomik bozulma İngiltere'ye olan güveni sarsmış isyan hareketleri doğmaya başlamıştır (Devecioğlu, 2017, s. 13).

1899'dan 1956'ya kadar Sudan'da İngiliz işgali ve yönetimi olmasına rağmen Mısır yönetiminde Türk hanedanı bulunmasından ötürü bu döneme "II. Türkiye Dönemi" de denmiştir. İngilizler üst düzey yöneticileri kendilerinden atadılar. Vilayetlerin sınırlarını değiştirip, vilayetlere İngiliz vali, ilçelere İngiliz kaymakamlar atandı. Sudan'da İslami eğitimi ve Arapçayı yasakladılar. Güney Sudan'a giriş çıkışlar engellendi. Güneyde Viktorya Gölüne kadar uzanan Sudan'ı bölüp Uganda devletini kurdular. Ekvator eyaletindeki İbrahimiye şehrinin adını Nimule olarak değiştirip Uganda sınırlarına dâhil ettiler. Türk döneminde oluşan sağlam merkezîyetçi idari yapıyı bozarak devlet anlayış ve kültüründen uzak feodal ve kabile sistemi tekrardan ülkede canlandırıldı. Ayaklanmayı doğuracak her şey ortadan kaldırıldı. Dolaylı yönetim sistemi oluşturularak Baggara, Kababiş, Şukriye, Hasaniye kabileleri konfederasyonu kuruldu. 1956 yılına kadar Darfur'da Dinarlı Ali hariç sömürgecilere karşı hiç ayaklanma olmamıştır (Zengin, 2013, s. 73).

Ekonomik buhranın ardından II. Dünya Savaşı süresince Sudan’da milliyetçilik tırmanışa geçmiştir. Bu yıllarda ulusal bir hareket olarak kurulan “Mezunlar Kongresi” sömürge yönetiminin kalkması ve Sudan’ın bağımsızlığı yönünde taleplerini dile getirmişlerdir. Hareketin lideri El Ezheri’nin Mısır ile birleşme fikirleri hareketi bölmüştür. Hareket 1945 yılında Mısır ile birleşmeyi savunan Ulusal Birlik Partisi ve Ensar mensuplarından oluşan Ümmet Partisi olarak ikiye bölünmüştür. Bağımsızlık teması üzerinden ülkenin birçok yerinde iki parti tarafından protestolar düzenlenmiştir. Ülkede zamanla gelişen ulusal bilinç, Güneylilere Kuzeylilerle birlikte olmadıkça bağımsızlık elde edemeyeceklerini düşündürmüştür (Devecioğlu, 2017, ss. 13-14).

1947’de İngiltere, Kuzey Sudan ve Güney Sudan delegeleri Juba’da Güney Sudan’ın kaderini belirlemek üzere toplandılar. İngiltere’nin Kuzey’in baskın olduğu bir yönetimde bir zaman sonra Güney’in isyan çıkaracağı uyarısına karşılık Kuzeyli yetkililerin Güney Sudanlıların kültürel ve siyasal haklarının gözetilerek korunacağı söylemleriyle Güney ve Kuzey’in birleştiği Sudan’ın imzaları atıldı (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan’ın Bağımsızlığı, 2014, s. 106).

İngiliz sömürgesi döneminde iki farklı sömürge bölgesi Sudan olarak birleştirildi. Güneyin büyük çoğunluğu siyahi ırktan Animist ve Hristiyan iken kuzeyin büyük çoğunluğu Arap ve Müslüman idi. Bu durum 1962-1972 ve 1983-2002 yılları arasındaki 1.5 milyon kadar insanın öldüğü iç savaşın önemli sebeplerinden biridir (Gilbert & Reynolds, 2016, s. 606). 23 Temmuz 1952 yılında Sudanlı General Muhammed Necip liderliğinde Mısır Kralı Faruk askeri bir darbe ile yönetimden alınmıştır. Yeni yönetim Condominium anlaşmasını eşit şartlara dayanmadığı gerekçesiyle feshetmiştir. Yeni varılan anlaşmada Sudan halkı 1956’da yapılacak referandum ile bağımsızlığına ya da Mısır ile federatif sisteme karar vereceği hususunda mutabık kalınmıştır (Devecioğlu, 2017, s. 14).

Mısır yönetimi 1936 tarihli anlaşmayı tek taraflı olarak bozması İngilizleri zor durumda bıraktı. İngilizler 1953 yılında Sudan’a geniş özerklik hakları tanıyan ve üç yıl sonrası için referandumla self-determinasyon hakkını tanıyan yeni bir anlaşma imzaladı. İlk defa 1953’te yapılan parlamento seçimlerini Ulusal Birlik Partisi’nin adayı Ezheri kazandı (Koçak, 1999, s. 13).

Sudan’da 1918’den sonra Mısır’daki milliyetçi akımdan etkilenen milliyetçi bir hareket oluşmaya başlamıştır. Bağımsız Sudan fikirlerini seslendiren bu elit sınıf 1934 yılında Mezunlar Genel Kongresi etrafında toplanarak İngiltere’ye karşı anti sömürgeci bir cephe oluşturmuşlardır. Durumun farkında olan İngiliz yöneticiler bu gruplarla işbirliği yaparak etkilerini kırmaya çalışmıştır. Bağımsız Sudan fikri elitler sayesinde gün geçtikçe ete kemiğe bürünmüştür. 1947’de gerçekleşen Juba Konferansı’nda kapalı bölge uygulamasında kalan güney topraklarının Sudan’da kalması kararlaştırılırken İngiltere ile Mısır arasındaki egemenlik konusunda mutabakata varılamadığı için konu uluslararası arenaya taşınmıştır. Sudan’da Mısır egemenliği istemeyen İngiltere Sudan’ın self-determinasyon hakkı elde etmesi yönünde bir siyaset izlemeye başlamıştır (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, ss.5-6).

Mısır’ın Sudan üzerindeki hak taleplerinden vazgeçmesi İngiltere’nin Sudan’a bağımsızlık vermesinde önemli bir etkidir. Sudan, Mısır ve İngiltere arasında bir güç dengesi unsuru olmuştur. Mısır’da yaşanan iç karışıklıklar zamanında İngiltere Sudan’ın Güney kesimlerine hâkim olmuştur. 1899’da Sudan İngiliz-Mısır ortak yönetimine girmiştir. 1953 yılındaki özerk yapıdan sonra 1956 yılında self-determinasyon için yapılan referandum ile Sudan bağımsız olmuştur (Aydın, Sudan'ın sorunları ve batı, 2014, s. 6). Sudan’da net çizgilerle kendini gösteren etnik, dini ve kültürel ayrılıkların kutuplaşmasında ve çatışmasında 56 yıl süren İngiliz sömürgeciliğinin etkisi küçümsenemez. Söz konusu farklılıklar sürekli vurgulanarak Sudan’ın zayıflatılmasıyla kontrol altında tutulmak istenmiştir. Ayrışmış bir Sudan en çok da İngiliz sömürgesinin mirasıdır (Devecioğlu, 2017, s. 15).

3.5 BAĞIMSIZ SUDAN VE HÜKÜMET DARBELERİ

Tablo 3.1: Bağımsız Sudan'ın hükümetleri

Sıra	Hükümet İsmi	Hükümet Çeşidi	Hükümet Yılları
1	El Ezheri	Parlamente Çoğunluk	1954-1955
2	El Ezheri	Meclis aritmetiğinin değişimi	1955-1956
3	El Ezheri, El Hatmiya ve El Ensar	Koalisyon	1956
4	Abdullah Halil	Koalisyon	1956-1958
5	Abdullah Halil	Koalisyon	1958
6	General İbrahim Abbud	Askeri darbe	1958-1964
7	Sırrul Hatem el Halife	Ulusal geçiş hükümeti (halk ayaklanması)	1964-1965
8	El Mahcub	Koalisyon	1965
9	El Mahcub	Koalisyon	1965-1966
10	Sadık el Mehdi	Koalisyon	1966-1967
11	El Mahcub	Koalisyon	1967-1968
12	El Mahcub	Koalisyon	1968-1969
13	Cafer Numeyri	Askeri darbe	1969-1985
14	Suvvar ez Zeheb	Ulusal geçiş hükümeti (halk ayaklanması)	1985-1986
15	Sadık el Mehdi	Koalisyon	1986-1989
16	Ömer el Beşir	Askeri darbe	1989-2019
17	Avad Muhammed Ahmed bin Avf	(Askeri Geçiş Konseyi) Askeri darbe	2019
18	Abdul Fettah Abdurrahman El Burhan	(Askeri Geçiş Konseyi) Askeri darbe	2019

Kaynak:(Koçak 1999, ss. 14-15) ve (BBC Dünya Haberleri, 2019).

1 Ocak 1956 yılında bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenaya çıkan Sudan, 26 eyaletten oluşan federatif sistem, 597 kabile, 50 etnik grup ve 400'ü aşkın konuşulan dile sahiptir. İnanç olarak Müslümanlık, Hristiyanlık ve yerel dinler olmakla beraber söz konusu inançların birçok farklı uygulama ve gelenekleri olmasından ötürü Sudan halkı dünyanın en heterojen toplumlarından biridir (Devecioğlu, 2017, s. 15).

Sudan henüz bağımsızlığını elde etmeden önce 1940'lı yıllarda Sudan'da iki tane siyasi parti oluşumu mevcuttu. Bu partilerin Sudan'ın bağımsızlığını elde etmesine katkıları

olmuştur. Bunlardan biri Mısır ile birleşmeyi savunan El Ezheri'nin Ulusal birlik Partisi, diğeri Mısır ile birleşmeye şiddetle karşı çıkıp egemen ve bağımsız Sudan devletini savunan Seyyid Abdullah El Mehdi'nin Ümmet Partisi'dir (Dalar, 2013, s. 5).

Sudan 1898'de tekrar İngiliz sömürmesine girdikten sonra çok zayıflamış olan Mehdi hareketi yoluna Ensar adını alarak tarikat (cemaat) formatında devam etmiştir. Seyyid Abdurrahman 1956'da Mehdiciliği (Ensar cemaati) yeniçağa revize ederek Ümmet Partisi adıyla siyasi bir partiye devşirmiştir. 1958'de Sudan'da gerçekleşen serbest seçimleri kazanan Ümmet Partisi iktidara gelmiştir ancak bir darbeye yönetimden uzaklaştırılmıştır. 1965 seçimlerinde dini bir parti olan Birlik Partisi ile birleşerek tekrar iktidara gelmiştir (Koçak, 1999, s. 31).

17 Kasım 1958'de darbeye iktidar olan General İbrahim Abbud STK'ların ve siyasi parti temsilcilerinin 1961'de askeri yönetime son verilmesi taleplerini duymazdan geldi. Eski başbakanlardan Ezheri ve Halil, iki komünist lider, iki Ümmet Partisi liderlerinden toplamda on iki tanınmış siyasetçi tutuklandı. Sıddık Mehdi'nin ölmesi muhalefeti zayıflattı. Tutuklu siyasiler başladıkları ölüm orucu neticesinde 1962'de serbest bırakıldılar. Cunta yönetimi devrilinceye kadar tüm muhalif guruplar farklı metotlarla ve bazen birlik olarak cuntayı devirmek için toplumun her kesiminin iştirak ettiği grev ve toplumsal eylemlerde bundular. 1964'te Hasan El Turabi'de muhalif hareketlerde aktif rol almıştır. Muhalifleri engellerken Hartum Üniversitesi'nden bir öğrencinin ölmesine verilen tepki Ekim Devrimi ile sonuçlanmıştır. Hatim El Halife önderliğinde 30 Ekim 1964'te bir sivil geçiş hükümeti kuruldu (El Efendi 1993, ss. 159-164).

Sudan'ın ilk iç savaşı İbrahim Abbud'un sömürge döneminde Kapalı Bölge olan güney topraklarını Araplaştırma uygulamaları sonucunda başlamıştır. 1964'te de Batılı misyoner gruplar ülkeden tamamen kovulmuştur. Rejime karşı savaşan silahlı isyancılara İsrail, Uganda ve Etiyopya destek vermiştir (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 6). 1962 yılında Güney Sudan'ın Doğu Ekvatorya bölgesinde 400 kişi ile başlayan silahlı Anyanya hareketi 1964 sonuna geldiğinde 5000 militan sayısına ulaşmıştır (Bayram, 2016, s. 202). Aslında çatışmalar coğrafi ve demografik yapının üzerine sömürge dönemi farklılıkların zirve yaptırılmasıyla kaçınılmaz bir durum olmuştur. Abbud'un Araplaştırma politikası bardağı taşıran son damla olmuştur.

Hasan Turabi'nin kurduğu Misakı İslami Cephesi 1965 seçimlerinde Turabi dâhil yedi sandalye kazanmıştır. İhvan'ın ezeli rakibi komünistler ise on bir sandalye kazanarak İhvan'ı geride bırakmıştır (El Efendi, 1993, s. 174). 1964'de askeri rejim son bulmuştur. Hatim El Halife 1965'te yapılan demokratik seçimlerde başarı göstererek hükümeti kurmuştur. Yeni sivil hükümet Kuzey- Güney arasındaki etnik ve kültürel farklılıklara saygılı olduğunu beyan ederek Güney'in temsilcileriyle bir konferans düzenlemiştir. Güneylilerin özerk yapı ve bağımsızlık için referandum taleplerini kabul etmeyen yeni hükümet, geçmişte yapılan hataların da artık yapılmayacağını garantisini vermiştir. Bir anlaşmaya varılamayınca, İsrail'den silah desteğı alan Anyanyan gerillaları Güney'de birçok yerleşim birimini ele geçirerek kontrolü altına almıştır (Devecioğlu, 2017, s. 16).

1966'da Ahmet El Mahcub'un yönetimden uzaklaştırılmasıyla başbakan olan Mehdi'nin büyük torunu ve Mehdi ailesinin lideri Sadık El Mehdi Ümmet Partisi'ni modernleştirmeye, yeniçağı uydurmaya yönelik çabalarda bulundu ve Sudan için kısa süreliğine de olsa bir umut olarak görüldü. Mehdi hareketinin temel yapı taşı olan Ensar bu yenilikleri kabul etmedi. Sadık El Mehdi'nin partisi ile fikirleri ayrıştığı için bir başarı gösteremedi ve Ensar'ın görüşlerine dönerek Ümmet Partisi'nin geleneksel dinci ve kabileci yapısını yenileyemedi. Hem komünistlerle hem de İhvan-ı Müslim ile işbirlikleri yapmasına rağmen siyasi başarıyı yakalayamadı (Koçak 1999, ss. 31-33).

1967'de Sadık El Mehdi hükümeti devrilmiş ve El Ezheri ile El Mahcub koalisyonu iktidar olmuştur. Turabi'nin MİC'i (Misakı İslami Cephesi) Ümmet Partisi'ni destekleyerek muhalif blok kurdu. Sonradan bu bloğı Güney'in en büyük partisi Afrika Milli Birliğı'ne katılarak Yeni Güçler Kongresi adıyla yeni grup kuruldu. İhvan kökenli olan Turabi'nin en temel hedefi yeni bir anayasa ile İslami kuralları devlete hâkim kılmaktı (El Efendi 1993, ss. 186-187).

Sudan'ın içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi istikrarsızlık döneminde Albay Cafer Muhammed Numeyri'nin 25 Mayıs 1969 askeri darbesi ilk anda halkın gözünde sevindirici karşılandı. Numeyri, İslamcılar ve ihvanı sevmeyen ve alkol alışkanlığı olan biri olduğu için İhvan hareketi darbeye karşı durmuştur. Muhalefeti darbeye karşı örgütleme girişiminde bulunmuştur. İhvan üyeleri çoğunlukla öğrenci ve okullar tatil döneminde olduğu için Ensar grubunu muhalefete katılmaya davet ettiler fakat El Mehdi bu teklifi geri çevirdi. Sadık El Mehdi ve Osman Mirgani darbeye temkinli bir

onay vermiştir, zira Numeyri'nin geçmişte Ensar'la iyi kötü bir bağı olmuştur. Numeyri komünistleri kadrolaştırınca Mısır ve Suudi Arabistan muhaliflere destek çıkmıştır. Darbenin hemen peşinden İhvan liderleri tutuklanmış ve Turabi sürgüne gönderilmiştir. Dışarda kalan birkaç İhvan lideri de Aba Adası'na giderek Ensar saflarına katılmıştır (El Efendi 1993, ss. 219-230).

Sudan Komünist Partisi Numeyri'nin iktidarını desteklemesine rağmen tek parti düzenine katılmayı kabul etmemiş ve 1971'de Numeyri'ye düzenlenen darbe girişimini destekleyince tabanı az, siyasi gücü zayıf olan bu partinin birçok liderleri Numeyri'nin emriyle idam edilmiştir. Bazıları tutuklanmış ve bir kısmı da sürgüne gönderilmiştir (Dalar, 2013, s. 16). Numeyri Aba Adası'nı basarak Sadık El Mehdi taraftarı 3000 kadar Ensar üyesini öldürüp, El Mehdi'yi Mısır'a sürgüne göndermiştir. Cemal Abdulnasır'dan etkilenen Numeyri pan-Arabist politikalar izleyip Sudan Sosyalist Birlik Partisi'ni kurmuştur (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 6).

Ancak Numeyri 1971'de komünistleri devlet kadrolarından gönderince Mısır ve Suudi Arabistan'dan destek görmeye başlamıştır. Darbenin hemen peşinden Turabi dahil birçok İhvacı ve Sadık el Mehdi tutuklanmış birkaç yıl gibi sürelerden sonra serbest kalmışlardır. Numeyri'yi devirmek için Ümmet Partisi (Ensar Cemaati) ve İhvancılar Milli Cephe'yi (MC) kurdu. MC darbenin hemen peşinden başlattığı silahlı kalkışmada önemli bir yenilgi aldı. Turabi ve diğer siyasi liderler 1971'de serbest bırakıldı (El Efendi 1993, ss. 219-236).

Numeyri, Şubat 1972'de 10 yıldır süren iç savaşı Addis Ababa Anlaşması ile bitirdi. Güney otonom statüsüne kavuştu. Güney bölgesel bir meclis ve Yüksek Yürütme Konseyi tarafından yönetilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca ayrılıkçı silahlı örgüt Anyanya Sudan silahlı kuvvetler bünyesine katıldı (Bayram, 2016, s. 202). Ardından kısmen seçilmiş Halk Meclisi yeni anayasayı çıkardı ve Güney'e özerklik verildi. Batı ve petrol zengini Arap dış yardımları ile ülke rahatladı ve Numeyri'nin tabanda desteği arttı (El Efendi 1993, ss. 222-235). Numeyri'nin sosyalist rejimi 1972 Addis Ababa Anlaşması'ndan sonra karşı darbe girişimleri yaşamış ve halk desteği zayıflamıştır. Bu dönemde halk desteğini genişletmek amaçlı İslamcı liderlere yakınlık göstermiş ve Hasan El Turabi'den etkilenmiştir (Devecioğlu, 2017, s. 17).

1973 Eylül-Ağustos'da Şaban isyanı İhvan'ın kalesi olan üniversitelerde protesto yürüyüşleri ve işçi sendikalarının süresiz genel grevi ile başladı. İsyan çok sayıda sivilin ölümüne rağmen bastırıldı (El Efendi 1993, ss. 222-235). Kısa bir zaman sonra ülkenin batısında Darfur'un yönetimce ihmal edildiğinden dertli bir gurup asker Albay Hasan Hüseyin önderliğinde Numeyri yönetimine 5 Eylül 1975 yılında başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur (Bayram, 2016, s. 203). Eylül ayaklanmasında İhvan aktif olmamasına rağmen iştirak ettiği gerekçesiyle Numeyri tarafından tasfiyeye uğramıştır.

MC'nin çok özenle hazırlanmış 1976 silahlı isyanı başarısızlıkla sonuçlanmış ve İhvan sürekli tasfiye edilerek güç kaybetmiştir. MC birliği zedelenmiştir. Taban desteğini artırmak amaçlı Numeyri 1977'de Sadık El Mehdi ile işbirliği denemelerinden başarılı sonuçlar alamadı (El Efendi 1993, ss. 2228-236). Numeyri kısa süre sonra sosyalizmden uzaklaşarak Amerika ile yakınlaşmaya başlamıştır. 1977'de El Mehdi ile barışıp, İhvan ve diğer siyasi grupların 1978'de yapılacak seçimlere girmesinin önünü açmıştır. Sürgündeki siyasilerin ülkeye dönmesinin önü açılmış, Hasan El Turabi'de ülkeye dönmüştür. Numeyri, İhvan'a yakınlaşma göstererek El Turabi'yi Adalet Bakanlığı'na getirmiştir. Böylece Sudan siyasetinde İhvan ağırlığı hissedilir şekilde artmıştır. ABD'li petrol şirketi Chevron güney topraklarında petrol bulmasıyla Güney meselesi tekrardan ısınmaya başlamıştır (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 7).

Kimileri tarafından samimi bulunmamakla birlikte Numeyri 1972'den itibaren İslam'ı referans alan söylemlerde bulunarak günden güne İslam'a olan meyli artmıştır. 1977'de Sudan Faysal İslam Bankası'nın kurulmasına izin verdi ve mevcut kanunların İslam'a uygunluğunu denetlemesi için "Kanunları Tashih Komitesi" kuruldu. Turabi dâhil kimselere sezdirmeden gizliden gizliye İslam'a uygun yeni kanunlar hazırlatıp 8 Eylül 1983'te bu kanunlar kamuoyuna açıklanınca İhvan dâhil herkes şok yaşamıştır (El Efendi 1993, ss. 252-253).

1983'te başlayan ikinci iç savaş ile toplum Kuzey-Güney olarak kutuplaşıp ikiye bölünmesi, insani krizlerin vuku bulması, Sudan'da ekonomik koşulların her gün daha kötüye gitmesi neticesinde halkın yönetime karşı desteği kalmadı (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 7). Numeyri ABD ziyaretinde iken Tümgeneral Abdullah Muhammed Ez Zeheb tarafından 6 Nisan 1985'te Numeyri kansız askeri darbeye görevden alındı. Ez Zeheb temel özgürlüklerin korunacağını

açıkladı ve geçiş süreci için sivil bir kabine kuruldu. Güney'in bölgesel özerkliğinin tekrar uygulanacağı açıklandı (Bayram, 2016, s. 205). Yeni askeri rejim İhvanı yasaklamak bir yana, amaçlarının kimseyi tecrit etmek olmadığını ifade ederek tutuklu bulunan Turabi'yi ve diğer ihvan liderlerini serbest bıraktı (El Efendi, 1993, s. 267).

Turabi, Numeyri'nin devrilmesinden sonra 1985 Nisanında Ulusal İslami Cephe'yi (UİC) kurdu. Numeyri döneminden tecrübeli ve geneli tahsilli olan UİC taraftarları Nisan 1986'da yapılan seçimde %18,4 oy olarak üçüncü parti olmuştur. Böylece ihvan hareketi ilk defa meclise 55 milletvekili sokmuştur. İhvan ordu tarafından da destek görmüş ve tecrübeli kadrolar nedeniyle UİC ülke siyasetinde belirleyici ve söz sahibi olmuştur. 1989 İslami Devrim'e kadar UİC muhalefette kalmıştır (Koçak, 1999, s. 60).

Oxford mezunu Sadık El Mehdi 1986 seçimlerini kazanarak hükümeti kurmuştur. Mehdi halkın beklentilerini karşılayamamış ve tüm kesimleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Güney'i temsilen SPLM/A'nın ve Nube'yi temsilen Sudan Milli Partisi'nin şeriat yasalarının askıya alınması talebi karşısında İslami yasaları isteyenlerin baskısı arasında kalmıştır. 11 Kasım 1987'de SPLA Hartum'a 700 km mesafedeki Kurmuk şehrini ele geçirmesi dünya kamuoyunda büyük yankı bulmuştur. Bu durum karşısında Suudi Arabistan, Ürdün, Libya ve Irak askeri yardım teklifinde bulunmuştur. Uluslararası Para Fonu IMF ile anlaşmanın uygulanması neticesinde Sudan parası %80 devalüe olmuştur. Mehdi hükümeti ülkede günlerce devam eden geniş çaplı halk protestoları karşısında Dünya Bankası ve IMF ile görüşmelerini durdurmuştur. Netice olarak Mehdi hükümeti ne ekonomiyi iyileştirebilmiştir ne de herhangi bir kesimi mutlu edebilmiştir (Bayram, 2016, ss. 205-206).

1988'de Şeriat anayasasının askıya alınmasına ve Güneyli isyancı guruplarla barış anlaşması imzalanmasına rağmen iç savaş durmamış ve daha da kötüleşen ekonomik koşullar neticesinde 1989'da yeni bir kansız askeri darbe olmuştur (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 8). 1989'da askeri darbe ile seçilmiş hükümeti deviren Ömer El Beşir'e, güneydeki SPLM/A'ya olumsuz bakan Ulusal İslami Cephe destek olmuştur. 15 subaydan oluşan Devrim Komuta Konseyi'nin başkanı olarak meclisi kapatıp, siyasi partileri yasaklayıp, çok sayıda muhalifi tutuklatıp İslami yönetimin uygulanacağını söylemiştir. Devrim Komite Konseyi asker, öğretmen, doktor, yargıç, akademisyen ve işçi gibi 20 bin personeli devlet kadrolarından atarak

yerine Ulusal İslami Cephe'nin üye ve destekçilerini almıştır. El Beşir, düzenli ordu haricinde Halk Savunma Milisleri adında paramiliter güçler kurarak silahlı muhaliflerini bastırması ve iktidarını daha da sağlamlaştırmıştır. 1983'te başlayan Araplaştırma ve İslamlaştırma politikalarını El Beşir daha ileri götürerek bilhassa güney bölgelerinden çok tepki görmüş ve rejim muhaliflerini artırmıştır (Dalar, 2013, s. 13).

Darbenin hemen peşinden Turabi altı ay hapis yatıp kısa bir süre ev hapsinde kalmıştır. 1991 yılında yeni rejimle el sıkışarak uzlaşmaya varmıştır. Beşir 1990 yılında kuzey eyaletlerinde şeriat uygulamasını tekrar başlatmıştır. İhvan ile Beşir arasındaki işbirliği Turabi 1999'da hükümetten uzaklaştırmaya kadar devam etmiştir. Bazı yorumcular El Beşir'in İhvan'ın halk tabanından yararlandığını savunurken bazı yorumcularda İhvan'ın ön gördüğü şeriat uygulamasını Sudan'da hayata geçirebilmek için El Beşir'in kullanıldığını savunur (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 8).

Merkezi hükümeti zayıflatmak için hemen hemen bütün siyasi gruplar iç çatışmaları kaşıyıp politik kazanç elde etme peşinde olmuştur. El Beşir döneminde Parlamento Başkanı olan Turabi, Darfur olaylarını kaşındığı gerekçesiyle El Beşir tarafından Turabi ile yollar ayrılmıştır. Turabi, Adalet ve Eşitlik Hareketi ile olan bağıını inkâr etmemekle beraber silahlı mücadele taraftarı olmadığını iddia etmektedir. Diğer siyasi gruplar gibi Turabi'de Darfur sorunlarından iç politik kazanımlar elde etme uğraşına girip Sudan'ın Batı ile ilişkilerini geliştirmesi gerekliliğini savunmuştur. Darfur olaylarını El Beşir'e karşı siyasi yıpratma ve propaganda olarak kullanmıştır (Arpa, 2011, s. 114).

Mart 1990'da tüm Arap ve Müslümanlara Sudan'a vizesiz giriş serbestisi sağlanmıştır. Akabinde, El Kaide dâhil İslam dini üzerinden kendilerini tanımlayan birçok cemaat ve örgütün Sudan'da faaliyet göstermesine müsamaha gösterilmiştir. Mübarek'e suikast girişimi sonrasında tüm Arap ve Batı dünyasından izole edilmeye başlayan Sudan yönetimi, 6 Ağustos 1995'te Arap ve Müslümanların vizesiz girişini iptal etmiştir. 18 Mayıs 1996'da ülkede bulunan Usame Bin Ladin'i Afganistan'a göndermiştir (Bayram, 2016, s. 207).

1991 yılında Usame bin Ladin ailesiyle Sudan'a yerleşmiştir. Durum çok geçmeden teröre destek verme yönüyle Sudan hükümetinin uluslararası ortamda başını ağrıtmaya

başlamıştır. 1994'te Sudan'da ele geçirilen Çakal Carlos'un Fransa hükümetine teslim edilmesi Sudan için uluslararası arenada bir nebze rahatlamaya sebep olmuştur. Beşir yönetimi 1991-1992 yıllarında Güney Sudan'da SPLM/A kontrolündeki stratejik bölgeleri ele geçirerek Güneyde resmi dil olan İngilizce yerine Arapçayı getirmesi Güneylilerce tepkiyle karşılanmıştır. 1992'de Saddam Hüseyin'i desteklemesi neticesinde Suudi Arabistan ile arası açılan Beşir hükümeti teknik ve askeri yardım için Libya ve Çin gibi aktörlere meyletmiştir. 1994 yılında Eritre, topraklarındaki İslamcı guruplara destek verdiği gerekçesiyle Sudan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. 1995'te Hüsnü Mübarek'in Etiyopya'da uğradığı başarısız suikast girişiminden Sudan İhvanı sorumlu tutulunca Mısır ile ilişkiler sıkıntılı bir hal almıştır (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, ss. 9-10).

Sudan hükümetini diplomatik yollarla uluslararası camiadan izole etme çabası veren ABD 1997 yılında Sudan'ı ekonomik olarak da zayıflatmak için tek taraflı ekonomik ambargo uygulamaya başlamıştır (Bayram, 2016, s. 208). El Beşir 1993 yılında tüm yetkileri elinde toplayıp Devrim Komuta Konseyi'ni feshedip kendini Sudan devlet başkanı ilan etmiştir. Yasama ve yürütme güçlerini eline alan Beşir 1996'da tek aday olarak girdiği seçimleri kazanmış ve kurduğu Ulusal Kongre Partisi'nde yasama yürütme erklerini toplayarak ülkeyi tek partili sisteme sokmuştur. 1998 yılında ülkenin dininin ve yasama kaynağının İslam dini olacağını öngören anayasayı çıkarmıştır. Ancak bundan sonra kısıtlı olarak siyasi parti faaliyetlerine izin verilmiştir (Aydın, Sudan'ın sorunları ve batı, 2014, s. 7).

El Beşir yönetimi, 1983'te başlayan iç savaşta güvenlik zafiyeti nedeniyle petrol üretimini durduran Amerikan Chevron petrol şirketine tanınan imtiyazları çok düşük bir ücret karşılığı 1992 yılında satın almıştır. 1997'de Büyük Nil Petrol İşletme Şirketi petrol bölgelerinden Kızıldeniz kıyısındaki Port Sudan'a 1540 km petrol nakil hattı döşemiştir. Başlangıç olarak Çin, Malezya ve bazı Batı ülkeleri ile 1 milyar dolarlık anlaşma imzalanmış olup 1999'da Sudan Devleti Port Sudan Limanı'ndan petrol ihracatına başlamıştır. Bu durumun ABD çıkarları ile çeliştiği gözden kaçmamalıdır (Dalar, 2013, s. 7).

İslami rejimlerden farklı gerekçelerle rahatsızlık duyan ABD ve Batılı ülkeler İran'da gerçekleşen İslam devriminden sonra mezhepçiliği kaşıyarak İran'ı Arap ve Müslüman

lkelerle karşı karşıya getirdi. Hatta Irak'la olan savaşta katkıları oldu. Sudan'ın İslami yönetime geçildiğinin ilanı ile ABD ve Batılı güçler Sudan'ın Sünni olmasından ötürü mezhep kozunu kullanamadı. Ancak fakirliğini kullanmayı deneyerek yapılan insani yardımları kesmekle tehdit ettiler. Devrim Konseyi'nin verdiği kararla Devlet Başkanı Ömer El Beşir "lkemizin egemenliğini yardımlar karşılığında pazarlık unsuru yapmayız ve hiçbir gücün i işlerimize müdahalesini asla kabul etmeyiz. Yardımlar insani değil siyasidir ve bize karşı baskı unsuru olarak kullanıldığı için yardımları kabul etmiyoruz." Açıklamasında bulundu. Hartum havaalanına yardım malzemeleriyle inen ABD uçakları kapıları dahi açılmadan geri gönderildi. Bu süreçten sonra ABD ve Batılı güçler Sudan'da İslami yönetimi devam ettirme kararında olan hükümeti devirmek için sürekli terörle ilişkilendirme teorileri üreterek Sudan'ı teröre destek veren ülkeler sınıfına alarak ekonomik ve siyasi ambargo uyguladı (Koçak, 1999, ss. 103-105).

ABD, 20 Ağustos 1998'de Hartum'da bir komplekse Uşame Bin Ladin'in kimyasal silah fabrikası olduğunu savunarak hava operasyonu düzenlemiştir. Ne var ki sonradan buranın kimyasal silah fabrikası değil Sudan'ın ilaç ihtiyaının yarıdan fazlasını karşılayan bir ilaç fabrikası olduğu ortaya çıkmıştır. Buna rağmen ABD ne özür dilemiştir ne de Sudan'a karşı politikasını değiştirmiştir (Bayram, 2016, s. 209).

Güney ile olan iç savaşta halktan büyük destek gören Beşir yönetimi SPLA'nın işgal ettiği toprakları tekrar Sudan Devleti'nin kontrolüne sokmuştur. SPLA'ya karşı çok başarılı bir mücadele vermesine rağmen Batılı ülkelerin ve Sudan politikalarını benimsemeyen Suudi Arabistan gibi devletlerin ayrılıkçılara olan desteği ayrılıkçı örgütün hayatta kalmasına sebep olmuştur. Dikkate değerdir ki, Güney'de çatışılan, savaşılan Güney'in herhangi bir kabilesi olmaktan ziyade tamamen dış güçlerin desteklemesi ile ayakta duran örgütlerdir. Halkın büyük kısmı Beşir yönetimine destek vermesi Sudan'daki şeriat rejiminden rahatsız olan Batılı güçlerin işini zorlaştırmaktadır (Aydın, Sudan'ın sorunları ve batı, 2014, s. 8).

Beşir yönetimi İslami rejimi Güney'deki Hristiyanları da kapsayacak şekilde uygulamaya koymasını Batılı ülkelerde rahatsızlık oluşturarak cephe almalarını sağlamıştır. Irak savaşında Saddam Hüseyin'den yana tavır alan Beşir hkmetine ABD, Mısır ve Suudi Arabistan tepki göstermiştir. Suudi Arabistan ekonomik yardımları kesmiş, Mısır da diplomatik ilişkilerini kesmiştir. ABD'nin de ambargo

uygulayarak ve SPLM/A'ya her türlü yardımı sağlayarak sıkıştırdığı Sudan baskılara çok dayanamayarak SPLM/A'nın halk desteğini zayıflatmak için Şeriat uygulamasını Güney eyaletlerinden kaldırmıştır. Hükümetin iç savaşın yaralarının sarılacağı ve savaşta yıkılan şehirlerin yeniden inşa edileceği sözü vermesine rağmen çatışmalar durmamıştır (Devecioğlu, 2017, s. 18).

Ömer El Beşir hükümeti 2002 yılında imzalanan Machakos Protokolü ve Mayıs 2004 yıllarında Nivasha (Kenya) Protokolleri ile Güney sorununda önemli mesafeler alınmış olup barış tam anlamıyla oluşmamıştır (Bayram, 2016, s. 211). Şeriatın uygulanacağı alanlar, petrol gelirinin paylaşımı ve ülkenin geleceği konusunda anlaşma Nivasha Protokolü ile elde edilmiştir. Barışın sağlanması durumunda AB'nin iç savaşta yıkılan Sudan'ın inşası için yardım edeceği ve ABD'nin yaptırımları kaldırarak Sudan'ı teröre destek veren ülkeler listesinden çıkaracağı vaadi vardır. 9 Ocak 2005 tarihinde SPLM/A lideri John Garang ve Sudan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ali Osman Taha Kenya'nın başkenti Nairobi'de iç savaşı bitiren "Kapsamlı Barış Anlaşması" imzalamıştır (Devecioğlu, 2017, ss. 19-20).

SPLM/A lideri John Grang 2005 yılında resmi törenle Sudan Devlet Başkanı Birinci Yardımcılığına getirilmiştir. Yine 2005 yılında Grang ile Sudan Hükümeti arasında imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması ile Güney Sudan'ın 2009 yılında yapılacak genel seçimlere girmesi ve isterlerse 2011 yılında Güney Sudan'ın referandum yaparak self-determinasyon hakkını kullanmasının önü açılmıştır. Ülkeye barış getiren El Beşir rejimine ödül olarak ABD'nin ambargoyu kaldırması beklenirken Darfur olaylarının tırmanışa geçmesiyle ABD'li yetkililer "soykırım" yapanları ödüllendirmeyecekleri yönünde savunma geliştirmişlerdir (Bayram, 2016, s. 211). ABD'nin Sudan politikasında 1999'da Sudan'ın petrol ihracına başlamasıyla bir değişim olmuş ve Güney-Kuzey barışı için arabuluculuk yapıp, teşvik etmiştir. Barış bu şekilde tesis edilmiştir (Devecioğlu, 2017, s. 20).

Tüm bunlardan Sudan'ın iç savaşında dış aktörlerin, bilhassa ABD'nin ne kadar etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ABD, Güneyin petrollerini İslami yönetimlerin kontrol ettiği sürece çıkar sağlayamayacağını ve Sudan'da İslami yönetimlerin kolay kolay bitmeyeceğini anlamıştır. Bu sebeptendir ki etnik, dini ve kültürel olarak ayrılmış ve kendilerine daha Yakın olan Güney'in ayrılmasını istemektedir. Güneyin ayrılması

ile ABD ve İsrail'in Kuzey'de tehdit olarak gördükleri İslami rejim ekonomik olarak zayıflayıp popülerliği düşecek, tehdit seviyesi azalacak ve İslami rejimi ihraç gücü kalmayacak. Ayrıca Güney Sudan kontrolünde olan petrolden kazanç elde etmek kolaylaşırken, su sıkıntısı çeken İsrail için de Nil'in kapıları açılacaktır.

2011 yılında Sudan'ın Güney Sudan'ı tanımasıyla beraber, Ortadoğu, Kızıldeniz ve Nil Havzası jeopolitiğinde kilit konumunda olan bir ülkeyi tamamen kaybetmek istemeyen Batılı ülkeler Sudan'a olan baskılarını bir nebze azaltmıştır. Avrupa ve ABD ile ilişkilerin iyi olmadığı dönemde Sudan Çin, İran, Rusya, Katar, Malezya ve Suudi Arabistan gibi ülkelere yönelerek dış yatırım elde edip ekonomisini ayakta tutabilmiştir. Ayrıca bu ülkelerden askeri destek ve teknoloji transferi de almıştır. Ülke 2011'de bölününce petrol bölgelerini kaybetmiştir. Bölünmeden sonra Çin için artık petrol tedarikçisi olmaktan çıkarak, altyapı projeleri aldıkları ve mal sattıkları ülke konumuna düşmüştür. İran ise bölgede askeri varlığını sürdürmek ve yumuşak güç uygulamasıyla Şii yayılcılığını icra etmek için Sudan'da yatırımlarına devam etmiştir. Suudi Arabistan ile İran ilişkilerinin gerilmesi Sudan'ın İran ile ilişkilerini zorlaştırmıştır. Son günlerde Suudi Arabistan ve Katar ilişkilerinin bozulması Sudan'ın her iki ülke ile ilişkilerini zora sokmuştur (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 22).

Heglig petrol bölgesinden Kızıldeniz'deki Port Sudan limanına uzanan 1610 km boru hattının faaliyete geçmesi ile Sudan hazinesine petrol geliri girmeye başlamıştır. Sudan ilk defa 1999-2000 yıllarında dış ticaret fazlası vermiştir ve %6 büyüme oranı yakalamıştır. Petrol parasıyla gelen ekonomik istikrar neticesinde Sudan'a Körfez Ülkeleri başta olmak üzere Arap ve Asya ülkelerinden sermaye akışı olmuştur. 2000-2006 arası Sudan'a doğrudan yabancı yatırımcı artışı görülmüştür. Bu yıllarda Sudan'a doğrudan yabancı yatırımcı miktarı 128 milyon dolardan 2,3 milyar dolara çıkmıştır (Bayram, 2016, s. 210).

2011'de Güney Sudan'ın ayrılması Sudan'ı petrol ihracatı gelirlerinden yoksun bırakmıştır. Ayrıca ABD yaptırımları, dış finansman yetersizliği ve bankacılık sorunları da ekonomiyi zora sokmuştur. Petrol dışı sektörlerde görülen gelişmeler ve ABD yaptırımlarının kaldırılmasının etkisiyle 2018'de Sudan ekonomisinde %3,6 büyüme oranı öngörülmektedir. 2010-2016 yılları arası GSYİH büyüme oranı ortalama %4'tür.

Ancak bölünmenin olduğu 2011’de %-2 olmuştur. Enflasyon gıda dışı fiyat artışlarından dolayı son yıllarda tırmanıştır. 1971-2018 arası enflasyon ortalaması %30,8 olmuştur. İşsizlik rakamları %12-14 civarlarında olmaktadır ve 2000 yılından itibaren düşen bir trenddedir (Vural G. , 2018, ss. 403-406).

Sudan ekonomisi büyük oranda tarıma dayalıdır. 1999 yılında petrol ihracatının başlamasıyla önemli bir ekonomik girdi sağlamıştır. Ancak 2011 yılında Güney Sudan’ın ayrılmasıyla petrol bölgeleri elinden çıkmış ve ekonomik düşüş gerçekleşmiştir. Sudan’a kalan petrol bölgeleri ancak Sudan’ın kendi ihtiyacını karşılayacak kadardır. GSYİH’nın %32’si tarım, %43’ü hizmet ve %25’i sanayidir. Çalışanların %80’i tarım, %7’si sanayi ve %13 kadarı da hizmet sektöründe yer almaktadır. Sudan ekonomisi 2015 yılında %3,1 büyümüştür. Sudan devleti uzun süredir ekonomide yapısal reformlar yapmak uğraşındadır. Bu doğrultuda IMF ile ekonomik büyümeyi ve makroekonomik istikrarı sağlayabilmek için 2014 yılında yeniden beş yıllığına izleme anlaşması imzalanmıştır (Akbay, 2015, s. 339).

Sudan’ın 2017 GSYİH 123 milyar dolar, 2018 GSYİH ise 40,86 milyar dolara düşerek 45 milyar dolar olan 2007 yılının dahi altında kalmıştır. 2018 yılını -2 büyüme ile kapatan Sudan ekonomisinin 2022 yılına kadar eksi büyüme göstermesi tahmin edilmekte. Sudan’da GSMG (eski adıyla kişi başına GSMH) petrol ihracatıyla 2005’ten itibaren tırmanış yapmaktaydı. 2005’te GSMG 590 ABD doları iken 2017’de 2390 dolar ile tarihi zirve yapmıştır. GSMG 2018’de 1560 dolara düşmüştür (The World Bank, 2019).

El Beşir’in (1989-2019) istifası için uzun süredir halk protestolarının devam ettiği süreçte 11 Nisan 2019’da Sudan Savunma Bakanı Avad Muhammed Ahmed bin Avf’ın liderliğindeki askeri darbe ile El Beşir devrildi. Avf, artık anayasanın geçerli olmadığını, geçiş dönemi için bir askeri konsey kurulduğunu ve geçiş döneminin iki yıl süreceğini duyurdu (BBC Dünya Haberleri, 2019). Beşir’in devrilmesine rağmen halk protestoları Askeri Geçiş Konseyi başkanı Orgeneral Avf’ın devrik rejimin bir parçası olduğu gerekçesiyle devam etmesi sonucunda Avf görevini Korgeneral Abdul Fettah Abdurrahman El Burhan’a bırakmıştır (BBC Dünya Haberleri, 2019).

Sudan 1956'da bağımsızlığına kavuşup 1958'deki askeri darbeye kadar zayıf koalisyonlarla yönetilmiştir. Askeri darbe haricinde Sudan'da sivil yönetimler hep zayıf kalmıştır. Sudan bağımsızlığından itibaren toplamda 9 yıl kadar seçimle gelen yöneticiler tarafından yönetilmiştir. Diğer tüm zamanlarda askeri darbe ile iktidarı ele geçiren hükümetlerce yönetilmiştir. 1958-1964 arası General İbrahim Abbud, 1965-1985 arası General Cafer Numeyri, 1989 Ömer El Beşir askeri darbe ile gelen yönetimlerdir (Dalar, 2013, s. 13).

3.6 DARFUR SORUNU VE GÜNEY SUDAN'IN AYRILMASI

Bölünmeden önceki Sudan'da 115 farklı dil ve 597 farklı halk bir arada yaşamaktadır. Bu kozmopolit yapı Sudan'da yaşanan sorunlarında temel tetikleyicisi olarak görülmektedir. Söz konusu etnik çokluk Sudan'da bir ulus devlet inşasını oldukça zorlaştırmaktadır. Afrika'nın nerdeyse tamamında olduğu gibi Sudan'da da kabile yapısı hüküm sürmektedir. Sudan'da etnik toplulukları bir araya getirecek en önemli unsurun din olduğunu düşünen İngilizler Sudan'da özellikle Güney bölgesinde Hristiyan misyonerlik faaliyetlerine önem vermiştir. Güney Sudan'da 50'den daha fazla etnik gurubun bulunması bölünmeden sonra iç çatışmalara sebep olmuştur. Bölgede etnik aidiyetlik oldukça önemlidir. Ulus devlet inşası oldukça sıkıntılı olan Sudan'da Hartum merkezli yönetim Arap Müslüman kimliği çerçevesinde kuzey bölgelerinde toplumsal aidiyet oluştururken, Güney Sudan bölgesinde etnik, dinsel ve siyasi yapının aşırı parçalı olması ortak bir bölgesel aidiyet oluşmasına mani olmaktadır (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 193).

Avrupalı sömürgeci güçler Afrika'yı sömürdükleri dönemde kıtanın doğal kaynaklarından faydalanmanın en yüksek olacağı şekilde kabileleri, etnik gurupları ve dini gurupları yok sayarak sınırlar oluşturmuşlardır. Bu da iç içe girmiş farklı kültürde toplumları ya da bölünmüş toplumlar ortaya çıkarmıştır. Bu yüzdendir ki bugün azınlıkların en riskli olduğu topraklar Afrika'dır. Azınlık Hakları Grubu'na göre Afrika'daki azınlık çatışmasının en muhtemel olduğu ülkeler sıralamasında Somali birinci ve Sudan ikinci sıradadır (Taşkın, 2018, s. 175).

Sömürge süresince Afrika'da birçok kabile bölünerek farklı ülke sınırları içinde kalmıştır. Zagave kabilesi Darfur ve Çad olmak üzere ikiye bölünmüştür.

Bağımsızlıktan sonra zayıf olan Sudan merkezi yönetimi sınırlarda kontrolü sağlayabilmek adına kabilelerle işbirliği yapmıştır. Teaşiye, Beni Hülbe, Hebbaniye, Mesiriye, Maalya ve Ruzeygat kabileleri merkezi hükümetle işbirliği içinde olan kabilelerdir. Zagave, Fur, Messalit, El Tama, El Berti, Guleta ve El Burhag gibi kabileler ise merkezle sıkıntılı ilişkiler içinde olmuştur (Arpa 2011, ss. 106-107).

Ülke 2011’de bölündükten sonra Güney Kordofan ve Mavi Nil eyaletlerinde de merkezi hükümet ile SPLM-N (Sudan People's Liberation Movement-North) arasında çatışmalar devam etmiştir. Çatışmalardan 1 milyondan fazla insan etkilendi ve 300 binden fazla insan komşu ülkelere sığınmak durumunda kaldı (U.S. Department of State, 2018). Güney Sudan’ın bağımsızlığından sonra Darfur başta olmak üzere birçok eyalet merkeze daha zayıf bağlarla bağlı olmak ve devlet bütçesinden daha fazla yararlanmak isteğinde olmuştur.

3.6.1 Darfur Sorunu

Darfur eyaleti Sudan’nın batısında yer alır. Arapçada anlamı Furların yaşadığı yerdir. Darfur 1600’lü yıllardan 1916’ya sultanlık olarak hüküm sürmüş, otonom devlet olarak tanımlanmıştır. Furlar Afrika kökenli olup Arap değil fakat yüzyıllardır Müslümandır. Darfur, Mısır kadar kadim bir devlettir. 1916’da İngiliz dayatması ile Sudan’a bağlanmıştır. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Darfur’u işgale kalkıştığında direnişi aşamamıştır. Darfur’un kendi içinde Doğu, Batı, Kuzey, Güney ve Orta olarak ayrılması aidiyete zarar vermekte ve çatışmaları körüklemektedir (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan’ı Anlamak, 2017, s. 194).

Darfur 6 milyon nüfusa sahip olup yaklaşık 500,000 kilometrekare yüzölçümüyle Fransa kadar toprak büyüklüğü vardır. Doğal kaynaklar bakımından da zengindir. Petrol ve farklı yeraltı madenleri vardır (Hazar, Türkiye Afrika ilişkileri, 2016, s. 128). Sömürge düzeninden kalan siyasi yapının yerine merkezîyetçi ulus-devlet inşa etmek isteyen Hartum yönetiminin çevre bölgelere güç yetirememesi çevre bölgelerde kalkınma ve yatırım yapılmama yönünde hükümete karşı reaksiyon gösterilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda hemen bağımsızlığın ardından Darfur’un ihmal edilmişliğine dikkat çeken hareketler oluşmaya başlamıştır. İlk olarak 1957’de Kızıl Alev adıyla bir oluşum ortaya çıkmıştır, 1967’de benzer gerekçelerle Darfur Kalkınma

Cephesi kurulmuştur. 1966'da ortaya çıkan Suni (Sooney) hareketi diğer örgütler gibi Darfur'un kalkınması ve milli gelirden eşit pay almayı amaç edinmiştir. Sudan Komünist Partisi tarafından desteklendiği söylenen Sooney, Güney bölgesinde isyancılar safında yer alıp Sudan ordusuna karşı savaştıktan sonra Darfur'a dönen emekli asker ve polislerden oluşmuştur. Sooney'de sosyo-ekonomik kalkınmayı hedeflemekle beraber yöntem olarak silahlı mücadeleyi tercih etmiştir (Bayram 2016, ss. 215-216).

Sudan'da herhangi bir bölgede ciddi direniş gösteren bir hareket ortaya çıktığında lideri eyalet meclislerine alınarak hareket merkezi sisteme entegre edilmiştir. Darfur'da bu düşünceden mütevellit hareketler doğmuştur. Bu eyalet sistemi, muhalefeti bölerek zayıflatıyorsa da, bazen de gelirden kendilerine eşit pay verilmediği düşüncesi gibi sorunlar da oluşturabilmekte. Ayrıca eyalet sisteminde kendilerine yeterli temsil hakkı tanınmadığı düşüncesiyle de merkeze başkaldırmalara rastlanılmakta (Arpa 2011, ss. 103-104).

Elli yılı aşkın geçmişi olan Darfur sorununun tamda Kuzey-Güney iç savaşı bitme noktasına gelmiş, taraflar masada anlaşmaya başlamışken patlak vermesi, Uluslararası gündemde ABD'nin Irak işgaliyle aynı zamanlara denk gelmesi, ABD'nin Irak müdahalesinin olumsuz yansımaları konuşulurken uluslararası toplumun Darfur'a müdahalesinin talep edilmesi de oldukça dikkat çekicidir. Yine çok ilginç bir şekilde 1994'te Ruanda'da, 1998'de Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Kivu bölgesinde vuku bulan iç savaşlarda çok daha büyük çapta soykırımlar ve insani felaketler yaşanırken uluslararası aktörler sessiz kalmışken Darfur sorununda alışılmışın çok üstünde tepki göstermiştir. Bahse konu bölgeleri hiçbir Batılı lider ziyaret etmemişken, ABD, Fransa, Almanya, İngiltere dışişleri bakanları ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan Darfur'a gitmiştir (Bayram 2016, ss. 214-215).

Darfur'da, dünya kamuoyuna gündem olan çatışmalar, bölgeye sonradan yerleşmiş olan Arap nüfus ile bölgenin yerlisi çiftçi nüfus arasındaki anlaşmazlıklar ile 2003 yılında çok şiddetlenmiştir. İsyancı siyahiler Sudan hükümetinin yerli siyahi halka karşı Arap bedevileri kayırdıklarını savunarak hükümet binalarına saldırmışlardır. Bu çatışmalarda dini bir farklılık yoktur. Arap bedeviler ve siyahi yerliler Müslümandır (Gilbert & Reynolds, 2016, s. 607).

Darfur'da ilk çatışmalar kuraklık sebebiyle göç eden bedevi Arap çoban kabilelerin Afrika kökenli bölgenin yerlisi olan yerleşik Furların tarım alanlarına inmeleri ile başlamıştır. Tarım alanlarını yağmalayan göçebelere Furların karşılığı su için gelen göçebe Arap kabilelerin suya erişimlerini engellemek olmuştur. Güney'deki çatışmalar sebebiyle merkezi hükümet Darfur'daki çatışmalarla çok ilgilenememesi, Darfur'da düzen ve asayışı koruyamamasından dolayı çatışmalar pekişerek kronikleşmiş ve Sudan'da bir iç savaş zemininin daha oluşumu başlamıştır (Devecioğlu, 2017, s. 21).

1985 yılında Darfur'un kuzeyinde başlayan kuraklık sebebiyle güneyin sulak ve otlak arazilerine inen göçebe Arap çoban kabileleri ile yerli Afrika kökenli Furlar arasında ekolojik ve ekonomik sebeplere dayalı çıkan çatışmalar kabile taassubuyla birleşerek etnopolitik ve ideolojik bir hal almıştır (Arpa, 2011, s. 108). Yerli halkın merkezi hükümetin insanları Müslüman kimliği ile birleştirmek yerine Arap kimliği ile ayrıştırdığı kanısı vardır. Ayrıca bölgedeki çatışmaların silah sübvansesini Çin ve Rusya'nın karşılıyor olması da dış güçlerin bölgede stratejik politikalar izlediğini göstermektedir (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 195).

1980'lerde Muammer Kaddafi hayalindeki Büyük Libya'nın bir parçası olarak gördüğü Darfur'da isyancıları Hartum'a karşı desteklemiştir. Bölgeye İslam Lejyonu adında çok sayıda askerini sokmuştur. İslam Lejyonu'nu ülkesi için güvenlik tehdidi olarak algılayan Çad Lideri Hüseyin Habre Libya ordusuna saldırmıştır. Bölge iki ülkenin nüfuz mücadelesine dönüşmüştür. Ayrıca bölge Libya ve Çad tarafından Hartum muhaliflerinin örgütlendiği bir merkeze dönüştürülmüştür (Bayram, 2016, s. 216). Habre'den sonra devlet başkanı olan ve bugünde görevde olan İdris Deby, bir Darfur kabilesi olan Zagave kabilesindendir. Zagave kabilesi Çad'da ve Darfur'da yaşayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Bu durum sınır aşırı göç hareketlerini hızlandırmış iki ülke arasında gerginliklere sebep olmuştur (Arpa, 2011, s. 106).

Araplardan yana tutum sergileyen Hartum hükümeti ilk başlarda çok ciddiye almadıkları çatışmaları durdurmakta başarılı olamayınca 1988'de Tigani Sese'yi barışı sağlaması için Darfur'a göndermiştir. Sese tarafsız davranarak tarihsel bağlar üzerinden ortak noktalarda tarafları buluşturmayı başarmıştır. Tigani Sese 29 Mayıs 1989'da barışı imzalamak için tarafları masaya oturmaya razı etmiştir. 30 Haziran 1989'da Ömer El

Beşir'in askeri darbe ile yönetime el koyması görüşmeleri durdurmamış ancak Tigani Sese görevinden alınmıştır. 8 Temmuz 1989'da Arap-Fur Barış Anlaşması'nı Hartum hükümeti imzalamasına rağmen, Furlar, Arapların güvenliklerini tehdit ettiğini, Araplarda anlaşma gereğine uyulmadığını ve Furların su kaynaklarına eşit erişim haklarına engel olduklarını iddia etmeleri barış anlaşmasının akamete uğramasına sebep olmuştur (Devecioğlu, 2017, s. 21).

Arap-Fur savaşı olarak anılan çatışmalar 1987-1989 yıllarında kesintisiz sürmüş, karşılıklı köyler basılmıştır. Arap-Fur çatışmaları yatıştırma gayretleri sürerken Davut Yahya Bolat hareketi ortaya çıkmıştır. Önceleri İhvan-ı Müslimin saflarında yer alan hareket 1990'da SPLA'ya katılmıştır. SPLA, Bolad'ı destekleyerek Darfur'da silahlanmalarını sağlamıştır. Halktan ve kabile liderlerinden destek göremeyen Bolad isyancılarını Sudan ordusu 1992'de dağıtmış ve liderleri öldürülmüştür (Bayram, 2016, s. 216).

Darfur'daki muhalifler ile Hartum'daki muhalifler temasa geçerek güç birliği kurma gayretine girmişlerdir. Kendisi avukat olan Komünist Devrimci Gençlik üyesi Abdulvahid Muhammed Nur 1998'de Fur kabilesi gençlerini örgütlemiştir. Hızla üyesi artan örgüt Darfur Kurtuluş Örgütü adıyla Kuzey Darfur'da merkezi hükümete karşı eylemlere girişmiştir. Bir süre sonra Sudan Kurtuluş Hareketi adını almış ve bünyesinde Sudan Kurtuluş Ordusu'nu kurmuştur. Zegava kabilesinden olan Doktor Halil İbrahim'in kurduğu Adalet ve Eşitlik Hareketi de dönemin varlığını hissettiren isyancılarından olmuştur (Bayram 2016, ss. 216-217).

Adalet ve Eşitlik Hareketi'nin kurucusu Doktor İbrahim geçmişte Turabi ve El Beşir ile aynı hareketin içinde bulunmuştur. Milli Kongre Partisi'nin üyeliği ve Darfur Sağlık Bakanlığı yapmıştır. Etnik yaklaşımlar ve idari konularda rejimle ters düşerek 2003 yılında Londra'da kendi hareketini kurmuştur. Hareketin askeri kanadını Ticiani Salim Derru yönetmiştir (Arpa, 2011, s. 112).

Afrika asıllı kabileler genel kanı olarak Müslüman oldukları halde Arap kökenli olan Hartum hükümetlerinin kendilerini göçebe Arap kabilelerinden ayrı tuttıklarını, Arap kabileleri kayırdıklarını düşünmektedirler. Güneyin silahlı mücadele neticesinde Hartum ile vardıkları anlaşma sonrasında bir hükümet kurmaları, merkezi hükümette

temsil edilmeleri ve ülke gelirlerinden pay almaları gibi kazanımları, ihmal edildiklerini düşünen Darfurluları da aynı kazanımlar için hükümet karşısına çıkarmış ve isyana sebep olmuştur (Arpa, 2011, s. 108).

Bölgedeki çatışmalar merkezi otoriteyi yok ettiği için silahlı örgütler kendi çıkarları için de silah güçlerini kullanmaktan çekinmemiştir. Dr. Zünnün Et Ticani 2004 yılında Sudan Kurtuluş Hareketi'ne katılıp 20 ay örgütte görev yaptığını belirterek, örgütün çocukları kullandığını ve çıkar amaçlı 500 adet ticari tıra el koyduğunu iddia etmektedir. Sudan Kurtuluş Hareketi'nin bölgede kaçakçılık ve gasp olaylarında bulunduğu kabul gören bir konudur (Arpa 2011, ss. 110-111).

Darfur'un silahlı milis kuvvetleri ilk silahlı saldırılarını 25 Şubat 2002'de Tur ile Nyala arasındaki El Faşir garnizonuna yaparak 200 kadar Sudan askerini öldürmüşlerdir. El Faşir saldırısının ardından hükümet önemli tedbirler almaya başlamıştır. Ancak Heglig-Port Sudan petrol boru hattını tehdit eden Eritre bağlantılı isyancıların türemesi, ordunun önemli bir kısmının Güney Sudan'da olması ve Sudan ordusunun üst rütbeli askerlerinin çoğunun Darfurlu olması sebebiyle hükümet isyancıların hedeflerine hava saldırısı yaparak karadan Cancavid⁴ adlı paramiliter güçlerini devreye sokmuştur. Cancavid oluşumunda her ne kadar Araplar çoğunlukta olsa da Darfur sorununu doğrudan etnik bir sebebe bağlamak kolay değildir. Zira Hartum'a karşı cephe alıp isyancılara katılan Arap kabileler olduğu gibi Hartum yanında yer alan Arap olmayan birçok kabile olmuştur (Bayram 2016, s. 217).

Cancavidlerin Afrika asıllı kabilelere saldırmasının altında etnik sebepten ziyade, silah güçlerini kullanarak otlak ve sulak arazilerde kendi kabilelerine öncelik ve avantaj sağlamak isteyen Arap asıllı Cancavid mensuplarının çıkarıcı düşünceleri yatmaktadır. Cancavidler arazi anlaşmazlıklarında kendi kabilelerinden yana tavır koymakta ve silah güçlerini göstermekten çekinmemektedirler. Bu tarz istenmeyen olaylara merkezi hükümetin müdahale edecek gücü olduğu da söylenemez (Arpa, 2011, s. 110). Cancavidlerin keyfi olarak, şahsi ve kabile çıkarları doğrultusunda silah güçlerini

⁴Cancavid Arapça'da "altı cinler" anlamına gelir. Cancavidler, yol kesen eşkıyalar, eski askerler, pan-Arabistler, macera arayan işsiz gençler ve cezaevinden salınan âdi suçlulardan oluşmuştur (Bayram 2016, s. 217).

kullanmaları Darfur’da isyanları bastırmak bir yana ayrılıkçı görüşleri ve çatışmaları daha çok pekiştirmiş ve şiddetlendirmiştir.

Darfurlu isyancılara birazda Batı ülkeleri ve ABD’ye şirin görünmek için Çad, Eritre, Etiyopya ve Uganda tarafından geniş çaplı destek verilmiştir. Asmara’da isyancılara eğitim verilen kampların kurulduğu iddia edilmektedir. Sudan 2010 yılında Eritre ile diplomatik ilişkilerini kesip sınırlarını kapatmıştır. Ayrıca Sudan, BM Güvenlik Konseyi’ne isyancıları kışkırttığı, finanse ettiği ve desteklediğini ileri sürerek şikâyetle bulunmuştur. Daha önce SPLM/A’ya destek veren Uganda’nın SKH/O’ya da ciddi anlamda silah temin etmiştir. Sudan tarafından diplomatik ilişkilerin kesilmiş olduğu İsrail de SKH/O’ya destek olmuş, Tel Aviv’de Abdulvahid Nur’un iletişim bürosu kurmasına izin verilmiş ve iltica talebinde bulunan Darfurlular kabul edilmiştir. ABD’nin Darfur krizini tırmandırmasında birçok çıkarı olmuştur. Çatışmaları Afrika kökenlilere soykırım algısı oluşturarak iç kamuoyunda 2004 seçimleri için malzeme yapmışlardır. Çin’in Sudan’da önünü almaya çalışmıştır. Ayrıca tehdit olarak görülen İslami rejim siyasi ve ekonomik anlamda zayıflatılarak tehdit minimize edilmiştir (Bayram 2016, s. 217).

Darfur’daki çatışmalar için ilk “soykırım” tanımlamasını dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell yapmıştır (Devecioğlu, 2017, s. 22). ABD, Güneyli isyancılar ile El Beşir hükümetinin anlaşma masasına oturduğu bir zamanda ve Irak savaşı için uluslararası toplumda olumsuz seslerin yükseldiği bir sırada Darfur’da soykırım var diye harekete geçmesi, üzerinde çok düşünülmesi gereken bir durumdur. Zira ABD, dünyada birçok bölgede yaşanan soykırımları görmezden gelmiş ve Güney ile barış sağlanması durumunda yaptırımların kalkacağı vaadi vermiştir.

Darfur Sorunu dinsel farklılıktan öte ekonomik ve siyasi çıkar kaynaklı bir sorundur. 2002’de patlak veren çatışmalarda 300 bin insanın öldüğü 2,5 milyon insanın da yaşadıkları bölgeden ayrılarak sefalet çekmek zorunda kaldığı tahmin edilmektedir (Tepebaş, 2010, s. 70). El Beşir’in insani yardım amaçlı Darfur’da bulunan STK’ları kovması dünya kamuoyunda büyük tepki çekmiştir. Bu yardımlara çok sınırlı olarak izin verilmiştir. 2003 yılında El Beşir hükümeti sadece iki gazetecinin bölgeye girmesine izin vermiştir. Bu durum dünya kamuoyunda El Beşir rejiminin imajını olumsuz yönde etkilemiştir (Devecioğlu, 2017, s. 22).

Yaşanan olaylar neticesinde uluslararası aktörlerin tavırlarının sertleşmesine ve El Beşir rejimine baskıların artmasına daha fazla direnç gösteremeyen El Beşir hükümeti taraflarla barış görüşmelerini başlatma kararı almıştır. SKO (Sudan Kurtuluş Ordusu) ve AEH (Adalet ve Eşitlik Hareketi) ile Hartum merkezi hükümeti arasında 8 Nisan 2004 tarihinde barış anlaşması imzalanmıştır. SKO lideri Abdulvahid Nur'un Eritre'de SPLM/A lideri John Garang ile gizlice görüşmeleri açığa çıkması üzerine barış ortamı yeniden bozulmuştur (Devecioğlu, 2017, s. 23).

2006 yılında imzalanan Darfur Barış Anlaşması taraflarca uygulanmamış, anlaşma şartları hayata geçirilememiştir. Tüm Sudan'da hatta tüm Afrika'da olduğu gibi çatışmalarda etnisite ve dış güçlerin müdahalesi Darfur çatışmalarında da etkili olmuştur. Darfur'daki çatışmalarda kimlik ve aidiyet temelli sorunlarda göz önüne alındığında çözülmesi de oldukça zor görünmektedir. Darfur'da çatışmalar Afrika kökenli Furlar ile Araplar arasında cereyan etmektedir. Çatışan taraflara Çin ve Rusya'nın silah sağlaması da dış güçlerin çatışmalardaki etkisini gözler önüne sermektedir. Çözümün hayat bulması için tarafların dış güçlerin etkisinden ve ayrıştırıcı kimlik siyasetinden kurtularak bir arada yaşama isteklerini ortaya koymalıdır (Aydın, Sudan'ın sorunları ve batı, 2014, s. 11).

2006'da Nijerya'nın başkenti Abuja'da imzalanıp uygulanamayan anlaşmanın ardından Türkiye ve Batılı ülkelerin desteklediği Katar'ın tarafları uzlaştırma çabası da sonuç vermemiştir. Sudan hükümetinin 2008 Ekiminde "Darfur sorununun çözümü için milli inisiyatif" adıyla başlatılan barış hamlesi de Turabi ve silahlı örgütlerin teveccüh göstermemelerinden dolayı sonuçsuz kalmıştır (Arpa, 2011, s. 119).

Sudan'ın Darfur sorunu uluslararası politikada geniş yankı bulan ve Sudan'a yönelik ciddi eleştiri ve suçlamaların yapıldığı bir kriz haline gelmiştir. Öyle ki tarihte ilk defa bir devlet başkanının Uluslararası Ceza Mahkemesi'nce (ICC) tutuklanma emri çıkarılmıştır. İlk başta soykırım iddialarına destek veren ICC yeterli bulgulara ulaşamayınca tutuklama kararında soykırım yerine insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçlarını gerekçe göstermiştir. Ancak Sudan'ın Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşuna ilişkin Roma Anlaşması'na imza atmamış olması tutuklama emrini geçersiz kılmaktadır (Hazar, Türkiye Afrika ilişkileri 2016, ss. 128-129).

Uluslararası İnsan Hakları Mahkemesi 2008 yılında Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir'in Darfur'da soykırım yaptığını gerekçe göstererek tutuklanması kararını almıştır. Afrika Birliği yaptığı açıklamada kararı çok ağır bulmuş, Arap Birliği ise Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir'e destek çıkmıştır. Afrika Birliği çatışma ortamını sonlandırmak için kurulan “Afrika Birliği Üst Düzey Darfur Paneli” soruna çözüm konusunda kapsayıcı ve yapıcı etkisi olmuştur. ABD Sudan'a karşı oldukça sert politika izlerken AB ise Sudan ile yapıcı politikalar izlenmesi gayretindedir (Tepebaş, 2010, s. 70). Çin, Sudan hükümeti üzerinde kurulan baskıyı aşırı bularak tepki göstermiştir. Bu tepkinin bir sebebi de Sudan petrollerinin üçte ikisini Çin'in ithal etmesidir (Tepebaş, 2010, s. 117). Bir sebebi de Çin'in Uygur bölgesinde uyguladığı baskılara emsal teşkil etmesidir.

Türkiye, Darfur sorunu üzerine olan görüşünü 2008 yılında düzenlenen Afrika İşbirliği Zirvesi'ne UCM tarafından soykırım gerekçesi ile tutuklama kararı verilen Ömer El Beşiri davet ederek ortaya koymuştur. Bu durum ABD ve AB tarafından büyük tepki çekmiştir (Devecioğlu, 2017, s. 23). Ancak Türkiye Soğuk Savaş döneminde düştüğü Batılı müttefiklere şirin görünmek uğruna tüm diğer devletleri gözden çıkarma hatasını tekrar etmemiştir. Darfur için soykırım tanımı kullanmamış ancak ortada olan insani dramı ifade ederek, insani yardımları da yapma gayreti içinde olmuş ve çatışmaların sonlanması için her zaman tüm imkânlarını kullanmaktan da çekinmemiştir. Türkiye ve Mısır öncülüğünde 2010'da gerçekleşen 'Darfur'un Yeniden İnşası ve Kalkınması için Uluslararası Donörler Konferansı' adıyla uluslararası camiadan 800 milyon dolar bağış sözü alınmış, Türkiye'de 70 milyon dolar katkı sözü vermiştir.

3.6.2 Güney Sudan'ın Ayrılması

Güney probleminde her ne kadar siyasi bir halk ayaklanmasının, dine ve ırka dayanan gerekçelerin ya da ekonomik sorunların payı varsa da en büyük etken 1978'de Bentu bölgesinde bulunan petrol ve 1983'de ilan edilen İslami yönetimdir. Çatışmalar petrolün bulunması ve şeriatın ilanı ile tırmanışa geçmiş ve Sudan yönetimine göre ABD ve Batılı güçler insani yardım adı altında ayrılıkçı milislere silah, para ve lojistik destek sağlamıştır. Batılı güçler şeriat rejimlerini her zaman kendilerine yüksek seviyede bir güvenlik tehdidi olarak kabul etmişlerdir ve Sudan'daki İslami rejimin diğer Afrika ülkelerine ulaşmasından endişe etmişlerdir (Koçak 1999, ss. 65-66).

Petrol Sudan siyasetinde çatışmalarda önemli etkiye sahiptir. 1974’de Shell’in %25 hissesi olan ABD’li Chevron şirketi petrol arama faaliyetlerine başlamıştır. Chevron ilk petrolü 1978’de Muglad Havzası’nda, ikincisini 1981’de Melud Havzası’nda Dinkaların çoğunlukta olduğu Ada Yale’de, üçüncü ve daha zengin kaynakları Heglig bölgesinde bulmuştur. Petrol rezervlerinin bulunması Kuzey için zayıf olan ülke ekonomisini geliştirmek iken Güney için topraklarındaki doğal zenginliklerin farkına varmak anlamına gelmiştir. Sudan petrollerinin %90 kadarını Malezya, Çin ve Hindistan almaktadır. Batı insan hakları ihlalleri nedeniyle Sudan pazarından çekilmiştir. Fakat Sudan’ın Rusya ve Çin için jeostratejik açıdan önemi büyüktür. 2011’de Sudan’ın bölünmesiyle petrol yataklarının %75’i Güney Sudan’da kalmıştır. Buna karşılık petrol endüstrisi, petrol rafinerileri ve petrol boru hatları Sudan’dadır. Ayrıca Güney’in deniz kıyısı yok iken Sudan’ın Kızıldeniz’de önemli limanları vardır. Petrol Güney Sudan’ın gelirinin %98’ini oluşturmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılıktan kurtulmak için Güney Sudan 2012 yılında Kenya ile Petrol Hattı anlaşması imzalamıştır. Buna karşın Sudan ise Çad petrollerini taşımayı amaçlamakta ve bu yönde çalışmalar sürdürmektedir (Aydın, Sudan’ın sorunları ve batı, 2014, ss. 11-13).

1648 Vesfalya Anlaşması ile doğan yeni düzende ortaya çıkıp 20. Yüzyıl başlarından itibaren siyasi ve hukuki bakımdan ele alınan “self-determinasyon” (kendi kaderini tayin) ilkesi hala günümüzde tartışılmaya devam etmektedir. Self-determinasyon ilkesine dayanarak Sudan’dan ayrılıp bağımsızlığına kavuşan Afrika’nın son ülkesi Güney Sudan olmuştur (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan’ın Bağımsızlığı, 2014, s. 90).

19. yüzyılın sonlarına doğru Hartum’un Anglo-Mısır yönetimi eline geçmesiyle Darfur bölgesi dışında tüm Sudan artık İngiliz sömürgesine girmiştir. Darfur İngiliz askerlerince işgal edilse de tam bir otorite ve hâkimiyet kurulamamıştır. İngilizler, Yukarı Nil, Bahr el Gazel ve Ekvator bölgelerinden oluşan Güney Sudan ile pek ilgilenmemiş nerdeyse tüm yatırımlarını kuzeye yapmıştır. Anglo-Mısır idaresine giren Sudan’da İngilizler modernleştirme ve teknolojik yatırım gibi geliştirici faaliyetleri hep kuzeye yapmıştır. Görece Sudan gelişirken Güney Sudan dış dünya ve bölgeden izole edilmesi neticesinde geri kalmıştır. Sanayi, kalkınma ve alt yapı gibi yatırımların da nerdeyse tamamı kuzey ve batı bölgelerine yapılmıştır. İngilizler Kuzey Sudan’da

eğitim ve kamu yatırımlarına ağırlık vererek Mısır ile bir birleşme planladıysa da bu birleşmeyi oldukça farklılaşmış olan Güney ile yapmak durumunda kalmıştır (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı, 2014, ss. 104-105). İngilizlerin Mısır-Sudan birlikteliğine sakıncalı bakmasında İngiltere'nin Mısır üzerindeki etkisinin azalması en önemli unsur olmuştur.

1947'de İngiltere, Kuzey Sudan ve Güney Sudan delegeleri Juba'da Güney Sudan'ın kaderini belirlemek üzere toplandılar. İngiltere'nin Kuzey'in baskın olduğu bir yönetimde bir zaman sonra Güney'in isyan çıkaracağı uyarısına karşılık Kuzeyli yetkililerin Güney Sudanlıların kültürel ve siyasal haklarının gözetilerek korunacağı söylemleriyle Güney ve Kuzey'in birleştiği Sudan'ın imzaları atıldı (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı, 2014, s. 106).

Sudan merkezi hükümetinin oluşumu için gerçekleşecek seçimlerde Kuzeyli siyasetçiler Güneyli halkın oylarını alabilmek için federatif yönetim sözü vermişlerdir. Ancak iktidar olduklarında bu uygulamanın ülkeyi böleceği gerekçesiyle verdikleri sözde durmamışlardır. Buna rağmen Güneylilerin talepleri askeri darbeye kadar parlamentoda dile getirilmiştir. Askeri yönetimin baskısı ile taleplerini dile getiremeyen Güneyliler farklı yöntemler arayışına girmişlerdir (Devecioğlu, 2017, s. 16). Sudan'da ilk iç savaş 1958'de askeri darbe ile iktidara gelen General İbrahim Abbud'un güney bölgelerini Araplaştırma uygulamalarına oluşan tepki ile 1962'de İsrail, Etiyopya ve Uganda'nın desteklediği Güney Sudan'ın ilk isyancı grubu Anyanya rejime karşı silahlı mücadeleye girmesiyle başlamıştır (Orakçı, Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya, 2018, s. 6).

1964'de askeri rejim son bulmuştur. Hatim El Halife 1965'te yapılan demokratik seçimlerde başarı göstererek hükümeti kurmuştur. Yeni sivil hükümet Kuzey- Güney arasındaki etnik ve kültürel farklara saygılı olduğunu beyan ederek Güney'in temsilcileriyle bir konferans düzenlemiştir. Güneylilerin özerk yapı ve bağımsızlık için referandum taleplerini kabul etmeyen yeni hükümet, geçmişte yapılan hataların da artık yapılmayacağını garantisini vermiştir. Bir anlaşmaya varılamayınca, İsrail'den silah desteği alan Anyanya gerillaları güçlenerek Güney'de birçok yerleşim birimini ele geçirerek kontrolü altına almıştır (Devecioğlu, 2017, s. 16).

Sudan'da Animist nüfus %10, Hristiyan nüfus %7'dir ve çoğunluğu güney tarafında yaşamaktadır. Henüz İngiltere, Sudan topraklarını terk etmeden 1955'te Sudan'ın güneyinde Sudan Halk Kurtuluş Cephesi (SPL-M) adında, Sudan'ın sorunlarının hep bir parçası olan, daha sonraları Jonh Garang'ın lideri olduğu ayrılıkçı örgüt kuruldu. (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 191). 1969-1985 yılları arasında görev yapan Numeyri, Mart 1972'de ülkede on yedi yıldır Güney ile devam eden iç savaşı Addis Ababa Anlaşması ile Güney'e özerklik vererek ve Güney'in haklarını 1973 yılında kısmen seçilmiş halk meclisince düzenlenip ilan edilen yeni anayasa ile güvence altına alarak tamamen bitirmeyi başarmıştır (El Efendi, 1993, s. 225).

2 Temmuz 1976 başarısız darbe girişimi, Darfur'da ve çevre bölgelerde meydana gelen karışıklıklar neticesinde Güney'e tanınan bölgesel özerk yapı Şubat 1980'de ülke geneline yayılarak Kuzey, Güney, Darfur, Kordofan ve Merkez olarak ülke beş bölgeye ayrılmıştır. 1983'te Addis Ababa anlaşmasına aykırı olarak Güney Sudan Numeyri tarafından Bahr El Gazel, Yukarı Nil ve Ekvatorya olarak üç bölgeye ayırıp bölgesel meclisi feshedip resmi dili tekrar Arapçaya çevirmiştir (Bayram, 2016, s. 203).

1983'te Sudan'da İslam Devrimi'nin ilanı ve Addis Ababa Anlaşma koşullarının feshi ile 1983'te ülkede iç savaş tekrar başlamıştır. Güney-Kuzey çatışmaları Müslüman Arap ile Hristiyan/Animist Afrikalı kimlikleri üzerinden doğmuştur (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 191). Nisan 1983'te John Grang tarafından kurulan SPLM'nin askeri kanadı SPLA tekrar başlayan iç savaşı çok farklı bir boyuta taşımıştır. Güneylilerin polis ve askeri teşkilatlara kabul edilmesine rağmen iç savaşın şiddetlenmeye devam etmesinde dış faktörler önemlidir. Bilhassa ABD, İsrail ve Batı Almanya'nın ayrılıkçılara silah temin ettiği bilinmektedir (Bayram, 2016, s. 203).

Ülkelerin bölünmesinde jeopolitik konum, doğal kaynaklar, etnik ve dinsel yapı belirleyici ve etkin unsurlar olduğu göz ardı edilmemeli. Bu unsurlar ayrılık hareketlerinin doğmasında, sürdürülmesinde, yeni siyasi yapının ayrıldıktan sonra hayatta kalabilmesinde ve dış güçlerden destek alıp alamayacağına belirleyicidir (Tamçelik & Pamukçu, Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı, 2014, s. 581).

1989'da askeri darbe ile iktidar olan Ömer El Beşir iç savaşı sonlandırmak için SPLM/A bileşenlerini muhatap kabul ederek barış görüşmeleri için masaya çağırmıştır. Ancak örgütün başkomutanlarından John Grang hiçbir şekilde İslami yönetim ile barış yapmayacağını duyurmuştur. Bunun üzerine ordu çok yönlü bir harekât başlatarak Grang kontrolünde bulunan bölgeleri Darfur dâhil geri almıştır. İsyancılar güneye kaçarak ormanlık bölgelere saklanmışlardır. Bu dönemde ABD ve Batı, Sudan'a teröre destek verdiği gerekçesiyle ekonomik ambargo uygulamıştır ve Sudan ekonomisi bundan büyük hasar almıştır. ABD ve Batı, isyancı John Grang'a silah yardımına devam ederken bir yandan da komşu Eritre, Etiyopya ve Uganda'yı Sudan'a karşı kışkırtarak çatışmalar çıkarmayı başarmıştır. Ömer El Beşir yönetimi Hristiyan ve Animistlere önemli haklar vererek yanına çekmeyi başarmış ve Grang'a bağlı bazı isyancı guruplarla barış elde etmiştir (Koçak 1999, ss. 63-65).

Güney Sudan Halk Kurtuluş Ordusu (SPLA) geçmişte Rusya ve Küba'dan maddi destek sağlamıştır. Ayrıca yanı başında güçlü bir Sudan istemeyen Libya ve Mısır'da Sudan'ı zayıf düşürmek adına ayrılıkçılara destek çıkmışlardır (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 197).

Güney ile olan iç savaşta halktan büyük destek gören Beşir yönetimi SPLA'nın işgal ettiği toprakları tekrar Sudan Devleti'nin kontrolüne sokmuştur. SPLA'ya karşı çok başarılı bir mücadele vermesine rağmen Batılı ülkelerin ve Sudan politikalarını benimsemeyen Suudi Arabistan gibi devletlerin ayrılıkçılara olan desteği ayrılıkçı örgütün hayatta kalmasına sebep olmuştur. Dikkate değerdir ki, Güney'de çatışılan, savaşılan Güney'in herhangi bir kabilesi olmaktan ziyade tamamen dış güçlerin desteklemesi ile ayakta duran örgütlerdir. Halkın büyük kısmı Beşir yönetimine destek vermesi Sudan'daki şeriat rejiminden rahatsız olan Batılı güçlerin işini zorlaştırmaktadır (Aydın, Sudan'ın sorunları ve batı, 2014, s. 8).

Sudan'da Ömer El Beşir 1989'da askeri darbe ile yönetime geçmesiyle ülkede siyasi faaliyetler askıya alınmıştır. Birçok siyasi lider gibi, ülke tarihinde önemli görevler üstlenmiş Ümmet Partisi lideri Sadık El Mehdi'de yurt dışına kaçmıştır. Ümmet Partisi⁵

⁵ Ümmet Partisi, Muhammed El Ahmet'in 1881'de başlattığı Mehdi Hareketi'nin 1898 İngiliz işgali ile Ensar Tarikatı'na ve Sudan'ın bağımsızlığıyla da tarikat ve kabile tabanlı bir siyasi yapıya dönüşüm izlemiştir.

İngilizlere karşı mücadele verirken, Ulusal Birlik Partisi⁶ İngilizlerle birlikte olmak için mücadele etmiştir. Yurtdışına kaçarak siyasi faaliyet yürüten Ulusal Birlik Partisi lideri Muhammed Osman El Mirgani, Ümmet Partisi lideri Sadık El Mehdi, Sudan Komünist Partisi, sendikacılar, Sudan ordusundan kaçmış rütbeli askerler ve 1983'te silahlı mücadeleye başlayan SPLA ile birlikte 1995'te Eritre'nin Asmara şehrinde Sudan yönetimini devirmeyi görüşmek üzere toplandılar. Toplantıda Milli Demokratik Cephe'yi (MDC) kurdular. MDC, Eritre, Uganda ve Etiyopya'da bürolar kurarak örgütlendi. Eritre ve Etiyopya Sudan'ın birkaç sınır şehirlerine saldırarak işgal etti. Uluslararası kamuoyunda işgalci görünmemek için işgali MDC güçleri yapmış gibi yansıttılar. Sudan halkı bölücü SPLA örgütü ile yurtdışında işbirliği yapan El Mehdi'ye ve El Mirgani'ye büyük tepki gösterdi. Bu tepki neticesinde seferberlik emrine büyük teveccüh gösterildi ve işgal edilen sınır toprakları geri alındı. Bu olaylar El Beşir ve Sudan İslam Devrimi'nin manevi lideri olarak kabul gören Şeyh Hasan El Turabi halk nazarındaki itibarlarını güçlendirdiler. Ömer El Beşir yönetimine 1989'dan 1998'e kadar altı başarısız darbe girişimi olmuştur (Koçak 1999, ss. 76-79).

ABD'nin Sudan'a ilgisi 1973 petrol krizi ile başlamıştır. Cafer Numeyri döneminde ABD'li petrol şirketi Chevron'a geniş çaplı petrol arama yetkisi alımı başarılmıştır. Ancak 1983'te başlayan iç savaş ile Sudan'da petrol üretimi durma noktasına gelmiştir. 1989'da Ömer El Beşir'in iktidar olmasıyla Sudan ABD ilişkileri bozulmaya başladı. Bu durumda ABD çıkarları gereği izlediği politika Güney Sudan'ın bağımsızlığı yönünde evrilmiştir. Bölgedeki ABD partnerleri olan Etiyopya, Uganda, Kenya üzerinden SPLM/A'ya para ve silah yardımıyla bulunarak Güney Sudan'ın ayrılması yönünde çaba sarf etmiştir. Bu destek üzerine Sudan 1996'da Çin'le petrol çıkarma anlaşması imzalamıştır. ABD'de açıktan ayrılmayı savunmuş ve propagandasını yaparak bölünmüş Güney Sudan'ın petrol gelirleriyle zengin ve müreffeh bir hayata kavuşacağını iddia etmiştir. Ancak bağımsızlığın hemen ardından Güney Sudan'da yönetimde olan Dinka ve Nuer kabilelerinin siyasi ve ekonomik çekişmeleri iç savaşı başlatmıştır (Orakçı, Güney Sudan Kriz Raporu, 2017, s. 6).

⁶ Ulusal Birlik Partisi, Mehdi Hareketi'ne karşı İngilizler yanında mücadele eden Mirgani Tarikatı ilerleyen süreçte de İngilizler ve Mısır ile birlikteliği savunan tarikat ve kabile tabanlı siyasi partiye dönüşmüştür. Ümmet Partisi ile ezeli rakiplerdir.

Uganda-Sudan ilişkileri İdi Amin'in iç karışıklıkları kendi çıkarları için kullanmak adına Sudanlı ayrılıkçılara silah ve lojistik destek sağlaması nedeniyle çok sorunlu geçmiştir. 1972'de Addis Ababa anlaşması ile iç savaş son bulunca ilişkilerdeki gerginlik azalmıştır. 1983'te tekrar başlayan Sudan iç savaşı ilişkileri tekrar bozmuştur, fakat bu dönemde Uganda kendi sıkıntılarından dolayı olaylarla ilgilenememiştir. Yoweri Museveni'nin 1986'da iktidar olmasıyla ilişkiler olumlu bir seyir almıştır. 1990'larda Ömer El Beşir'in Uganda başkentine yaptığı ziyaretle Sudan-Uganda ilişkileri normale dönmüştür. Günümüze kadar da ciddi sorunlar yaşanmamıştır (Daban 2018, ss. 128-129).

1998 yılında Hartum yakınlarındaki El Şifa ilaç fabrikasına kimyasal silah üretildiği gerekçesi ile ABD tarafından hava saldırısı yapılmıştır. Ne var ki saldırı sonrası her hangi bir kimyasal silah üretimi izine rastlanılmamıştır ve bu uluslararası toplumca da kabul edilmiştir (Hazar, Türkiye Afrika ilişkileri, 2016, s. 131).

Ömer El Beşir hükümeti 2002 yılında imzalanan Machakos Protokolü ve 2003-2004 yıllarında Nivasha (Kenya) Protokolleri ile Güney sorununda önemli mesafeler alınmış olup SPLM/A lideri John Garang 2005 yılında resmi törenle Sudan Devlet Başkanı Birinci Yardımcılığına getirilmiştir. Yine 2005 yılında Garang ile Sudan Hükümeti arasında imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması ile Güney Sudan'ın 2009 yılında yapılacak genel seçimlere girmesi ve isterlerse 2011 yılında Güney Sudan'ın referandum yaparak self-determinasyon hakkını kullanmasının önü açılmıştır. Ülkeye barış getiren El Beşir rejimine ödül olarak ABD'nin ambargoyu kaldırması beklenirken Darfur olaylarının tırmanışa geçmesiyle ABD'li yetkililer "soykırım" yapanları ödüllendirmeyecekleri yönünde savunma geliştirmişlerdir. Garang 30 Temmuz'da Uganda Devlet Başkanı ile görüşmesinden dönerken şaibeli bir helikopter kazasında ölmüştür. Garang'ın ölüm haberi ile Güney Sudan'da geniş çaplı gösteriler düzenlenmiş devlet daireleri ve yollardaki araçlar ateşe verilmiştir. Sudan'ın birliğinden yana olan Garang'ın yerine Salva Kiir Mayardit gelmiştir. 22 Ekim itibarıyla de geçici Güney Sudan Hükümeti kurulmuştur. John Garang'dan sonra Güney Sudan'da bölünme arzusu hastalık derecesinde bir takıntı olmaya başlamıştır (Bayram 2016, ss. 211-212).

9 Ocak 2005 tarihinde SPLM/A ile Sudan Devleti arasında imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması'na muhalif grupta yer alan Hasan El Turabi ve bazı muhalif liderler ile

Güneyli SPLM/A muhalifleri destek vermemişlerdir (Dalar, 2013, s. 5). Söz konusu anlaşmanın ülkeyi böleceği öngörülerek hem Kuzey'in muhalif liderleri hem de SPLM/A örgütüne bölünme arzusunda olduğu için işbirliği yapmayan Güneyli liderlerin karşı koymakta haklı oldukları ortaya çıkmıştır.

9-15 Ocak 2011 tarihinde Kuzey ile Güney sınırında kalan petrol zengini sıkıntılı Abyei bölgesi referandum dışı tutularak yapılan bağımsızlık oylamasında %98,8 oranında oyla Güneyliler Kuzey'den ayrılmayı seçmişlerdir. ABD eski başkanlarından Jimmy Carter, mevcut Dışişleri Bakanı John Kerry ve meşhur aktör George Clooney referandum sürecinde Güney Sudan başkenti Juba'da bulunarak yeni ülkenin doğumuna şahit olmuşlardır (Bayram, 2016, s. 212).

Güney Sudan ile Sudan arasında imzalanan ayrılma anlaşmasında Mavi Nil ile ilgili bir hüküm yokken, Güney Sudan Beyaz Nil'in verimsiz olması nedeniyle su sıkıntısı yaşamakta ve Mavi Nil üzerinde hak talep etmekte. Bu istek yeni bir sorun potansiyeli taşımaktadır (Aydın, Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak, 2017, s. 193).

9 Ocak 2005'te Sudan Devleti ve SPLM/A arasında imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması (KBA) Kuzey-Güney çatışmalarını bitirmesine rağmen kaynakların ve zenginliklerin nasıl paylaşılacağı konusunda yeterince açık olmamasının yanında kuzey bölgesindeki çatışmaları bitirememiştir. Darfur'da çatışmalar devam etmiştir. Kuzey-Güney sınırında zengin petrol yatakları olan Abyei bölgesinin Heglig ve Bamboo petrol sahaları 2009 Lahey Sürekli Arabuluculuk Mahkemesi'nde sağlanan anlaşma ile Kuzey'e bırakılarak haricinde kalan Abyei bölgesinin de referandum dışı kalmasını Kuzey ve Güney kabul etmiştir. 9 Ocak 2011 referandumunda %98,8 ayrılma kararının çıkması ile Güney Sudan Devleti resmen var olmuştur. Su ve petrol bakımından zengin olan Abyei bölgesinde referandum olmadığı için tartışmalı konuma gelmiştir. Güney Sudan askerleri Heglig bölgesini işgal etmelerine karşın BM ve uluslararası toplumun tepkileri karşısında geri çekilmişlerdir. Zengin petrol yatakları bulunan Abyei bölgesi iki ülke içinde çok değerlidir. Bu bölgenin petrol getirisi Sudan'ın gelirinin %15'i, Güney Sudan'ın gelirinin %97'si olduğu ifade edilmektedir (Dalar, 2013, s. 6).

Referandum hazırlıkları tamamlanamadığı gerekçesi ile referandum yapılmayan Abyei bölgesindeki zengin Heglig petrol sahası 9 Temmuz 2011’de resmi olarak bağımsız devlet olan Güney Sudan ordusu tarafından Mart 2012’de işgal edilmiştir. Bir ay süren çatışmalar neticesinde Sudan orduları bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir (Bayram, 2016, s. 212). Ülkenin petrol rezervlerinin tamda sınır hattında olmasından doğacak anlaşmazlıkların Lahey Adalet Divanı’na götürülmesi Kapsamlı Barış Anlaşması’nda taraflarca kabul edilmişti. Lahey Adalet Divan’ı tam ortada kalan Abyei bölgesindeki 25 km karelik petrol sahasının 15 km karelik alanını Sudan’a, 10 km karelik alanını da Güney Sudan’a ait olduğuna hükmetmiştir. Bu taksim neticesinde petrolün %70’i Güney Sudan’da kalmıştır (Arpa, Sudan ve Darfur Sorunu 2011, s. 102). Güney Sudan’a en çok ekonomik yardımı ABD peşinden AB ve Hollanda, İngiltere yapmıştır. Bu yardımların amacı petrol rezervi olan Güney Sudan’ın bağımsızlıktan sonra ayakta kalabilmesini sağlamaktır (Aydın, Sudan’ın sorunları ve batı, 2014, s. 14).

İsrail başından beri Güney Sudan sorununu kaşıyan, ayrılıkçı güçleri destekleyen ülkelerin başında gelmesi, İsrail’in topraklarında su ihtiyacını karşılayamaması önemli sebeplerindendir. Mısır ve Sudan’ın geçmiş anlaşmalarından dolayı Nil sularını kullanamayan İsrail, Güney Sudan ile anlaşarak su temin etmek istemiştir. Temmuz 2012’de İsrail ile Güney Sudan arasında su taşımacılığı, su arıtma, sulama ve desalinasyon hususunda işbirliği için bir anlaşmaya varılması bu tezi doğrulamaktadır. Bu gelişmeler Mısır’ın Nil kaygılarından dolayı Sudan’ın bölünmesine karşı çıkmakta ne kadar haklı olduğunun ispatı niteliğindedir. Ayrıca Güney Sudan’ın petrol, altın, uranyum ve alüminyum gibi değerli yeraltı zenginliklerine sahip olması İsrail’in dikkatinden kaçmış değildir (Bayram, 2016, s. 213). Tüm bunların yanında İslami bir rejimi, hele ki rejimini ihraç potansiyeli ve zemini varsa, siyasal istekleri olan İslam’la mücadeleyi politika olarak benimseyen İsrail’in Sudan’a kayıtsız kalması düşünülemez. İsrail, Sudan Kurtuluş Ordusu lideri Fur kabilesi mensubu Abdulvahit Muhammed Nur’un Tel Aviv’de büro açmasına izin vermiştir. Rejim muhaliflerini bölgedeki müttefikleri Kenya ve Eritre aracılığıyla her anlamda desteklemiştir (Arpa, 2011, s. 116).

3.7 KÜRESEL VE BÖLGESEL GÜÇLERİN SUDAN SİYASETİ

Sudan'da Çin, ABD, AB ülkeleri, Hindistan, İsrail, Malezya, Brezilya, Rusya, Türkiye ve Körfez Ülkeleri rekabet halindedir. Körfez'den en çok Suudi Arabistan ve BAE Sudan'la ilgilenmektedir. Körfez Ülkeleri'nin Sudan'a yardımları yanında yatırımları da vardır. Türkiye, Sudan'da etkinliğini ve siyasi nüfuzunu arttırmak için önemli yatırım, hibe programları, iş birliği projeleri ve insani yardım faaliyetleri yürütmektedir.

Suudi Arabistan ve BAE, Yemen'de yaşanan iç savaşta Sudan askerlerini ekonomik yardım karşılığında cepheye sürmüştür. Yemen'de Suudi Arabistan ve BAE kontrolünde 15 binin üzerinde sudan askeri bulunmakta olup şimdiye kadar 4 binin üzerinde Sudan askeri çatışmalarda ölmüştür (rasthaber.com, 2019). Sudan tarihsel süreçte hep dini gelenekleri ve kabile taassupları ağır basan bir ülke olmuştur. Bu sebeple İslam karşıtlığı yüksek ülkelerle ilişkileri kısıtlı ya da hep sorunlu olmuştur. Buna en dikkat çekici örnek ise İsrail'dir. 1971'de kesilen ilişkilerde Ömer El Beşir'in askeri darbeye görevden alınmasına kadar hiç temas olmamıştır. İki ülke arasında ticaret de hiç olmamıştır.

3.7.1 Çin Halk Cumhuriyeti

Çin'in Afrika ile ilişkileri 1960'lara kadar uzanır. İlişkilerin asıl başlangıç sebebi Çin'in Tayvan konusunda BM'de destek alabileceği müttefikler kazanmaktır. Ne var ki ilişkiler çok daha farklı yönde gelişerek, Çin dış politikasını Soğuk Savaş sonrası ABD'nin küresel liderliğine dahi etki edecek şekilde değiştirdi. Çin artan hammadde ve enerji ihtiyacını, yatırım alanı ve pazar ihtiyacını Afrika'da karşılayabileceğini ve bunun küresel güç olma isteğine de fayda getireceğini gördü. Söz konusu durumun ABD lehine ilerlemesi ABD'yi Afrika'da Çin'e karşı harekete geçirdi (Yaşar 2018, ss. 56-57).

Çin ekonomisi 1980'lerden itibaren %7-10 seviyelerinde her yıl büyüme göstermiştir. Bu büyümeyi sürdürmek için ihtiyaç duyduğu enerji kaynağı için bu şartlarda Afrika'dan başka seçeneği görülmemektedir. Çin'in Afrika'daki en büyük ticaret partnerleri %24 ile Angola, %17 ile Güney Afrika Cumhuriyeti, %8 ile Sudan'dır. Sudan Çin'in en çok yatırım yaptığı Afrika ülkelerinin başında gelir. Bu veriler Sudan bölünmeden hemen önceki verilerdir (Orakçı, Afrika'da Küresel Rekabet ve Türkiye, 2011, ss. 88-89).

Çin'in Afrika'da uyguladığı pragmatist politikanın öncelikli amacı kıta ülkeleri ile iktisadi önceliklere dayalı ilişkiler geliştirebilmektir. Peşinden doğal kaynaklara erişebilmek, sürdürülebilir ve geliştirilebilir ilişkiler kurarak doğal müttefikler kazanmaktır. Söz konusu hedefler doğrultusunda 1990'lardan sonra kıta ile ilişkilerini hızla artıran Çin, kıtanın en büyük ticari partnerleri arasına girmiştir (Tamçelik & Akkaya, Küresel Bir Güç Olan Çin'in Afrika Kıtasına Yönelik Algısı ve Angola Örneğindeki Uygulaması, 2016, s. 318).

Çin 2000'li yıllarda 15 bin doktoru kıtaya göndermiş 180 milyon Afrikalı tedavi edilmiştir. Çinli şirketler 2012 yılında kıtada 85 tane baraj yapmıştır. Çin, yumuşak güç stratejisi kapsamında Afrika'ya yaptığı yardım ve yatırımların karşılığını almaya başlamıştır. Afrika'da Çin için olumlu bir görüş oluşmuş, Çin mallarını Afrika'ya satmaya başlamış ve BM Güvenlik Konseyi'nin %28'ini oluşturan Afrika ülkeleri Çin ile aynı doğrultuda oy kullanmaya meyillidir. Bu durum Çin'in BM kararlarında elini oldukça güçlendirmektedir (Vural A. , 2017, s. 147).

Çin, Pekin'de 2015'de 6.sı gerçekleşen FACOC toplantısında kıtaya 60 milyar dolar yatırım sözü vermiştir. Bu meblağın 20 milyar doları hibe ve sıfır faizli krediler için tahsis edilecektir. Kıtaya doğrudan yatırımı 2015'de 82 milyar dolara ulaşmıştır. Çin devasa bütçesi ile ABD ve AB ülkelerini bazı yıllarda geçmiştir. 2017 yılında kıta ile ticaret hacmi 170 milyar dolar olmuştur (Kılıç, 2019, ss. 77-82). Türkiye için bu rakam 20 milyar dolar seviyelerinde zikredilmektedir.

Çin'in Sudan'daki doğrudan yatırımları 1970'lerde yol, köprü ve kamu binaları iken 1990'lı yıllarda ivme kazanarak petrol yatırımlarına dönüşmüştür. Sudan'da petrol alanında 1 milyar doları bulan doğrudan yatırımlar yapmıştır. 1610 km olan petrol boru hattında 10 bin Çinli çalışmıştır (Kılıç, 2019, s. 88). Çin kıtadan fosil yakıt ve değerli madenler ithal edip, bitmiş ürün ihraç etmektedir. Çin, Afrika'ya makine, tekstil ayakkabı ve plastik mamuller ihraç etmektedir. Kıtadaki en büyük ticaret partnerleri Angola, Güney Afrika, Sudan, Nijerya ve Mısır'dır. Bu ülkeler Çin'in kıta ile olan ticaretinin %62'sini oluşturur (Orakçı, Afrika'da Küresel Rekabet ve Türkiye, 2011, ss. 87-89).

2005 yılında BM Güvenlik Konseyi Darfur sorunu kapsamında bölgeye müdahale etme kararına Çin, Sudan hükümetinin izni alınmadan müdahale edilmesine karşı çıkarak, bu krizin Sudan sınırları içinde barışçıl çerçevede çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Sudan'ın Çin'e olan borçlarını da silmiştir. Çin'in bu insani krize yaklaşımı uluslararası toplumda tepki görünce Sudan'ı BM müdahalesine razı etmeyi başarmıştır (Vural A. , 2017, ss. 140-141).

Çin, dilini ve kültürünü Afrika'da yaygınlaştırarak yumuşak güç aracı olarak kullanmak adına 2007 yılı ve sonrasında kıtada Sudan dâhil birçok ülkede Konfüçyüs Enstitüsü açmıştır (Vural A. , 2017, s. 136). Zaten Bağlantısızlar hareketi aracılığıyla Afrika ülkelerinin bağımsızlığını her zaman savunan ve destek veren Çin'e karşı oluşan sempati Konfüçyüs Enstitüleriyle daha da ivme kazanmıştır.

Ayrıca Çin Devlet Başkanı Hu Jintao 2007 Şubatında 8 Afrika ülkesine ziyaretlerde bulundu ve 2006 FOCAC toplantısında vaat edilen 5 milyar dolar Çin-Afrika yatırım fonunu sağladı. Ziyaret ettiği 8 ülkeden biri de Sudan'dı (Alpay Y. , 2011, s. 6). 1990'larda Sudan iç savaşının şiddetlenmesi ile Sudan yatırımcı kaybetmiştir. Ancak petrole ihtiyacı her gün artan Çin, Sudan'dan kaçmak yerine ilişki ve yatırımlarını daha çok geliştirmiştir. Çin 2000 yılında 2,5 milyon ton ham petrol işleme kapasiteli Hartum Rafinerini kurmuştur. Sudan 2006'da petrol ihracatının %82'sini Çine yapmıştır. Bu Çin'e yapılan ihracatın %98'dir ve 4,2 milyar ABD doları tutmuştur. Bu miktar Sudan için hayati önemde bir gelirdir. Çin, Sudan'a petrol alanında 15 milyar dolar yatırım yapmıştır. Sudan ihtiyaç duyduğu ürünlerin çok büyük kısmını Çin'den ithal etmekte. 2000 yılında Çin'den 102 milyon dolar ithalat yapılırken 2006 yılında 1,7 milyar dolar ithalat gerçekleşmiştir (Kılıç, 2019, ss. 87-88).

Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) 1999 itibaren sadece rafineri ve petrol boru hattı için 3 milyar dolar harcadı. Sudan petrol yataklarının imtiyaz sahibi Sudan'ın Büyük Nil Petrol İşletmeleri'nin %41 hissesi CNPC'dedir. Çin Sudan'ın petrol piyasasının %70'ni elinde tutmaktadır. Ayrıca petrol boru hattının korunması amaçlı Sudan'da 4 bin Çin askeri bulunmaktadır (Alpay Y. , 2011, s. 16).

Ülkenin bölünmesiyle petrol kaynaklarının %75'ini Güney Sudan'a bırakması neticesinde Çin-Sudan ilişkileri gevşemiş ve Çin ekonomik yardım ve yatırımlarını

Güney Sudan'a yönlendirmiştir. Petrol sevkiyatı için kullanılan Heglig-Port Sudan boru hattı Sudan topraklarında kalmasından dolayı boru hattının güvenliği için Sudan ile ilişkileri canlı tutma yoluna gitmiştir. Sudan 2015 yılında Çin'e 3,15 milyar dolar ihracat, 1,915 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir (Kılıç, 2019, ss. 88-89). Sudan 2017 yılında Çin'e 734 milyon dolar ihracat yaparken aynı yıl Çin'den 2,26 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir (wits.worldbank.org, 2017). Görüldüğü üzere Sudan bölünüp petrol yataklarının %75'ini kaybettikten sonra ihracatı çok düşmüştür. Çin'in yumuşak güç kapsamında uyguladığı yatırım ve yardımların netice verdiğini Sudan'a artan düzeyde yaptığı ithalattan anlayabiliriz. Sudan'ı petrol ve BM'de ki oy haricinde Çin için vazgeçilmez yapan, Çin'in deniz ticaretinin rotası ve "Bir Kuşak Bir Yol" projesinin güzergâhında olan Kızıldeniz'e Sudan'ın 820 km kıyısı olmasıdır.

3.7.2 Amerika Birleşik Devletleri

ABD, Afrika kıtası ile düşük düzeyde eski ilişkilere sahiptir. Kıtaya yoğun ilgisi ancak Çin gibi diğer güçlerin kıtaya yoğunlaşması ile başlar. Bu güne kadar kıtanın ABD politikasında pek yeri yokken kıtaya ilgisinin ve Afrika politikalarının 1990'dan sonra değişime uğramasında kıtada henüz keşfedilmemiş ciddi miktarda petrol rezervi tahmin edilmesi önemli etkiye sahiptir (Tepeciklioğlu, Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri, 2012, s. 63). ABD'nin Sudan Cumhuriyeti ile iktisadi ilişkilerden ziyade politik hesapları daha değerli olmuştur. İslami rejimlerden dolayı tehdit ya da potansiyel tehdit olarak kabul edilmiştir.

ABD, Mısır ve İngiltere'nin ortak yönetiminden bağımsızlığını müteakip 1956'da Sudan ile diplomatik ilişkiler kurdu ve Hartum'daki ABD İrtibat Bürosu Büyükelçilik statüsüne çıkarıldı. Sudan, Arap-İsrail Savaşı'nın başlamasından sonra 1967'de ABD ile diplomatik ilişkilerini bozdu. İlişkiler 1972'de yeniden kuruldu. Büyükelçi Cleo A. Noel 2 Mart 1973'te görevde öldürüldü. ABD, 1993 yılında Sudan'ı teröre destek veren ülke olarak tanımlamadı ve 1996'da ABD Büyükelçiliği faaliyetleri askıya alındı. ABD Büyükelçiliği 2002 yılında yeniden açıldı. ABD'nin şu an Sudan'da bir büyükelçiliği bulunmamaktadır. Sudan'ın ABD'de hizmet veren bir büyükelçiliği vardır (Office of The Historian, 2020).

ABD, 11 Eylül olaylarından sonra Afganistan örneği üzerinden hareketle zayıf ve güçsüz devletlerin terör yuvalanmalarına hatta terör örgütlerinin yönetimleri ele geçirmesine sebep olduğu bulgusuna varmıştır. Terör örgütlerinin Afrika ülkelerinde varlıklarının artması üzerine güvenlik ve kalkınma arasında bağlantı kurularak kırılgan Afrika devletlerine olan dış yardımları artırma kararı kapsamında 2008 yılında Sudan'a 392 milyon dolar yardımda bulunulmuştur (Sarı 2012, ss. 107-108).

ABD'nin Sudan'a ilgisi 1973 petrol krizi ile başlamıştır. Cafer Numeyri döneminde ABD'li petrol şirketi Chevron'a geniş çaplı petrol arama yetkisi alımı başarılmıştır. Ancak 1983'te başlayan iç savaş ile Sudan'da petrol üretimi durma noktasına gelmiştir. 1989'da Ömer El Beşir'in iktidar olmasıyla Sudan ABD ilişkileri bozulmaya başladı. Bu durumda ABD çıkarları gereği izlediği politika Güney Sudan'ın bağımsızlığı yönünde evirilmiştir. Bölgedeki ABD partnerleri olan Etiyopya, Uganda, Kenya üzerinden SPLM/A'ya para ve silah yardımıyla bulunarak Güney Sudan'ın ayrılması yönünde gayret sarf etmiştir. Söz konusu destek üzerine Sudan 1996'da Çin'le petrol çıkarma anlaşması imzalamıştır. ABD, açıktan ayrılmayı savunmuş ve propagandasını yaparak bölünmüş Güney Sudan'ın petrol gelirleriyle zengin ve müreffeh bir hayata kavuşacağını iddia etmiştir (Orakçı, Güney Sudan Kriz Raporu, 2017, s. 6).

Güney probleminde her ne kadar siyasi bir halk ayaklanmasının, dine ve ırka dayanan gerekçelerin ya da ekonomik sorunların payı varsa da en büyük etken 1978'de Bentu bölgesinde bulunan petrol ve 1983'de ilan edilen İslami yönetimdir. Çatışmalar petrolün bulunması ve şeriatın ilanı ile tırmanışa geçmiş ve Sudan yönetimine göre ABD ve Batılı güçler insani yardım adı altında ayrılıkçı milislere silah, para ve lojistik destek sağlamıştır. Batılı güçler şeriat rejimlerini her zaman kendilerine yüksek seviyede bir güvenlik tehdidi olarak kabul etmişlerdir ve Sudan'daki İslami rejimin diğer Afrika ülkelerine ulaşmasından endişe etmişlerdir (Koçak 1999, ss. 65-66).

Devrim Konseyi'nin verdiği kararla Devlet Başkanı Ömer El Beşir "Ülkemizin egemenliğini yardımlar karşılığında pazarlık unsuru yapmayız ve hiçbir gücün iç işlerimize müdahalesini asla kabul etmeyiz. Yardımlar insani değil siyasidir ve bize karşı baskı unsuru olarak kullanıldığı için yardımları kabul etmiyoruz." Açıklamasında bulundu. Hartum havaalanına yardım malzemeleriyle inen ABD uçakları kapıları dahi açılmadan geri gönderildi. Bu süreçten sonra ABD ve Batılı güçler Sudan'da İslami

yönetimi devam ettirme kararında olan hükümeti devirmek için sürekli terörle ilişkilendirme teorileri üreterek Sudan'ı teröre destek veren ülkeler sınıfına alarak ekonomik ve siyasi ambargo uyguladı (Koçak 1999, ss. 103-105).

ABD, 20 Ağustos 1998'de Hartum'da bir kompleksi Usame Bin Ladin'in kimyasal silah fabrikası olduğunu savunarak hava operasyonu düzenlemiştir. Ne var ki sonradan buranın kimyasal silah fabrikası değil Sudan'ın ilaç ihtiyacının yarıdan fazlasını karşılayan bir ilaç fabrikası olduğu ortaya çıkmıştır. Buna rağmen ABD ne özür dilemiştir ne de Sudan'a karşı politikasını değiştirmiştir (Bayram, 2016, s. 209). Saldırı sonrası her hangi bir kimyasal silah üretimi izine rastlanılmamıştır ve bu gerçek uluslararası toplumca da kabul görmüştür (Hazar, Türkiye Afrika ilişkileri, 2016, s. 131).

ABD, Sudan'ın Güney ile barış görüşmelerini desteklediğini hatta barışın sağlanması durumunda ekonomik yaptırımların kalkacağı sözünü vermiştir. 2005 yılında Garang ile Sudan Hükümeti arasında imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması ile Güney Sudan'ın 2009 yılında yapılacak genel seçimlere girmesi ve isterlerse 2011 yılında Güney Sudan'ın referandum yaparak self-determinasyon hakkını kullanmasının önü açılmıştır. Ülkeye barış getiren El Beşir rejimine ödül olarak ABD'nin ambargoyu kaldırması beklenirken Darfur olaylarının tırmanışa geçmesiyle ABD'li yetkililer "soykırım" yapanları ödüllendirmeyecekleri yönünde savunma geliştirmişlerdir (Bayram, 2016, s. s. 211-212). ABD'nin Sudan politikasında 1999'da Sudan'ın petrol ihracına başlamasıyla bir değişim olmuş ve Güney-Kuzey barışı için arabuluculuk yapıp, teşvik etmiştir. Barış bu şekilde tesis edilmiştir (Devecioğlu, 2017, s. 20). Doğan sonuçlar ABD'nin barışı değil Güney'deki petrolü istediğini apaçık göstermektedir. Zira İslami yönetime nüfuz edemez iken yeni bağımsızlık almış ve petrole sahip zayıf bir ülkeye etki etmek çok daha kolay olacaktı. En azından İslami rejimin elinden petrol geliri alınarak Animist ve Hristiyan nüfusa sahip bir ülkeye verilmesi ABD tarafından teröre verilen desteğin zayıflaması olarak kabul görmektedir.

9-15 Ocak 2011 tarihinde yapılan bağımsızlık oylamasında %98,8 oranında oyla Güneyliler Kuzey'den ayrılmayı seçmişlerdir. ABD eski başkanlarından Jimmy Carter, mevcut Dışişleri Bakanı Jhon Kerry ve meşhur aktör George Clooney referandum sürecinde Güney Sudan başkenti Juba'da bulunarak yeni ülkenin doğumuna şahit

olmuşlardır (Bayram, 2016, s. 212). Güney Sudan’a en çok ekonomik yardımı ABD peşinden AB, Hollanda ve İngiltere yapmıştır. Bu yardımların amacı petrol rezervi olan Güney Sudan’ın bağımsızlıktan sonra ayakta kalabilmesini sağlamaktır (Aydın, Sudan’ın sorunları ve batı, 2014, s. 14). ABD, Sudan’a 1987’den beri insani yardımda bulunmaktadır. Fakat Ömer El Beşir yardımların insani olmadığını, politik baskı aracı olarak kullanıldığını ve de insani yardım adı altında isyancılara silah tedarik edildiğini ifade etmiştir.

Darfur’daki çatışmalar için ilk “soykırım” tanımlamasını dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell yapmıştır (Devecioğlu, 2017, s. 22). ABD, Güneyli isyancılar ile El Beşir hükümetinin anlaşma masasına oturduğu bir zamanda ve Irak savaşının uluslararası toplumda olumsuz seslerin yükseldiği bir sırada Darfur’da soykırım var diye harekete geçmesi, üzerinde çok düşünülmesi gereken bir durumdur. Zira ABD, dünyada birçok bölgede yaşanan soykırımları görmezden gelmiş ve Güney ile barış sağlanması durumunda yaptırımların kalkacağı vaadi vermiştir.

ABD’nin Darfur krizini tırmandırmasında birçok çıkarı olmuştur. Çin’in Sudan’da önünü almaya çalışmıştır. Ayrıca tehdit olarak görülen İslami rejim siyasi ve ekonomik anlamda zayıflatılarak tehdit minimize edilmiştir (Bayram, 2016, s. 217). 1993’te ABD, Sudan’ı “terörizmi destekleyen devletler” listesine almıştır. 1997’de Başkan Clinton Sudan’a yaptırım kararı almıştır. Yaptırımlar 2017 Ocak’ta daha da genişletilmiştir.⁷ Ekim 2017’de Başkan Obama son görev haftasında yaptırımların kaldırılması talimatını vermiştir (haberler.com, 2017). ABD-Sudan ticari verileri; 2012 yılında Sudan’ın ABD’ye ihracatı 2,7 milyon dolar, 2015’te 692 bin dolar, 2017’de 24 milyon dolardır. 2012 yılında Sudan’ın ABD’den ithalatı 65,7 milyon dolar, 2015’de 51,2 milyon dolar, 2017’de 80,4 milyon dolardır (The World Bank, 2018).

⁷<https://www.state.gov/u-s-relations-with-sudan/> Erişim Tarihi: 11/03/2020

3.7.3 İsrail

İsrail-Sudan arasında ideolojik zıtlıklar sebebiyle hiçbir zaman iyi ilişkiler olmamıştır. İki ülkenin arasında bir ticari ilişki dahi hiç olmamıştır⁸. İsrail çıkarları gereği ilişki kurmak arzusunda olmasına rağmen Sudan'ın ağırlıklı olarak İslami yönetimlerde kalması buna mani olmuştur.

İsrail su kaynakları, petrol gibi zenginlikler ve uluslararası sistemde destek oluşturabilmek için tüm Afrika ülkeleriyle ilişkilerini iyi tutmak ve geliştirmek istemiştir. Sudan'ın İslami rejimler uygulaması bu ilişkiler önünde hep set kurmuş ve İsrail'e tehdit olarak görülmüştür. El Beşir'in askeri darbe ile deviren yeni yönetim daha Batı yanlısıdır ve Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Burhan darbeden kısa bir zaman sonra İsrail Başbakanı Netanyahu ile Uganda'da taraflarca verimli olarak nitelenen ikili bir görüşme⁹ yapmışlardır. Sudan, 1967 Arap-İsrail savaşında Mısır'ın yanında durmuş ve 1972'den bu görüşmeye kadar İsrail ile ilişkiler kesilmişti.

Batı yanlısı yeni yönetimin gelmesiyle hemen ivme kazanan İsrail-Sudan ilişkileri, Sudan'daki İslami yönetimin Batı dünyasında tehdit olarak kabul edildiğinin ispatı niteliğindedir. Söz konusu durum ilerleyen yıllarda Sudan'ın kısıtlarının biteceği ve çok yönlü ilişkiler geliştireceğinin de bir işaretidir.

İsrail başından beri Güney Sudan sorununu kışkırtan, ayrılıkçı güçleri destekleyen ülkelerin başında gelmesinin önemli sebeplerinden biri İsrail'in topraklarında su ihtiyacını karşılayamamasıdır. Mısır ve Sudan'ın geçmiş anlaşmalarından dolayı Nil sularını kullanamayan İsrail, Güney Sudan ile anlaşarak su temin etmek istemiştir. Temmuz 2012'de İsrail ile Güney Sudan arasında su taşımacılığı, su arıtma, sulama ve desalinasyon hususunda işbirliği için bir anlaşmaya varılması bu tezi doğrulamaktadır. Ayrıca Güney Sudan'ın petrol, altın, uranyum ve alüminyum gibi değerli yeraltı zenginliklerine sahip olması İsrail'in dikkatinden kaçmış değildir (Bayram, 2016, s. 213).

⁸<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SUD/StartYear/2012/EndYear/2017/TradeFlow/Import/Indicator/MPRT-TRD-VL/Partner/ISR/Product/all-groups> Erişim

Tarihi: 25/02/2020

⁹İlgili haber <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-disiliskiler-departmani-direktoru-israil-ile-gorusmeler-nedeniyle-istifa-etti/1726749> Erişim Tarihi: 25/02/2020

Tüm bunların yanında İslami bir rejimi, hele ki rejimini ihraç potansiyeli ve zemini varsa, siyasal istekleri olan İslam'la mücadeleyi politika olarak benimseyen İsrail'in Sudan'a kayıtsız kalması düşünülemez. Sudan Kurtuluş Ordusu lideri Fur kabilesi mensubu Abdulvahit Muhammed Nur'un Tel Aviv'de büro açmasına izin vermiştir. Rejim muhaliflerini bölgedeki müttefikleri Kenya ve Eritre aracılığıyla her anlamda desteklemiştir (Arpa, 2011, s. 116). Ayrıca iltica talebinde bulunan Darfurlular İsrail'e kabul edilmişlerdir. İsrail, stratejik değeri, yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından kendisi için hayati önemde olan Sudan'a İslami yönetimlerden dolayı nüfuz edemediği için Sudan politikası, rejimi yıkmak ve rejimden bağımsız nüfuz edebileceği yeni idari birimlerin oluşmasını sağlamak, diğer bir ifadeyle Sudan'dan olabildiğince çok yeni ülkeler çıkarmak olmuştur.

3.7.4 Brezilya

Brezilya ve Sudan ilk diplomatik ilişkilerini 1968'de kurmuştur. 2013 yılında Sudan Dışişleri Bakanı Ali Ahmet Karti Brezilya'ya son 3 yılda ikinci ziyaretini gerçekleştirdi. Bu ziyarette Sudan'ın borçlarının yeniden yapılandırılması ve tarım, enerji alanlarında işbirliğini geliştirmeyi görüştüler. İki ülkenin 2002 ticaret hacmi 15 milyon dolar iken 2012 yılında 82 milyon dolar seviyesine çıkmıştır (Brasil Ministry of Foreign Affairs, 2013). Sudan'ın Brezilya'ya ihracatı 2012 yılında 68 bin dolar, 2015'de 807 bin dolar, 2017'de 193 bin dolar. Sudan'ın Brezilya'dan ithalatı 2012'de 88 milyon dolar, 2015'de 23 milyon dolar, 2017'de 40 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (The World Bank, 2018). Brezilya, Güney'in ayrılmasının referandum ve anlayışla olmasını tebrik etmiştir. Bu ayrılıktan sonra petrol yataklarının %75'inin kaldığı Güney Sudan'a ilgisi daha fazla olmuştur.

3 Temmuz 2016'da Sudan ve Brezilya ticaret ve yatırım olmak üzere çeşitli alanlarda ikili ilişkiler geliştirmeyi ve teşvik etmeyi kabul ettiler. Brezilya'nın Hartum Büyükelçisi José Mauro da Fonseca Costave Sudan Dışişleri Bakanı Müsteşarı Abdel-Ghani Al-Naem ile iki ülke arasındaki ikili ilişkileri ve ortak işbirliğini geliştirmenin yollarını görüştü. Toplantıda Costa, Sudanlı diplomatlara ortak özel sektör yatırımları ve bunları teşvik etmenin yolları hakkında bilgi verdi ve hükümetinin Sudan ile ekonomik ilişkiler geliştirme arzusunu vurguladı. Bakan, Brezilya'da yapılacak iki ülke arasındaki ortak siyasi istişare komitesinin bir sonraki toplantısı için düzenlemelere

başlamanın önemine dikkat çekti. Brezilya elçisi, ticaret ve yatırım başta olmak üzere tüm alanlarda ikili ilişkileri ilerletmek için her iki ulustaki yetkililerle koordine etmek için mümkün olan her çabayı göstereceğini de sözlerine ekledi. Al-Naem, son ekonomik ve siyasi gelişmeler hakkında bilgi verdi. Özellikle ticaret, tarım, yatırım ve teknik işbirliği alanlarında ikili ilişkileri daha ileri aşamalara taşımak için eylemlerin hızlandırılması gerektiğini söyledi (Sudantirubune, 2016).

3.7.5 Hindistan

Hindistan-Sudan ilişkilerinin ticarete dayalı binlerce yıllık geçmişi vardır. 1935'te gemiyle İngiltere'ye giden Mahatma Gandhi Port Sudan'da durduğunda Sudan'daki yerleşik Hintlilerce karşılandı. Bu Hintlilerin buraya 1860'larda geldiği¹⁰ tahmin edilmekte. 1938'de kurulan ve bağımsız Sudan taleplerini seslendiren Sudan Mezunlar Genel Kongresi, Hindistan Ulusal Kongresi'nden esinlenmiş ve tecrübelerinden faydalanmıştır. Mart 1955'te Hindistan Hartum'da diplomatik temsilcilik açtı. Sudan geçici Başbakanı İsmail El Ezheri 1955 Bandung Konferansı'na yanında birkaç bakanla katılmıştı. Henüz bağımsız olmayan Sudan'ın sandalyesini temsil eden bir bayrağı yoktu. JawaharlalNehru tarihi jestini yaparak cebinden çıkardığı mendile "Sudan" yazarak uluslararası toplumda Sudan'a sembolik de olsa bir yer açtı(Ministry of External Affairs Government of India, 2014).

Hindistan 1993 ve 1994'te BM'de Sudan aleyhindeki kararlara olumsuz oy kullanarak Sudan'ı desteklemiştir. Güneyin ayrılmasından sonra işgal ettiği Sudan'ın Heglig petrol bölgesindeki çatışmalar BM'ye taşındığında Hindistan, Sudan lehinde oy kullanarak Sudan'ın yanında olmuştur (Ministry of External Affairs Government of India, 2014). Hindistan'dan Başbakan Jawaharlal Nehru 1957'de, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Zakir Hussain 1963'te, Cumhurbaşkanı Fakruddin Ahmet 1975'te, Cumhurbaşkanı Abdul Kalam 2003'te Sudan'ı ziyaret etmiştir. Sudan'dan Başkan İsmail El Ezheri 1955 ve 1967'de, Başkan İbrahim Abbud 1964'te, Başkan Cafer Numeyri 1974'te, Başkan Ömer El Beşir 1999 ve 2002'de Hindistan ziyaretinde bulundu. Ayrıca bakanlık düzeyinde düzenli ziyaretlerde gerçekleşmektedir (Embassy of India Khartoum, 2019).

¹⁰Embassy of IndiaKhartoum <http://www.eoikhartoum.gov.in/India-Sudan-Bilateral-Brief.php> Erişim Tarihi: 27/02/2020

Hindistan ve Sudan'ın ticaret, medya, kültür, istişareler, bilim ve teknoloji, ticaret, küçük endüstriler, tarım, hava hizmetleri, yasal konular gibi alanlarda neredeyse 30 tane ikili anlaşması var. Hindistan Sudan Ortak Komisyonu 1995'te kurulup 1997'de Ortak Bakanlar Komisyonu (JMC) olarak yükseltildi. JCM ilk olarak 1997'de Yeni Delhi'de, ikinci olarak 2000 yılında Hartum'da, üçüncüsü 2017'de Yeni Delhi'de toplandı (Ministry of External Affairs Government of India, 2014).

Hindistan 1978'de Sudan'daki sel felaketinde çadır ve ilaç yardımında bulundu. 1983'te karşılaşılan salgın hastalık için ilaç yardımları yaptı. 1985-1987 yıllarında 28.5 ton buğday yardımında bulundu. 1996 Hartum'da gerçekleşen sel felaketinde ilaç yardımında bulundu. 2003 yılındaki sel felaketinde 50 bin dolar değerinde medikal yardımda bulundu. 2008'de gerçekleşen sel felaketinde 100 bin dolar tutarında ilaç ve çadır yardımında bulundu (Ministry of External Affairs Government of India, 2017).

Hindistan, Sudan'ın en büyük ihracatçılarından. Hindistan ağırlıklı olarak şeker ve şekerleme, gıda maddeleri, kimyasallar ve eczacılık, nakliye ekipmanları, demir ve çelik, mamul ürünler, tekstil ve giyim ürünleri, makine ve teçhizat satmaktadır. Hindistan mineral ve yakıt, tarım ürünleri, deri, metaller, ham deri ve postlar ve cevherler gibi ürünler satın almaktadır (Ministry of External Affairs Government of India, 2014).

Hindistan'ın Sudan'a ihracatı 2005 yılında 294 milyon dolar, aynı yıl ithalatı 32 milyon dolar. 2009 yılında ihracatı 409 milyon dolar, ithalatı 475 milyon dolar. 2011 yılında ihracatı 711 milyon dolar, ithalatı 438 milyon dolar. 2012 yılında ihracatı 754 milyon dolar, ithalatı 133 milyon dolar. 2013 yılında ihracat 862 milyon dolar, ithalatı 436 milyon dolardır (Ministry of External Affairs Government of India, 2017). Yıllar itibarıyla iki ülkenin ticaret hacmine bakıldığında Güneyin bölündüğü yıl Sudan'ın ihracatı 475 milyondan 133 milyon dolara düşmüştür. Belli ki bunda petrol bölgelerinin Güney'de kalması etkili olmuştur, ancak 2013 yılında 436 milyon dolara tekrar çıkmış ve 2015 yılında 149 milyon dolara indikten sonra 2016'dan itibaren eski canlılığına dönmüş 2018'de 707 milyon dolar olmuştur.

Hindistan'ın Sudan'a 2016 ihracatı 753 milyon dolar, ithalatı 166 milyon dolar. 2017 ihracatı 840 milyon dolar, ithalatı 440 milyon dolar. 2018 yılı ihracatı 795 milyon dolar,

ithalatı 707 milyon dolar olmuştur (Ministry of External Affairs Government of India, 2019). Tüm bu veriler Hindistan ve Sudan arasında kalıcı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Zira Sudan'ın iktisadi ilişkiler kurduğu ülkelerin ithalatı petrol ihracıyla artmış olup (en belirgin örneği Çin'dir) bölünmeden sonra çok düşmüştür.

Sudan Merkez Bankası'na göre, Hindistan Sudan'a en büyük üçüncü ihracatçı ve Sudan'a gıda maddeleri, kimyasallar, petrol ürünleri, mamul mal, makine ve teçhizat, ilaç ve tekstil ihracatı yapıyor. Sudan ağırlıklı olarak susam tohumu, Arap sakızı, pamuk, hayvan postu ve deriler ile yer fıstığını Hindistan'a ihraç ediyor. Hindistan, Sudan dâhil En Az Gelişmiş Ülkeler (LDC) için tek taraflı Duty Free Tarife Tercihi (DFTP) Programı ilan eden az sayıda ülkeden biridir. Ayrıca Hindistan'ın büyük şirketleri Sudan'a büyük yatırımlar gerçekleştirmişlerdir (Ministry of External Affairs Government of India, 2019). 2017 yılı itibarıyla Hindistan'da, özellikle Pune, Hyderabad, Mumbai, Chennai ve Bangalore'de okuyan yaklaşık 3 bin Sudanlı öğrenci var. 2017 itibarıyla toplamda 30 bin Sudanlı Hindistan üniversitelerinden mezun olup ülkelerine dönmüştür (Ministry of External Affairs Government of India, 2017).

3.7.6 Rusya

Rusya'nın Afrika politikası sıcak denizlere inme arzusuyla Çarlık döneminde başlamıştır. İlk resmi temas 1898'de mezhep birlikteliği olan Etiyopya ile çok kuvvetli olmasa da başlamıştır. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 1922'de ilan edilen SSCB ekonomik zorluklardan dolayı dış politikadan ziyade iç sorunlarla uğraşmıştır. Ne var ki Soğuk Savaş ile ABD-SSCB arasında başlayan etki alanı oluşturma mücadelesine Afrika'da dâhil olmuştur. Bu durum, Akdeniz'de hâkimiyet kurmak bağlamında Kuzey Afrika'da daha etkin olmuştur. Ancak 1990'lara kadar Doğu Afrika'da da etkisi artmış ve birçok lider sosyalizmden etkilenmiştir (Aktaş & Daban, 2019, s. 134).

SSCB, Afrikalı efsane lider Patrice Lumumba adını verdiği bir üniversite kurarak birçok Afrikalı siyasetçi ve bürokratın SSCB üniversitesinden çıkmasını sağlamıştır. İkili ilişkiler dekolonizasyon dönemi ile çok daha ilerlemiş 1960-1990 arasında çok büyük ticaret hacmi yanında, eğitim, sosyokültürel, askeri, güvenlik diplomatik ve siyasi alanda işbirlikleri zirve yapmıştır (Aktaş & Daban, 2019, s. 134). 1991-2000 SSCB yıkılıp Rusya Federasyonu'nun kurulduğu ilk 9 yılda Afrika yardımları ve projeleri

kesilmiştir. Bu durum Afrika tarafında çok olumsuz etki bırakmıştır. 1999'da göreve gelen Putin'in proaktif dış politika izlemesiyle tekrar Afrika'ya yönelinmiştir (Aktaş & Daban, 2019, s. 135).

29 Aralık 1991'de Sudan, Rusya Federasyonu'nu ve diğer BDT ülkelerini resmen tanıdı. Cumhurbaşkanı Ömer El Beşir yönetimi Rusya ile çeşitli alanlarda işbirliğini genişletmek istiyordu. İki ülke üst düzey siyasi diyalogu sürdürdü. 25 Ekim 2010'da Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, Sudan Cumhurbaşkanı Ömer El-Beşir ile telefon görüşmesi yaptı. Görüşmede Rusya-Sudan ilişkilerinin bazı yönleri ve yerel bir Sudan barış anlaşması ile ilgili konular ele alındı. 18-21 Ekim 2015 tarihleri arasında İkinci Sudan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hassabu Abdalrahman Moskova'ya çalışma ziyaretinde büyük bir ulusal heyete başkanlık etti. Ziyaret sırasında Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile görüşmelerde bulundu. İki ülke arasında ilk askeri teknik işbirliği 1968 yılında başlatıldı (globalsecurity.org, 2019). Rusya'nın Sudan ile ilişkileri oldukça kısıtlı kalmıştır. Sudan'ın Rusya'ya ihracatı 2012 yılında 3,3 milyon dolar, 2015'de 1,4 milyon dolar, 2017'de 53 bin dolar olmuştur. Sudan'ın Rusya'dan ithalatı 2012'de 63 milyon dolar, 2015'de 103,5 milyon dolar, 2017'de 411,9 milyon dolar olmuştur (wits.worldbank.org, 2017).

Rusya, Sudan'ın terör örgütlerine desteği gerekçesiyle Beşir hükümetine mesafeli idi. Ancak 1999'dan sonra teröre desteği kestiği inancıyla bir bölünme yaşanmaması taraftarıydı. 2005 Kapsamlı Barış Anlaşması'nda da bulundu. Ancak 2011 referandumunda ülkenin bölünmesine şahit oldu. (Large & Patey, 2014, s. 7). Yine Rusya Darfur sorununda da Sudan'a karşı cephe almamıştır ve Sudan'a diplomatik anlamda yardımcı olmuştur. UCM kararına karşı çıkmıştır. Hatta BM'de Pekin'den daha fazla Sudan lehine gayret göstermiştir. Moskova, Sudan'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı bağlamında bu tür çabaların sürdürülmesinde ısrar ederek çatışmanın çözümüne yardımcı olmak için yoğun çabalarını vurguladı. Moskova, Güney Kordofan ve Mavi Nil'deki çatışmalar nedeniyle dış kınama karşısında Hartum'u desteklemeye devam etti. Sudan ile gelişmiş bir ekonomik ortak olmasa da, Çin kadar olmasa da uluslararası bir aktör olarak hareket etmeye devam etmiştir (Large & Patey 2014, ss. 18-19).

Rusya, Sudan’da Aralık 2018’de başlayan protestoların şiddetlenmesi sürecinde El Beşir hükümetine destek olmuştur. Nisan 2019 darbesinin ardından gerçekleşen gösterilerde 120 sivilin ölümü üzerine BM’nin Burhan’ın liderliğini kınaması üzerine aynı Rusya Burhan’a da destek olmuştur. 23 Ekim 2019’da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Sudan’ın Egemenlik Konseyi Başkanı El-Burhan ile Soçi’de bir araya geldi . Toplantıdan sonra Putin, Sudan’ın bir Rus müttefiki olarak güvenilirliğini övdü ve konseyin kurulmasının Sudan’daki “sürdürülebilir kalkınma” yolunda kritik bir adım olduğunu söyledi (Middle East Institute, 2019). Bu durum gösteriyor ki yeni yönetim Rusya ile iyi olan ilişkileri daha da geliştirecektir.

2017’de Soçi’de gerçekleşen Putin ve El Beşir görüşmesinden sonra bir Rus maden şirketi Sudan’da ki altın madenlerine ulaşma izni aldı. Ayrıca Sudan’a Rus askeri uzmanlar gönderildi. Aynı yıl Sudan silah ithalatının yarısını Rusya’dan yaptı ve Rusya’nın Afrika’daki ikinci büyük silah pazarı oldu (TRTWORLD, 2020). Bu bilgi ışığında Sudan’ın Rusya’dan ithalatının artarak 2017’de 411 milyon doları aşması daha anlaşılır olmuştur.

Sudan Dışişleri Bakanı ve bazı üst düzey yetkililer eşliğinde El Burhan, 23-24 Ekim 2019 tarihlerinde Rusya-Afrika Zirvesi ve Ekonomik Forumu’na katılmak için Soçi’ye gitti. Putin ile yaptığı görüşme sonrasında yaptığı basın açıklamasında El Burhan, Moskova ve Hartum’un ekonomik ve yatırım işbirliğiyle ilgilendiğini söyledi. El Burhan, Sudan’ın iki ülke arasında imzalanan tüm askeri savunma anlaşmalarını uygulama arzusunu da teyit etti. Anlaşmalar, Sudan askeri teşkilatındaki reformun bir bölümünü ve Sudan Silahlı Kuvvetlerinin yeteneklerini artırmayı içeriyor. Başkan Putin, El Burhan’a ülkesinin Sudan’daki durumu normalleştirmek için gerekli tüm yardım ve desteği sağlama sözü verdi (dabangasudan.org, 2109).

Brezilya, Sudan ile askeri denklemde pek yer almazken, Hindistan’ın bağlantıları çoğunlukla eğitim değişimleriyle sınırlı olsa da, Rusya’nın Hartum’la dikkate değer askeri bağlantıları var. AB ambargosundan etkilenmeyen ve kârlı ihracatı artırmak isteyen Rusya, çoğunlukla eğitim ve askeri alanda oluşan iyi ilişkileri sürdürdü. Rusya’nın savunma şefi, Sudan’ın Sovyet ve Rus yapımı eski silah ve askeri teçhizatlarını çok ucuza modernize edeceklerine söz verdi. Aynı zamanda, Sudan ile

eski Sovyet silah üreticileri arasındaki, özellikle Ukrayna ve Belarus'taki askeri bağlantıları da önemlidir (Large & Patey, 2014, s. 20).

3.7.7 İngiltere

Sudan'ın İngiltere ile tarihsel ilişkilerine önceki konularda değinmiştik. 1956'da İngiliz sömürgesinden kurtulan Sudan hem tarihi acılarından dolayı hem de ideolojik olarak her geçen gün İngiltere'den uzaklaşmıştır. Ticari, siyasi ve kültürel ilişkiler çok zayıf kalmış, en iyi dönemlerde iki ülke ticaret hacmi 200 milyon dolar civarı olmuştur.¹¹ Sudan'da yaşanan iç çatışmalar sebebiyle UCM tarafından El Beşir'in soykırım gerekçesiyle tutuklanma kararı çıkması ve ABD'nin teröre destek veriyor gerekçesiyle ülkeye yaptırım uygulaması İngiltere'yi Sudan'a karşı mesafeli yapmış, ilişkileri zayıflatmıştır. Yine de İngiltere, büyük kısmı Darfur'a olması düşündürücü olmasına rağmen insani yardımda ikinci en büyük donör ülkedir.¹²

İngiltere'nin Hartumda bir büyükelçiliği bulunmaktadır. İngiliz Büyükelçisi İrfan Sıddık Obe'dir.¹³ Sudan'ın Londra büyükelçiliği 1956 yılından bu yana aktiftir. Bugün Sudan'ın Londra Büyükelçisi Muhammet Abdalla İdris'tir.¹⁴

¹¹<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SUD/StartYear/2012/EndYear/2017/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-TRD-VL/Partner/GBR/Product/all-groups> Erişim Tarihi:13/03/2020

¹²https://en.wikipedia.org/wiki/Sudan%E2%80%93United_Kingdom_relations Erişim Tarihi:13/03/2020

¹³www.gov.uk/world/organisations/british-embassy-khartoum Erişim Tarihi: 13/03/2020

¹⁴www.sudan-embassy.co.uk/ Erişim Tarihi:13/03/2020

4. TÜRKİYE-SUDAN İLİŞKİLERİ

Önceki bölümlerde Türkiye'nin Afrika ile olan tarihsel, siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerine oldukça detaylı yer verildiği için bu başlıkta Türkiye'nin Afrika'ya Açılım Eylem Planı kapsamında Türkiye-Sudan tarihi ve bilhassa açılım sonrası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkileri irdelenip Sudan'daki diğer küresel ve bölgesel aktörlerin faaliyetleriyle kıyaslanması sağlanacaktır.

Önceki başlıklarda da değindiğimiz gibi Türkiye yeni cumhuriyetin kuruluşuyla kendi problemlerini, güvenliğini ve gelişimini Batı eksenli bir dış politika çizerek aşacağına inanmış ve bu yolda gayret göstermiştir. BM'ye, hemen ardından da NATO'ya üye olarak Batı dünyasının önemli müttefiklerinden olmuştur. Türkiye'nin Batı eksenli politikası ve de Afrika ülkelerinin birçoğunun 1960'lara kadar bağımsız devletler olamamasından dolayı Türkiye-Afrika ilişkileri ve dolayısıyla Sudan ile de ilişkileri gelişmemiştir. İlişkiler Türkiye'nin 1980'lerden sonra çok yönlü dış politika ihtiyacı duymasıyla gelişme göstermeye başlamıştır.

Sudan ile ilişkilerimiz Osmanlı döneminden beri süreklilik arz etmektedir. Tarihi süreçte ilişkiler dostluk ve kardeşlik çerçevesinde belli seviyelerde hep süregelmiştir. Nitekim Türkiye'nin Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nda üç pilot ülkeden biri olmuştur. Sudan'ın İngiliz sömürgesi altında kaldığı yıllarda ve Türkiye Cumhuriyeti kuruluşun ilk yıllarında güvenlik gerekçeleriyle tavizsiz izlediği Batı yanlısı politika sebebiyle ilişkiler bir miktar kesintiye uğramışsa da 1956'da Sudan bağımsızlığını ilan ettiğinde Türkiye ilk tanıyan ülkelerdendir. Kısa bir zaman sonra da karşılıklı diplomatik temsilciler açılarak siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler günümüze kadar her geçen gün biraz daha güçlenmiş ve güçlenmeye devam etmektedir.

Sudan ile ilişkilerin gelişmesinde tarihi ve kültürel arka planın rolü küçümsenemez. Ayrıca Türkiye ve Sudan'ın potansiyellerinin farkına varmaları ve büyüme potansiyellerinin oluşu karşılıklı ihtiyaçları artırmış, ilişkilerin gelişmesi yönünde itici faktör olmuştur. Türkiye'nin Sudan'a yönelik kalkınma yardımları da ilişkilere ivme katmıştır. Türkiye'nin insani diplomasisi amacın dışında ekonomik ilişkileri de geliştirmiştir.

Türkiye Batılı sömürgeci devletler gibi ne Afrika'nın zenginliklerine ne de Sudan'ın zenginliklerine göz dikmiştir. Türkiye, kıta ülkeleriyle ilişkilerini insani yardımlar ve kazan kazan prensibi üzerinden götürmüştür. Zira insani yardımlar kültürel ve sosyal ilişkileri geliştirirken, güçlenen siyasi ilişkiler bir noktadan sonra iktisadi ilişkilerin gelişmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

4.1 TÜRKİYE SUDAN SİYASİ, ASKERİ VE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

Tarihte ekonomik ilişkiler ülkelerin politik kararlarını her zaman etkilemiş ve yönlendirmiştir. Siyasi, kültürel ve insani ilişkiler politik davranışları etkileyerek iktisadi alanı da etkilemektedir. Günümüzde de politikayı ekonomiden ayırmak mümkün olamayacaktır. Öyle ki politika, ekonomi ve kültür birbirleriyle fazlasıyla kompleks ilişki içindedir.

İngiliz sömürgesinden kurtularak 1956 yılında bağımsız olan Sudan'ı ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye olmuştur ve ilk büyükelçilik¹⁵ açan ülkelerdendir. Sudan yönetimi Numeyri döneminde 1970 yılında Ankara'da büyükelçilik, İstanbul'da da konsolosluk açarak diplomatik ilişkiler ivme kazanmıştır. Diplomatik ilişkilerle beraber düşük düzeyde karşılıklı mal alışverişleri de başlamıştır. Fakat ilişkiler ekonomi ile sınırlı kalmıştır. Bunda, Arap-İsrail savaşları sürerken Türkiye'nin Filistin devletinin kurulmasını istemesi yanında Batı eksenli dış politikası çerçevesinde ABD ve İsrail ile yaklaşması etkili olmuştur (Hasan, 2007, s. 11).

Sudan'ın geçmişte uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalması Türkiye ile ilişkilerinde tarihsel bir arka plan oluşturmaktadır. 1980'den sonra iki ülke arasında sağlık, ekonomi ve eğitim alanında birçok anlaşma sağlanmıştır. Tüm bu faktörlere dayanarak Afrika'ya Açılım Eylem Planı'ndan sonra Sudan, Türk politika yapıcılar tarafından üç pilot ülkeden¹⁶ birisi olarak kararlaştırılmıştır (Devecioğlu, 2017, s. 72).

Ankara'da 5 Haziran 1980 yılında Türkiye-Sudan arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Hemen peşinden iki ülke Ankara'da Teknik ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması hususunda mutabakata varmışlardır. Bu çerçevede iki ülke arasında

¹⁵Türkiye, Hartum Büyükelçiliği'ni 1 Ocak 1957 yılında açmıştır.

¹⁶ Üç pilot ülke; Sudan, Etiyopya ve Senegal'dir

turizmden kültüre kadar birçok alanda işbirliği anlaşması yapılmıştır (Türk, 2015, s. 380).

1980’de Türkiye ile Sudan arasında ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla iki ülke ticaret hacmi 3.814.000 ABD doları seviyesine ulaşmıştır. 1988’de Türkiye Sudan’a 40 milyon ABD doları kredi sağlamıştır. 1995 yılı itibarıyla iki ülke iş insanları karşılıklı olarak Türkiye ve Sudan’da yatırımlara başlamıştır (Hasan, 2007, s. 11). 1998 yılında Sudan’a ihracat 30 milyon doları aşarken, ithalat 10 milyon dolar seviyesindedir. 1998-2005 yılına baktığımızda Türkiye ihracatını düzenli olarak artırmasına rağmen ithalat çok dalgalı seyretmiş ve 10 milyon dolar seviyelerini geçememiş bazı yıllarda 1 milyon dolar seviyelerine kadar düşmüştür. 2004 yılında Türkiye’nin ihracatı 90 milyon dolara yaklaşmışken ithalatı 10 milyon dolar seviyelerinde kalmıştır. Bu rakamlara bakıldığında açılım eylem planından sonra her alanda ilişkilerin hızla geliştiği görülmektedir. 2003 yılında kararlaştırılan Afrika ile ticareti geliştirme stratejisi de ekonomik ilişkilerin ivme kazanmasını sağlamıştır (Devecioğlu, 2017, s. 74).

1982 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in daveti üzerine Sudan Devlet Başkanı Cafer Muhammed Numeiri Türkiye’yi ziyaretinde iktisadi ve siyasi konular tartışılmış ve ekonomik, bilimsel, teknik ve kültürel alanda bir dizi anlaşmalar imzalanmıştır (Hasan, 2007, s. 11). İki ülkenin siyasi, kültürel ve sosyal ilişkileri gelişirken iktisadi ilişkilerde ivme kazanmıştır. Sudan ile Türkiye arasında gelirler üzerinden alınan vergiye yönelik “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması” 26 Ağustos 2001 yılında imzalanmış, 17 Eylül 2003 yılında resmi gazetede yayınlanıp 31 Ocak 2005’te yürürlüğe girmiş olup 1 Ocak 2006 tarihinde uygulanmaya başlamıştır. Bu anlaşma yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl bitiminden sonraki takvim yılının sonuna altı ay kala taraflardan birisince diplomatik yollardan feshi bildirilmedikçe uygulamada kalacaktır (Gelirler İdaresi Başkanlığı, 2003).

“Afrika ile Ekonomik ve Ticari ilişkileri Güçlendirme Stratejisi” 2003 yılında uygulamaya konulduğunda Sudan ile ekonomik ilişkilerin gelişmesinin de önü açılmış oldu. Dönemin Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen ile Sudan Dışişleri Bakanı İsmail ve beraberlerindeki heyetlerin görüşmelerinde ikili ilişkilerin geçmişe nazaran çok daha iyi olduğu ifade edilmiştir. Sudan Dışişleri Bakanı İsmail, Sudan’da bazı Türk iş insanlarının hâlihazırda faaliyet gösterdiklerini ve Sudan’a daha fazla Türk iş

insanlarının gelmesini istediklerini ifade etmiştir (Devecioğlu, 2017, s. 73). Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlemesinden itibaren her konuda Batılı devletlerle aynı doğrultuda karar verme siyaseti bitmiş, Türk politikacılar daha pragmatist ve ulusal menfaatlere uygun kararlara öncelik tanımıştır. Darfur sorunun uluslararası arenaya yansmasıyla, UCM Ömer El Beşir ve yanında birçok kişi için soykırım gerekçesiyle tutuklama kararı çıkarmıştır. Türkiye bu durumda Batı ile paralel davranmak yerine pragmatist davranarak kendi politikasını üretmiştir.

Türkiye, Darfur sorunu üzerine olan görüşünü 2008 yılında düzenlenen Afrika İşbirliği Zirvesi'ne UCM tarafından soykırım gerekçesi ile tutuklama kararı verilen Ömer El Beşiri davet ederek ortaya koymuştur. Bu durum ABD ve AB tarafından büyük tepki çekmiştir (Devecioğlu, 2017, s. 23). Ancak Türkiye Batılı müttefiklere şirin görünmek uğruna tüm diğer devletleri gözden çıkarma hatasını tekrar etmemiştir. Darfur için soykırım tanımı kullanmamış ancak ortada olan insani dramı ifade ederek, insani yardımları da yapma gayreti içinde olmuş ve çatışmaların sonlanması için her zaman tüm imkânlarını kullanmaktan da çekinmemiştir.

Ömer El Beşir 2017'de İstanbul'da İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'ne katılmıştır. Zirveden bir süre sonra konuşan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan UCM'nin zirve esnasında El Beşir'in tutuklanarak kendilerine teslim etmelerini istediğini ve kendisinin bu isteği gülünç bulduğunu ifade etti (Independent Türkçe, 2019). Türkiye Sudan arasında ilişkilerin ivme kazanması geç başlamasına rağmen güçlü ilerlemektedir. 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından darbeci olarak suçlanan Gülen Cemaati'nin Sudan'daki tüm kurumları Türkiye'nin ricasıyla bir hafta içinde ya kapatılmış ya da Türkiye'nin resmi kurumlarına devri sağlanmıştır (Berg. & Meester, 2019, s. 12).

Tüm bu uğraşlar her geçen yıl güçlenen iktisadi, siyasi ve kültürel ilişkiler olarak meyvesini vermiştir. 1980'lerde iki ülkenin ticaret hacmi 4 milyon dolar seviyesinde iken 2015'te sadece Türkiye'nin ihracatı 420 milyon doları geçmiştir. Ülkemizde ve dünyada yaşanan iktisadi krizin etkisiyle 2019 yılında 291 milyon dolara kadar ihracatımız gerilemiştir. Tablo 4.1incelediğimizde Afrika'ya açılım politikasının 2005'ten itibaren Ak Parti hükümetince ciddiyle uygulanmaya başlamasıyla kültürel ve siyasal ilişkilerle birlikte ekonomik ilişkilerinde ivme kazandığı görülmektedir. Aynı

tablodaki verilere baktığımızda Sudan'ın Türkiye'ye ihracatının düşüklüğü, 2013'e kadar 10 milyon dolar seviyeleri ve daha aşağıda seyretmesi yaşadığı iç savaşların sebep olduğu iktisadi zorlukların bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Dış ticaret dengesi Türkiye lehinde devam etmektedir.

Tablo 4.1: Yıllara göre Türkiye'nin Sudan'a ithalat ve ihracatı (Değer: Bin ABD Doları)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	YILLAR	İTHALAT	İHRACAT
1996	6,187	21,641	2008	9,208	234,223
1997	9,382	25,842	2009	7,262	247,19
1998	11,802	34,147	2010	5,215	227,743
1999	7,006	33,586	2011	9,37	243,723
2000	4,633	37,662	2012	11,171	279,612
2001	1,392	54,577	2013	26,33	268,662
2002	12,405	59,302	2014	12,15	307,872
2003	7,144	63,791	2015	24,607	424,555
2004	12,079	88,442	2016	49,636	460,474
2005	7,955	145,232	2017	86,167	395,156
2006	7,623	216,967	2018	73,173	360,456
2007	8,4	179,697	2019	72,499	291,603

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> (TÜİK, 2020).

Türkiye, Sudan'a buğday unu ve baklagiller başta olmak üzere gıda, bazı tohumlar, elektrik ürünleri, elektronik malzeme, akümülatör, tarım makineleri, gaz veya sıvı haldeki gazlar için kazanlar, oto yan sanayi ürünleri, kâğıt ve karton ambalaj, demir çelik ürünleri ve inşaat malzemeleri ihraç etmektedir. Türkiye'den Sudan'a ihracat vergilerinin yükünden ötürü Türk girişimciler ihracat yapmak yerine Sudan'da yatırım yapmak suretiyle bu ülkede üretim yaptıkları da görülmektedir (DEİK, 2017).

Sudan son birkaç yıla kadar çok düşük düzeyde ve istikrar göstermese de Türkiye'ye meyve, susam, pamuk, altın ve şeker ihraç etmektedir (DEİK, 2017). Sudan 2005 yılından itibaren Port Sudan'dan petrol ihraç etmesine rağmen Türkiye'ye petrol satışı olmamıştır. Bunun nedenini Çin, Hindistan ve Malezya gibi ülkelerin Sudan petrol

alışmalarını ülkede yaptıkları yatırımlarla kontrolleri altına almasında aramak gerek. Zira Heglig petrol bölgesinden Port Sudan limanına kadar 1610 km petrol boru hattını Çin Ulusal Petrol şirketi (CNPC) inşa etmiştir. Çin sadece Hartum Rafinerine ve petrol boru hattına 3 milyar dolar harcamıştır. Türkiye'nin Sudan ile tarihsel ve dinsel bağları olmasına rağmen yeni cumhuriyetin ekonomik kısıtlılık ve güvenlik endişeleriyle Batı ülkelerine yakın olup Sudan gibi Afrika lkeleriyle mesafeli olmasından dolayı bu tarz yatırımlara hem geç kalmış hem de parasal anlamda g yetirememiştir.

Sudan'ın başkenti Hartum'da Türkiye, Sudan ve Katar ortaklığında 2015 yılında başlanan, 2017 yılında açılan Soor International Company adıyla kurulan işletme başta Sudan olmak üzere Kenya, ad gibi komşu ülkelere de askeri üniforma ve lojistik malzeme üretecek. 2015 yılında Kızıldeniz'in Sudan karasularında gerçekleşen Sudan Türkiye ortak askeri manevralar iki ülke ilişkilerinin hızla geliştiğini göstermekte (Anadolu Ajansı Africa, 2019).

Türkiye-Sudan arasında ilişkilerinin ne kadar iyi geliştiğine kanıt Sevakın Adası'nın belli süreliğine restorasyon ve ihyası için Türkiye'ye tahsis edilmesidir. 1517 yılında Osmanlı kontrolüne giren stratejik ada Sudan'ın kuzeydoğusunda kalıp Osmanlı tarafından Hicaz ve Kızıldeniz'in güvenliğinin sağlanması için kullanılmıştır. Ayrıca ticaret için kullanılan adada Osmanlı'dan kalma camiler ve gümrük binası gibi önemli tarihi eserler vardır. 1882'de İngilizlerin Mısır'ı işgali ile ada fiilen Türk kontrolünden çıkmıştır. Askeri değerinin yanında ticari ve ekonomik öneme de sahip olan Sevakın Adası için Sudanlılar “Afrika'ya açılan kapı” derler (euronews, 2019).

Kendisi küçük fakat stratejik, ekonomik ve askeri değeri büyük olan Sevakın Adası'nın uzunluğu 20 km, eni 3km'dir. Adanın Süveyş Kanalı'na uzaklığı 1150 km, Massava limanına uzaklığı 458 km, Cidde limanına ise uzaklığı 48 km'dir. Askeri anlamda değerli olan ada Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla ticari değerini daha çok artmıştır. Ayrıca Afrika'nın ilerine kadar açılan bir kapı konumundadır. Hint Okyanusu, Afrika, Akdeniz ve Ortadoğu ticaret yollarının önemli bir kesişim noktasıdır (Orhun, 2019, s. 2501).

Cumhurbaşkanı Erdoğan 2017 Sudan ziyaretinde Sevakın Adası'nın restore edilerek kültür ve turizm merkezi haline getirilmesi için belirli süreliğine adanın Türkiye'ye

tahsisini istemiş ve bu talep Ömer El Beşir tarafından olumlu karşılanmıştır (NTV, 2018). Kızıldeniz’de ABD, Çin, Fransa, İsrail, Suudi Arabistan gibi pek çok ülkenin askeri üsleri bulunması Türkiye’nin de adaya askeri üs kuracağı endişesiyle Sudan’a tepki gösterilmesine sebep oldu. Sudan Devlet Başkanı Yardımcısı İbrahim Es Senusi adaya askeri üs kurulmayacağını ancak Kızıldeniz’de pek çok yabancı askeri üsse tepki göstermeyenlerin bu anlaşmaya gösterdiği tepkiye şaşırıldığını söyleyip Sudan’ın egemen bir devlet olduğunu vurgulamıştır (euronews, 2019). Sudan Dışişleri Bakanı İbrahim Ghandour, Türkiye’nin Sevakın Adası’nda ilk olarak askeri ve ticari gemilerin tamir ve bakımlarının yapılması amaçlanan bir liman inşa edeceğini söyledi. Ziyaret kapsamında Türkiye-Sudan arasında 22 anlaşma imzalandı. Erdoğan iki ülke arasında 500 milyon dolar olan ekonomik işbirliğini 10 milyar dolar olarak hedeflediklerini belirtti. (Milliyet, 2017).

İçinde 250 tane bina bulunan tarihi Sevakın Adası’nda TİKA’nın 2010 yılında imzalanan protokol kapsamında Kızıldeniz’den çıkarılan mercan kayaları kullanılarak Hanefi Camii, Şafi Camii ve Gümrük Muhafaza binası 2013 yılında tarihi dokusuna uygun şekilde restore edilerek yenilenmiştir. Adadaki bu çalışma Türkiye-Sudan kültürel bağlarının kuvvetlenmesi adına ciddi bir adımdır (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 170). Özellikle Sudan’da Ömer El Beşir’e yapılan darbenin ardından daha çok seslendirilen Türkiye’nin Sevakın’e askeri üs projesi hakkında farklı söylenti ve haberler duyulmakta. Bazı haber kaynakları¹⁷ askeri üs için anlaşma yapıldığını¹⁸ ve çalışmalar olduğunu bildiriyor. Tabi birçok aksini bildiren haber ve yukarıda yazıldığı üzere yetkililerde mevcuttur.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü (DOAF) Müdürü Doç. Dr. Enver Arpa, Anadolu Ajansı’nın internet sitesinde yayınlanan “Körfez Medyasında Sevakın Yalanları” başlıklı yazısında: Türkiye’nin Sevakın Adası’nda askeri bir üs kurmak niyetinde olmadığını ve alan olarak küçük olan adadaki sivil

¹⁷ Habertuk.com un bu yöndeki haberi: www.haberturk.com/ortadogu-ya-kibris-tan-sonra-ikinci-turk-gozu-sevak-in-2218837 Erişim tarihi: 19.02.2020

¹⁸ Rus Sputnik haber ajansı “askeri üs” için anlaşma yapıldığını vurgulasa da haberde açıklamasına yer verilen Sudan Ümmet Partisi Başkan Yardımcısı Fadullah Furma böyle bir anlaşmadan bahsetmez iken genel olarak Sudan’da yabancı herhangi bir üsse karşı olduğunu ifade etmekte. Bu durum Doç. Dr. Enver Arpa’nın “karalama yapıyorlar” iddiasını destekler niteliktedir. Haber linki: <https://tr.sputniknews.com/analiz/201910011040301172-sevak-in-adasi-turk-askeri-ussu-olmayacak/> Erişim Tarihi: 19.02.2020

yaşamın da buna uygun olmadığını, bu söylemlerin Türkiye'yi karalamak ve Sudan halkı nazarında kötü izlenim oluşturulması amacı taşıdığını savundu. Ayrıca, Türkiye'nin sadece adayı aslına uygun restore ederek kültürel ve turistik bir değer katmak amacıyla olduğunu savunmakta (Anadolu Ajansı, 2019).

Ömer El Beşir'i deviren askeri darbeden sonra oluşturulan Geçiş Konseyi Başkanı Abdulfettah El Burhan'ın sosyal medya hesabından Sevakın Adası'nın Türkiye'ye 99 yıllığına tahsis edilmesi anlaşmasının iptali için çalışacağını duyurması Sevakın konusunu tekrar gündeme getirdi. Bu gelişmeler üzerine eski Sudan Uluslararası İlişkiler Bakanı İdris Süleyman anlaşmanın liderler arasında değil devletler düzeyinde yapıldığını ve değişmesinin mümkün olmadığını savundu (Özgen, 2019, s. 396).

Sudan'da etkili olan diğer güçlerin ve Türkiye'nin ticari ilişkileri incelendiğinde aşağıdaki verilere ulaşılmaktadır. Ayrıca Tablo 4.2'de ve önceki konularda görüldüğü üzere Türkiye 2000 yılında Sudan'a 37 milyon dolarlık ihracatı varken Çin 102 milyon dolar, Türkiye'nin ihracatı 2006'da 237 milyon dolar ile 6.5 kat artarken Çin'in Sudan'a ihracatı 1,7 milyar dolar ile nerdeyse 17 kat artmıştır.

Sudan 2015 yılında Çin'e 3,15 milyar dolar ihracat, 1,9 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Aynı dönemde Türkiye'ye 25 milyon dolar seviyesinde ihracat yaparken 425 milyon dolar seviyesinde ithalat gerçekleştirmiştir. Sudan 2017 yılında Çin'e 734 milyon dolar ihracat yaparken aynı yıl Çin'den 2,26 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Türkiye'ye 86 milyon dolar ihracat yaparken Türkiye'den 395 milyon dolar ithalat yapmıştır.

Tablo 4.2: Sudan'ın bazı yıllarda tüm ithalat ve ihracatı (Bin dolar)

TARİH	İTHALAT	İHRACAT
2012	6.580.642	3.383.881
2015	8.413.439	5.587.516
2017	10.276.864	4.240.642

Kaynak:<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SUD/StartYear/2012/EndYear/2017/TradeFlow/Export/Indicator/XPRT-TRD-VL/Partner/GBR/Product/all-groups>

Sudan'ın en çok ithalat ihracat yaptığı ilk beş ülke ve Türkiye'nin verileri aşağıda detaylandırılmıştır.

Sudan'ın tüm ihracatı 2012'de 3,38 milyar dolardır. İlk beş ülke ve Türkiye'nin payı şöyledir; 1.69 milyar dolar BAE, 1 milyar dolar kaynakta adı açıklanmamış, 192 milyon dolar Çin, 81 milyon dolar Kanada, 1 milyon dolar Suudi Arabistan, 53,7 milyon dolar Mısır ve 17,8 milyon dolar Türkiye'dir. 2015 tüm ihracatı 5,587 milyar dolardır. İlk beş ülke ve Türkiye'nin payı şöyledir; Çin 3,15 milyar dolar, BAE 805,5 milyon dolar, Suudi Arabistan 803,6 milyon dolar, Hindistan 204 milyon dolar. Mısır 157,7 milyon dolar, Türkiye 28,1 milyon dolardır. 2017 tüm ihracatı 4,24 milyar dolardır. İlk beş ülke ve Türkiye'nin payı şöyledir; BAE 1,70 milyar dolar, Çin 734,3 milyon dolar, Suudi Arabistan 600 milyon dolar, Mısır 427,7 milyon dolar, Etiyopya 151 milyon dolar, Türkiye 56 milyon dolardır (The World Bank, 2018).

Sudan'ın tüm ithalatı 2012'de 6,58 milyar dolardır. İlk beş ülke ve Türkiye'nin payı şöyledir; Çin 1,22 milyar dolar, Hindistan 665 milyon dolar, Suudi Arabistan 542 milyon dolar, Mısır 482 milyon dolar, BAE 362 milyon dolar, Türkiye 226 milyon dolardır. 2015 yılı tüm ithalatı 8,413 milyar dolardır. İlk beş ülke ve Türkiye'nin payı şöyledir; Çin 1,91 milyar dolar, Ürdün 722 milyon dolar, Hindistan 717 milyon dolar, Mısır 545 milyon dolar, BAE 469 milyon dolar, Türkiye 375 milyon dolardır. 2017 yılı tüm ithalatı 10,276 milyar dolardır. İlk beş ülke ve Türkiye'nin payı şöyledir; Çin 2,26 milyar dolar, BAE 1,1 milyar dolar, Suudi Arabistan 709 milyon dolar, Hindistan 704

milyon dolar, Japonya 574 milyon dolar, Türkiye 378 milyon dolardır (The World Bank, 2018).

4.2 EĞİTİM, KÜLTÜR, SAĞLIK VE DİĞER İLİŞKİLER

1990-2001 yılları arasında Türkiye-Sudan arasında 25 anlaşma imzalandı. İki ülkenin ideolojik olarak çok ayrı olmalarına rağmen ilişkiler olumlu anlamda yol aldı. İşbirliği kapsamında eğitim, tıp ve sanatsal alanlarda da anlaşmalar imzalandı. Türk Sudan üniversiteleri arasında sekiz ayrı protokol gerçekleşti. Hartum Üniversitesi'nde Türk Çalışmaları için bir bölüm kurulması kararı alındı. Sağlık alanında, Hartum'a bir hastane açıldı ve tıp uzmanlarına eğitim verilmesi kararı alındı (Hasan, 2007, s. 12).

T.C. Sağlık Bakanlığı ve TİKA işbirliğinde, Dr. Zekai Tahir Burak Kadın Sağlığı ve Araştırma Hastanesi ile Sudan Kalakla Türk Hastanesi arasında 11 Ekim 2001 tarihinde “Kardeş Hastane İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. Bu kapsamda Kalakla Türk Hastanesi'nde görevli 10 hemşirenin 5'er kişilik gurup halinde bir ay Türkiye'de eğitim görmeleri temin edilmiş, ayrıca hastanenin ilaç ihtiyaçları tedarik edilmiştir (TİKA Faaliyet Raporu, 2005, s. s. 167-168).

2007 ve 2008 yıllarında Sudan'dan 100 uzman tarım ve hayvancılık alanında Türkiye'ye gelerek TİGEM'in (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) farklı illerdeki işletmelerinde teorik ve uygulamalı eğitim almıştır. Sudan Bilim Teknik Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nden 19 uzman ve öğrenci Sürdürülebilir Toprak Yönetimi hususunda Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde eğitim görmüşlerdir (TİKA Faaliyet Raporu , 2008, s. 106).

Sudan'da bulunan petrolün çıkarılması, ülkede işlenmesi, yeni gelen teknolojinin bakım ve işletilmesi yönüyle hem kalifiye personel hem de yeni sektördeki teknik bilgi eksikliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu'nda Sudanlı uzmanlara bir ay kadar eğitim verilmiştir. Projenin devamı Hartum'da eğiticileri eğiten bir sürekli eğitim merkezinin kurulması olacaktır (TİKA Faaliyet Raporu , 2007, s. 112). Yetersiz beslenmeye dayalı sık görülen katarakt göz hastalığı Afrika'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Sudan'da da yaygındır. TİKA, 2007 ve 2008 yıllarında kapsamlı bir tarama ile Sudan'ın değişik bölgelerinde 40 bin kişiyi

göz muayenesinden geçirip 9393 kişi katarakt ameliyatı yapmıştır (TİKA Faaliyet Raporu , 2008, ss. 111-113).

2009 yılında Darfur Nyala'da bulunan El Faşir Üniversitesi'ne bölgenin kalkınmasını sağlayacak öğrencilerin bilgeye ulaşımını kolaylaştırmak ve eğitimin kalitesinin artırılması amacıyla TİKA tarafından üniversiteye tam teşekküllü modern bir elektronik kütüphane kurulmuştur (TİKA faaliyet Raporu, 2009, s. 169). 2010 yılında Sudan'da SUTİAD ve Afrika Üniversitesi işbirliğinde TİKA tarafından Türk firmalarında çalışan yerel personele, üniversite öğrenci ve akademisyenlere Türkçe dersleri başlatılmıştır. Bu kapsamda 80 kişi Türkçe dersleri almıştır. Sağlık Bakanlığı ile TİKA işbirliğinde 50 kadar Sudanlı doktor, hemşire ve teknik ekip Ankara Dışkapı Eğitim Hastanesi ve Ankara Atatürk Hastanesi'nde eğitim almışlardır (TİKA Faaliyet Raporu, 2010, s. 15).

Gadarif eyaletinde bulunan El Amiriyye ilk ve ortaokulu TİKA'nın çalışmalarıyla tadilat edilip sıra, masa gibi okul gereçleri tedarik edilmiştir. Ankara Üniversitesi ve TİKA işbirliğiyle Sudan'ın Cezire Üniversitesi Veterinerlik bölümünden 34 öğrenci, 2 danışman hocaya 2011'de Ankara Üniversitesi'nde 20 günlük bir eğitim verilmiştir. Sudan'ın en büyük Ebe Eğitim Merkezi olan Omdurman'daki merkez TİKA tarafından onarım ve modernizesi yapılarak 2011'de 7 Afrika ülkesinden 35 hemşire eğitim görmüştür. Söz konusu merkez daha da modernize edilerek 2012 yılında Uluslararası Sudan-Türk Ebe Eğitim Merkezi adını alarak Sudan'da 40'ın üzerindeki Ebe Eğitim Merkezi'ndeki ebe eğitimcileri eğitecek ve tüm Afrika'ya hizmet verecek konuma getirilecektir. Proje tamamlandığında merkez 200 ebe ve hemşireye eğitim verecek kapasiteyle Afrika'nın en büyüğü olacaktır. İbrahim Malik Hastanesi'ne tıbbi malzeme yardımı yapılmış ve Cüneyne Hastanesi'ne göz kliniği açılarak İHH iş birliğinde 1000 kadar katarakt hastası tedavi edilmiştir. Bahr el Gazel'de bir hastanenin göz polikliniğine tıbbi teçhizat sağlanmıştır (TİKA Faaliyet Raporu , 2011, ss. 211-215).

Yine 2011'de Nyala Yetim Yurdu'na malzeme sağlanıp, Ramazan ayında gıda yardımları yapılmış, Kurban Bayram'ında kurban kesimi organize edilmiştir. Darfur bölgesinde 18 ton, 9 farklı ürünün geliştirilmiş zirai tohumu 20 bin yoksul aileye dağıtılmıştır. Söz konusu tohumlardan 589 ton ürün yetiştirilebilecektir (TİKA Faaliyet Raporu , 2011, ss. 216-219).

Çeşitli görüşmeler için ülkemizi 2013 yılında ziyaret eden Sudan Sağlık Bakanı Bahar İdris Abu Garda ve heyeti ile Sağlık Bakanı Recep Akdağ ikili görüşmeler gerçekleştirip protokol imzalandı. Bakan Akdağ, Türkiye-Sudan arasındaki sağlık alanındaki ilişkilerin 2007 yılında imzalanan işbirliği protokolü üzerinden yürüdüğünü, bu kapsamda her yıl ülkemizde 100 Sudanlının ücretsiz tedavi edildiğini ve bugüne kadar 317 Sudanlı sağlık personeline eğitim verildiğini ifade etti (Haberler.com, 2013).

2012 yılında başlanılan 30 kişi kapasiteli kız öğrenci yurdu, Manar Al Hüda Derneği ve TİKA işbirliğinde 2013 yılında tamamlanmıştır. TİKA ve Hartum Valiliği ile imzalanan protokol kapsamında mesleki ve teknik alanda faaliyet gösterecek, yıllık eğitici eğitim kapasitesi 150-200 olan Mesleki Eğitimcilerin Eğitim Merkezi bünyesinde 8 atölye ile 5000 metre kare alan üzerinde kurulmuştur. Çankırı Karatekin Üniversitesi işbirliğinde 35 eğitici ve yönetici bulunan merkezin Sudan tarafından işletilecek seviyeye gelince devri planlanmaktadır (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 168).

Cezire eyaletinde bulunan 750 bin kişiye hizmet veren Ebu Gute İhtisas Hastanesi yetkilileri, tedavi olanaklarının çok kısıtlı olduğunu bildirerek TİKA'dan acil olarak tıbbi donanım ve cihazlar talep etmeleri üzerine operasyon masası, cerrahi ve jinekoloji setleri ve masası, kuvöz, oksijen desteği cihazı monitörü, fototerapi cihazı, nebulizatör, röntgen cihazı, fener, mikroskop, santrifüj aleti, inkübatör, kan bankası soğutucusu, ISE analiz cihazı, sfıgmomanometre, muayene koltuğu, pediyatrik cetvel, CTG, ECG-CH, hematoloji analiz cihazı, spektrofotometre, ve yatak gibi pek çok tıbbi cihaz ve donanım temin edilmiştir (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 168).

İller Bankası, DSI, Afrika Teknoloji Kenti (Sudan) ve TİKA işbirliğinde 2013 sonu itibarıyla Sinnar, Nil Nehri, Beyaz Nil, Kuzey Kordofan, Güney Kordofan, Hartum, Batı Darfur, Güney Darfur ve Kuzey Darfur bölgelerinde 300 bin Sudanlının faydalandığı 28 su kuyusu açılmıştır. 2013 yılında Darfur'da 60 bin çiftçiye 78 ton çeşitli tohum dağıtılmıştır. Geçmiş yıllarla beraber toplamda 385 bin çiftçi tohum yardımlarından faydalanmıştır. Türkiye-Sudan arasında imzalanan Güvenlik İşbirliği Anlaşması kapsamında Sudan Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal İnceleme ve Araştırma Dairesi'nden gelen talep üzerine bünyesinde vücut izi geliştirme laboratuvarı kurulmuş olup Türkiye'den iki uzman Sudanlı personele 15 günlük eğitim vermiştir (TİKA Faaliyet Raporu, 2013, s. 169).

Ağustos 1992’de Türkiye, Sudan’la imzaladığı “Güvenlik ve İşbirliği Protokolü” çerçevesinde başta polis gücü eğitimleri olmak üzere günümüze kadar süren güvenlik işbirliği devam etmektedir (Akçay, 2012, s. 86). İki ülkenin güvenlik işbirliği anlaşmaları kapsamında iki ülkenin Emniyet Genel Müdürlüğü’nün çalışmalarıyla her yıl Türkiye’de Sudanlı polislere çeşitli alanlarda eğitim kursları verilmekte. Şimdiye kadar Türkiye’de 3800’den fazla polis eğitim görmüştür (Shay, 2018).

2017’de Cumhurbaşkanımızın Sudan ziyareti ile gündeme gelen, ihyası için Türkiye’ye tahsis edilen Sevakın Adası’nın restorasyon çalışmaları TİKA tarafından yapılacaktır. 2013 yılında TİKA tarafından Osmanlı mirası olan bir gümrük binası ve iki cami restore edilmişti. Ada için altyapı ve teknik çalışmalar tamamlanmış olup 2019 yılında kısım kısım restore edilmeye başlanacaktır (TİKA Faaliyet Raporu , 2018, s. 92).

Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Sudan Yükseköğretim Bakanlığı işbirliğiyle 25 kadar Türk üniversitesinin de katılımıyla başkent Hartum’da Ocak 2015’te Sudan-Türk Üniversiteleri İşbirliği toplantısı yapıldı. Toplantıda Türkiye’de öğretim imkânları ve iki ülke arasında olabilecek işbirlikleri değerlendirildi. Toplantının ardından 4 gün sürecek bir eğitim fuarı açıldı. Türkiye’den katılan üniversiteler tanıtımlarını yapmak ve Sudanlı öğrencileri değişim programları konusunda bilgilendirmek amaçlı fuarda stantlar açılar. Türkiye Maarif Vakfı Sudan Direktörlüğü öncülüğünde Ocak 2018’de Hartum’da iki toplumu birbirine yakınlaştıracak Türk-Sudan Eğitim ve Kültür Fuarı YEE, TİKA, YTB ve İBB Sanat ve Meslek Eğitimi Kurslarının da katkısıyla gerçekleşmiştir (YEE, 2020).

YEE’nin kuruluşundan itibaren her yıl düzenlediği “Türkçe Yaz Okulu” programına 2017 yılında Sudan dâhil 57 ülkeden katılım sağlandı. 700’ü aşkın öğrenci dört hafta boyunca Türkiye’de çeşitli üniversitelerde Türk dilini öğrenme fırsatı bulup, Türk kültür ve geleneklerini tanıma ve yaşama imkânı buldular. Abant İzzet Baysal Üniversitesi’nde gerçekleşen Mengen Aşçılar Festivali’ne katılan yabancı kursiyerler zengin Türk mutfağını tanıma ve usta aşçıların elinden Türk yemeklerini tatma imkânı bulmuşlardır (YEE, 2020).

Afrika’nın kapısı olarak adlandırılan tarihi ve stratejik değere sahip Sevakın Adası’ndaki Osmanlı’dan kalma Hanefi Mescidi ve Şafii Mescidi TİKA tarafından aslına uygun olarak restore edilip ibadete açılmıştır (Milliyet, 2017). YEE, Hartum’da

çocuklara yönelik açtığı resim kursu velilerce de beğeni aldı. Dört hafta boyunca kursa katılan çocukların yaptığı çalışmalar Hartum YEE merkezinde kurulan resim sergisinde 2019 yılı sonuna kadar ziyaretçilere açık olacak. YEE birçok Türk filminin Sudan’da gösterimini sağlamış olup, Türk karikatür sergilerini Hartumlularla buluşturmuştur (YEE, 2020).

4.3 TÜRKİYE’NİN SUDAN’DA YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARI

Sudan’da ve nerdeyse tüm Afrika ülkelerinde dekolonizasyon süreciyle bağımsızlıklarına kavuşan ülkeler iç savaşlarla, kötü ilkim koşullarıyla, geri kalmışlıkla mücadele etmekten zayıf düşmüşler ve tüm bu mücadeleyi asırlarca sömürölüp güçleri bittiği anda yapmak zorunda kalmışlardır. Tüm bu süreçte insanlar için yaşam koşulları çok zorlaşmıştır. Tüm bu yaşananlara istikrarsız kötü yönetimlerde eklenince Afrika ülkelerinin gelişmesi mümkün olamamıştır. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti resmi kurumları ve Türk STK’ları kıta insanlarının temel ihtiyaçlarını karşılamak ve yaralarını sarmak için 1990’ların ortalarından beri bölge için proje çalışmaları yapmaktadırlar. Bu projelerin başında gıda ihtiyacını giderme, temiz su temini, sağlık ve eğitim çalışmaları gelmektedir. Kıtada ilk çalışmalar İHH ve RİDA Vakfı (Uluslararası Yetim ve Muhtaçlara Yardım Derneği) ile başlamıştır.

Türkiye ile Mısır öncülüğünde ve eş başkanlığında ‘Darfur’un Yeniden İnşası ve Kalkınması için Uluslararası Donörler Konferansı’ Mart 2010’de Mısır’ın başkenti Kahire’de gerçekleşti. Konferansta uluslararası toplum tarafından Darfur’a 800 milyon dolar civarında yardım sözünde bulunuldu. Türkiye’de 2010-2015 yılları arasında, ağırlıklı olarak eğitim, sağlık ve tarım alanlarında olmak üzere 70 milyon dolar yardım taahhüdünde bulundu. (Karagöl & Arslan, Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği, 2013, s. 34).

2009 yılında faaliyetlerine başlayan YEE 2013 yılında Sudan’ın Kuran-ı Kerim Üniversitesi ile imzaladığı Türkoloji İşbirliği protokolü kapsamında üniversite bünyesinde Türkçe bölümü açıldı. YEE, Hartum Üniversitesi ile de Türkoloji İşbirliği protokolü imzaladı. Bu bölümlerde Türkçe dersleri Türkiye’den giden Türk Dili ve Edebiyatı alanı uzmanları tarafından verilmektedir (YEE, 2020). Kuran-ı Kerim Üniversitesi ve Hartum Üniversitesi’nde başlayan Türkçe derslerine gösterilen yoğun

ilgiden sonra YEE, Uluslararası Afrika Üniversitesi ile vardığı anlaşma çerçevesinde bu üniversitede de Türkçe dersleri vermeye başlayacak (Anadolu Ajansı, 2017).

YEE ve Okçular Vakfı'nın işbirliği ile 2017'de "Türk Okçuluğu Dünya Sahnesinde" sloganıyla hayata geçirilen "Kemankeş Projesi" 2018 yılında 16 uygulama ülkesinden biri olan Sudan'da Hartum YEE merkezinde başlatıldı. Günümüze kadar Sudan'da Kemankeş Projesi başarı ile sürdürülmektedir. Uygulandığı üç yılda 26 ülkeden toplamda 1950 kişi Türk okçuluğu dersleri aldı. YEE bu derslerle Türk okçuluğunun bilinirliğine katkı sağlamıştır (YEE, 2020). Dosteli derneği 2010 yılından itibaren daha çok Darfur bölgesinde olmak üzere kamplara sığınan insanlara gıda ve giyim yardımları yapmaktadır. Yetim ve sahipsiz kalan çocukların eğitim almaları için çalışmaları vardır (Dosteli Derneği, 2020).

Türkiye'nin 2005 yılını Afrika Yılı ilan etmesiyle kıta Başbakanlığa bağlı çalışan TİKA'nın görev alanı kapsamına alınmış, Afrika'da kalkınma yardımları gerçekleştirmesi için görevlendirilmiştir. TİKA bölgede sivil ve resmi kurumlarla işbirliği ve faaliyetleri koordine ederek birçok projeyi ortak veya kendi bünyesinde gerçekleştirmiştir. TİKA'nın bölgede faaliyetlerinin artmasıyla Afrika ile Türkiye arasında ilişkiler olumlu bir seyir almış ve tüm bu gelişmeler ekonomik ilişkileri de artırmıştır. Her geçen yıl Türkiye'nin Afrika ülkelerine olan ihracatı artan bir trend izlemiştir (Devecioğlu, 2017, s. 81).

1998'de Afrika'ya Açılım Eylem Planı'ndan sonra siyasi manada ilk dikkat çekici adım 2005 yılında Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edilmesi olmuştur. Bu gelişmelerle beraber Türkiye Afrika ülkeleri ile ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilerini hem derinleştirmek hem de koordine etmek için büyükelçiliklerin yanı sıra TİKA kurumunu da devreye sokmuştur. Eylem planının üç pilot ülkesi olan Etiyopya'da 2005, Sudan'da 2006 ve Senegal'de 2007 yıllarında TİKA'nın proje koordinasyon ofisleri açılmıştır (Devecioğlu, 2017, s. 75).

Güney Kordofan eyaletinde yaşanan temiz ve sıhhi su sıkıntılarını gidermek için bir adet sondaj makinesi, bir adet hava kompresörü ve diğer su sondajı için gerekli teçhizat ve donanımlar Türk Devleti tarafından bedelsiz olarak Güney Kordofan'a ulaştırılmıştır. Uzun yıllardır süren iç savaşlar ve ardından gelen ekonomik sıkıntılar sebebiyle bazı

insanlar Sudan’da temel ihtiyaçlarını temin etmekte zorlanmaktadır. Bu nedenle TİKA ve Türk Kızılay işbirliğiyle temin edilen insani yardım malzemeleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır (TİKA Faaliyet Raporu 2005, ss. 168-169).

2005 yılında Güney Kordofan valisinin isteği üzerine gönderilen sondaj makinesi ve beraberindeki cihazlar siyasi boşluk nedeniyle ancak 2006 yılında kullanılmaya başlamıştır. DSİ Genel Müdürlüğü işbirliği ile bölgeye gönderilen iki uzman bölgede teorik ve pratik eğitim vermiş, uygulamalı eğitim kapsamında biri kent merkezinde 10 bin kişiye, diğeri Hacer Emlak köyünde 4 bin kişiye su sağlayan 2 kuyu açılmıştır (TİKA Faaliyet Raporu , 2006).

2006 yılında Türk Kızılay silahlı çatışmaların yaşandığı Darfur’da kamplarda kalan binlerce insanın sağlık sorunlarını giderebilmek için Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatıyla büyük bir Sahra Hastanesi kurulmuştur (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2011). 2007’de faaliyete geçen Türk Kızılay Sahra Hastanesi’nin yıllık 11 bin hastaya hizmet vermesi hesaplanırken ilk 6 ayda hizmet alan hasta sayısı 50 bin olmuştur. Kızılay ekipleri yakın bölgelerdeki sığınmacı kamplarına giderek ihtiyacı olanlara sağlık hizmeti vermektedir (Anadolu Ajansı, 2017).

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatıyla geçici olarak kurulan Nyala Türk Sahra Hastanesi’nin tüm lojistik gereksinimleri, Türkiye’den gelen sağlık personelinin geliş, gidişleri ve bölgede ağırlanması ve hastanenin tüm faaliyetlerini TİKA koordine etmektedir. Ayrıca hastaneye 25 adet klima, 2 adet jeneratör, 3 adet regülatör ve 5 adet UPS cihazı TİKA tarafından temin edilip montajı yapılarak kullanıma hazır hale getirilmiştir (TİKA Faaliyet Raporu , 2006).

2006 yılında Darfur’u ziyaret eden Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bölgeye büyük ve tam teşekküllü bir hastane yapılması için talimat vermiştir. Bu kapsamda iki ülke arasında “Sağlıkta İşbirliği Protokolü” imzalanarak çalışmalara başlanmıştır. 70 bin metre kare arazi üzerine 11 bin metre kare kapalı alan ve 150 yatak artı 50 yoğun bakım kapasiteli tam teşekküllü modern “Nyala Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi” 2012 yılında tamamlanıp 2013 yılında işletme-devir protokolü imzalanmıştır. 28 Şubat 2014’te resmi açılışı yapılan tam teşekküllü hastane tüm

Sudan'a hizmet vermekle kalmayıp birçok bölge ülkesine de hizmet vermektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018).

Darfur Nyala'da faaliyete geçen hastanenin yapımını TİKA üstlenmiştir. Hastanede ilk aşamada 10 tane Türk doktoru, Sudanlı meslektaşlarına eğitim de verecektir. Sudan'da yeterli donanımların olmaması yüzünden tedavi edilemeyen pek çok hastalığın tedavisi bu hastanede mümkün olacaktır (Ensonhaber, 2014). Sağlık Bakanı Recep Akdağ hastanenin inşaat ve tıbbi donanımının 33 milyon dolara mal olduğunu ve beş yıl süreyle Türkiye-Sudan ile ortak yönetileceğini açıkladı. Ayrıca 1996'da Türkiye tarafından inşa edilip hibe edilen Kalakla Türk Hastanesi'nin de tamir edilip ihtiyaçlarının giderildiğini ifade etti (Haberler.com, 2013).

Sudan Eğitim Bakanı Abdalla'nın ve heyetinin YTB ziyaretinde ki görüşmeler kapsamında YTB Başkanı Abdullah Eren, Sudanlı öğrencilere verilen Türkiye Bursları sayısının Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın talimatıyla 67 den 130'a çıkarıldığını ifade etti. 2018 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de 533 Sudanlı öğrencinin üniversite eğitimi aldığını, bunların 321'inin YTB burslarıyla okuduğunu ve bugüne kadar 350 Sudanlı öğrencinin eğitimlerini tamamlayarak Sudan'a döndüğü bilgisini paylaştı (YTB, 2018). Türkiye'de çeşitli üniversitelerden mezun olarak ülkelerine dönen Sudanlı gençler Hartum'da Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz ve Sudan Milli Eğitim Bakanı Abdalla'nın da katılımıyla kurdukları Sudan Türkiye Mezunları Derneği'nin açılışını yaptılar. Mezun derneğiyle iki ülke arasında ticari, siyasi ve kültürel ilişkiler daha iyi seviyelere çıkacaktır (YTB, 2017).

RİDA Vakfı, Sudan'da yetim ve kimsesiz çocukları günlük yemek ihtiyaçları ve onların meslek edinmeleri için sürekli devam eden çalışmalar yapmaktadır. Bugüne kadar 342 yetim meslek sahibi olmuştur. 2053 yetim öğrencinin eğitimi üstlenilmiştir. Devlete ait barınma evlerinde 200 çocuğun bakımı üstlenilmiştir. Devamlı olarak üniversite öğrencilerine destek sağlanmaktadır. Mevcut ibadethanelerin ve Kuran kurslarının tadilatları da vakıf tarafından yapılmaktadır. Günümüze kadar Sudan'da 70 tane su kuyusu açmıştır. Kamp alanlarında kurban kesimi yapıp her yıl Ramazan aylarında da kamp alanlarında iftar yemekleri, gıda paketleri ve benzeri gıda yardımları ile çocuklara bayramlık temini yapılır. Ayrıca kamp alanlarında her yıl çocuklara yönelik yağmur zamanlarında su geçirmez 1000 adet çadır dağıtımı yapılmaktadır. Sudanlı ailelere

geçim kaynağı olarak yaklaşık 1000 tane süt keçisi dağıtılmış olup bu proje hala devam etmektedir (RİDA, 2020).

İHH Şubat 2020’de Hartum’da Hacı Eyüp Elikalfa ve Ömer Halis Demir camileri Kuzey Kordofan eyaletinde Hazreti Osman adında üç cami açılışı yaptı. Vakıf bu güne kadar Sudan’da 22 cami açmış oldu. İHH Sudan Koordinatörü Bilal Bahci, Darfur’da inşaatı süren 2 caminin de ay sonuna kadar ibadete açılacağını ifade etti (Anadolu Ajansı, 2020). Türk Kızılay’ı Sudan’da Ramazan aylarında gıda yardımı, Kurban Bayramı’nda kurban keserek etlerinin dağıtımını yapıyor. Katarakt ameliyatı projesi ile Türk Kızılay 650’den fazla Sudanlının tekrar görmelerini sağladı. 2019’da Sudan’da yaşanan sel felaketinin ardından 20’den fazla uluslararası yardım kuruluşu ile Türk Kızılay ve AFAD selden etkilenen insanlara birlikte yardım edecek. Türk Kızılay ve AFAD selden etkilenen bölgelere acil gıda ve sağlık yardımları götürdü. Ayrıca selden en çok etkilenen bölgelere “Türk Köyleri” inşa edilerek afetzedelerin yaraları sarılacaktır (Türk Kızılay, 2019).

Yeryüzü Doktorları Derneği 2000 yılında kurulmuş olup dünya genelinde 3000’den fazla gönüllü çalışanı bulunmaktadır. Dernek Afrika ve Sudan’da yetersizlikler, olumsuz iklim şartlarından ve çatışmalardan etkilenen fakat tedavi imkânı bulamayan insanlara yardımcı olmak gayretindedir. Sadece 2018’de dernek tarafından 41 bin göz muayenesi ve 5442 katarakt ameliyatı yapılmış, 15,591 gözlük dağıtımı yapılmıştır. Bu faaliyetler Kamerun, Afganistan, Pakistan, Somali, Nijer ve Sudan’da gerçekleştirilmiştir (Yeryüzü Doktorları, 2018).

Birçok Afrika ülkesinde farklı projelerle insani yardımda bulunan YARDIMELİ Derneği Sudan’da da faaliyet göstermektedir. 2012 yılında 400 yetime hizmet verecek kapasitede Sudan Yetim Kompleksi açılmıştır. Dernek dünyada birçok ülkede uyguladığı “kardeş aile” projesini Sudan’da da uygulamaktadır. Sudan’da 6 bin dolar maliyetle su kuyusu faaliyetlerini sürdürmektedir. Yetim çocukların eğitim alabilmeleri ve hayata hazırlanmaları için Sudan’da derneğin çalışmaları devam etmektedir (YARDIMELİ 2020).

5. SONUÇ

Türkiye, 1998 yılı sonrası Afrika kıtası ile yoğun bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin Afrika açılımı kapsamında pilot ülke konumunda olan Sudan'ın tarihi ve stratejik değeri küçümsenemez. Türkiye, bu süreçte Sudan'a yönelik oldukça önemli teknik, insani, eğitim ve sosyal yardımlarda bulunmuştur. Türkiye'nin bu ülkedeki etkinliği gerek hükümetler arası ilişkilerde gerekse halklar arası etkileşimin artmasında önemli gelişmeleri netice vermiştir. Türkiye'nin Sudan'da etkinliğinin artmasında Hartum ile Osmanlı döneminden beri var olan tarihsel ilişkilerin yanında ülkenin yararına sunduğu yumuşak güç ve kamu diplomasisi unsurları önemli derecede rol oynamıştır.

Sudan'ın sömürge döneminde maruz kaldığı dil ve kültür baskısı, ülkelerinin bölünmeye gidilen sürecin başlaması ile Sudan devletinin bugünkü kırılgan yapısı ortaya çıkmıştır. Birbiri ardına yapılan darbeler, iç çatışmalar ve teritoriye bölünme Sudan'da küresel ve bölgesel güçlerin emperyal politikalarını uygulaması için uygun bir ortam hazırlamış ve bu da Sudan halkının yabancı ülkelere ve bu ülkelerin misyonlarına bakışında negatif algıları ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin son yıllarda Sudan'da gösterdiği insan odaklı çalışma ve politikalar Türkiye'yi diğer güçlerden ayrıcalıklı bir konuma getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda Türkiye'nin Sudan üzerinde sahip olduğu güçlü imaj ve etki Sudan devletinin kırılgan yapısının güçlendirilerek yeni bir devlet inşasının da sürdürülmesine katkıları olduğunu söyleyebiliriz.

Uluslararası İlişkilerde, Soğuk Savaş sonrası dönemde sert güç uluslararası ilişkilerde belirleyiciliğini korumakla birlikte, ittifakların tesis edilmesi, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik çıkarların korunması ve toplumların birbirlerine karşı algılarının güçlenmesinde yumuşak gücün önemi giderek artmıştır. Özellikle Afrika ülkelerinin artan stratejik değerleri ve jeopolitik konumları düşünüldüğünde Afrika'da çıkarları bulunan devletler tarafından yumuşak güç unsurları daha da önemli bir hale gelmiştir. Türkiye, Afrika'nın artan önemine farkına vararak bu kıtaya bakış açısında yeni yumuşak güç ve kamu diplomasisi unsurlarını ortaya koyarak bölge ülkeleri, bilhassa Sudan ile ilişkilerini güçlendirmeyi başarmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Afrika ülkelerinin sömürge altında olmasından dolayı diplomatik ilişkiler kurulması mümkün olmamıştır. Ayrıca, Afrika kıtası özelinde Sudan'ın sömürü geçmişi, ekonomik ve siyasi anlamda istikrarsız bir yapıya sahip olması da Türkiye-Sudan ilişkilerinin gelişimi önünde önemli bir engel olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin seküler ve Sudan'ın aşırı muhafazakâr rejimlere sahip olması Afrika'yı ve Ortadoğu'yu ilgilendiren meselelerde ortak politikalar geliştirmelerine ve ortak karar almalarına engel olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Sudan ile birlikte Afrika'nın birçok ülkesi sahip olduğu enerji kaynakları başta olmak üzere yer altı-üstü kaynakları, değerli maden rezervleri, su kaynakları, tarım alanları ve ucuz iş gücüyle 1990'lı yılların ortasından itibaren uluslararası aktörlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Özellikle Çin, Hindistan, Brezilya ve Malezya gibi önemli bölgesel aktörler Sudan'da enerji-ekonomik pazar bağlamında hızlı bir şekilde giderek etkisini artırmıştır. 1998 yılında Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in liderliğinde AB ve Batı ile ilişkilerde istenilen siyasi ve ekonomik randımanın alınamaması neticesinde Türk dış politikası alternatif bölgelere ve ülkelere yönelme kararı aldığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin Kıbrıs meselesi gibi konularda BM Genel Kurulu'nda yeterli destek bulamaması, oy sayısı yüksek ve nüfuz edebilme potansiyeline sahip Afrika kıtasına yönelmesini zorunlu kıldığı çalışmada irdelenmiştir.

Türkiye, 1998 yılında uygulama kararı aldığı Afrika'ya Açılım Eylem Planı'yla birlikte Afrika'nın birçok ülkesiyle ilişkilerini geliştirme, diplomatik temsilciliklerin statüsünü yükseltme, sayılarını artırma, yumuşak güç ve kamu diplomasisini harekete geçirme ve karşılıklı ekonomik ilişkileri geliştirme iradesi sonucunda ilerleyen süreçte bölgede bilinirliğini artırarak küresel ve bölgesel aktörler arasında var olduğunu kanıtlamıştır. Türkiye'nin Afrika eylem planının bir odak ülkesi de dini, tarihi ve kültürel ortak bağlara sahip Sudan olmuştur. Türkiye, ABD başta olmak üzere birçok Batılı ülkenin siyasi ve ekonomik yaptırımlar uyguladığı Sudan ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararı almıştır. Türkiye'nin Sudan politikası tek taraflı bağımlılık ve emperyal reflekslerden ziyade karşılıklı bağımlılık ve kazan kazan stratejisi bağlamında gelişim göstermiştir. Türkiye'nin 2002 sonrası Sudan'da giderek nüfuzunun derinleşmesinde Türkiye'de iktidarın muhafazakâr bir yapıya sahip olmasıyla birlikte

Türk dış politikasında önemli stratejik unsurlardan birisi haline gelen yumuşak güç ve kamu diplomasisi araçlarını etkili bir şekilde kullanması sonuç doğurucu olmuştur. Türkiye-Sudan ilişkilerinde liderlerin ideolojik benzerliği başlatıcı rol oynamıştır.

Çalışmada irdelendiği üzere Türkiye'nin kamu ve sivil yumuşak güç araçlarının Sudan'daki çalışmalarıyla Türkiye'nin Afrika'ya Açılım Eylem Planı'na ve Türkiye-Sudan ilişkilerinin gelişmesine çok önemli katkılar sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, yumuşak güç bağlamında gelişen insani ve kültürel ilişkilerin ekonomik ve siyasi ilişkilere de pozitif katkıları olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin Afrika açılımı bağlamında ortaya koyduğu yeni ve stratejik değeri yüksek politikalar, özellikle eğitim, sağlık ve kültür içerikli normatif unsurların dış politikada yoğun bir şekilde kullanılmasıyla Sudan başta olmak üzere Afrika'nın birçok ülkesinde Türk insanı ve Türkiye algısı oldukça popülerite kazandığı görülmüştür. Ayrıca, Türkiye'nin sahip olduğu pozitif imajın Sudan özelinde Afrika'da Türk malı ürün ve hizmetlere olan rağbeti arttırmış ve Türkiye'ye bölgede daha rahat politika yapabilmesinin önünü açtığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, Çin, Hindistan, Malezya ve Brezilya gibi ülkelerin Sudan ile yumuşak güç bağlamında ekonomik ve kültürel ilişkilerini Türkiye'den daha önce başlatmaları ve Türkiye'nin sahada yeterli tecrübeye sahip olmamasından dolayı Sudan ve Afrika'nın diğer ülkelerinde diğer aktörlere nazaran şimdilik geride kaldığı bu çalışmada ulaşılan sonuçlardan birisi olmuştur.

Bir diğer bulgu da, Türkiye'nin Sudan'daki mevcut yumuşak güç ve kamu diplomasisi faaliyetlerini, iktisadi ilişkilerini hiç bir şekilde hız kesmeden artırma koşuluyla kendisinden çok önce sahadaki aktif olan aktörlere yetişebileceği değerlendirilmektedir. Bu anlamda, Türkiye dışında Sudan'da nüfuz sahibi olan Çin, Hindistan, Suudi Arabistan, BAE ve Brezilya gibi başat ülkeler ekonomik güçleriyle var olmayı sürdürürken; Türkiye ise, geçmişten gelen tarihi ve dini bağlarını yumuşak güç aracı yapmaktadır. Bu da Türkiye'nin daha az maliyetlerle uzun vadede kalıcı politikalar ve çıkarlar elde etmesine imkân sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ve Sudan arasında son on beş yılda inşa edilen ilişkilerde liderlerin belirleyiciliği ve ideolojik zeminde geliştiği görülmüştür.

2019 yılı sonunda Türkiye ye yakın Ömer El Beşir'in askeri darbe ile devrilmesi sonrası Sudan'ın yeni yönetiminde önemli dış politika değişiklikleri ortaya çıkmıştır. El Burhan'ın Uganda'da ezeli düşman İsrail'in Başbakanı Netanyahu ile yaptığı olumlu görüşme ve Sevakın Ada'sının Türkiye'ye 99 yıllığına tahsisiyle ilgili olumsuz demeçten Türkiye- Sudan ilişkileri başta olmak üzere önemli kırılımlara sebep olacağı anlaşılmaktadır. Yeni dönemde, Sudan'ın en büyük müttefiki Çin karşısına İsrail ve ABD'nin çıkacağını ve Çin ile birlikte Türkiye'yi de engelleme girişimlerini çok daha kolay icra edecekleri görülmektedir. Buna rağmen Sudan halkı uzun dönemde ekonomik zayıflığı nedeniyle Çin'in tüketim ürünlerini satın almaya devam edecektir. Çin'in iç işlerine karışmama politikasından dolayı Hartum yeni yönetimi de BM'de elini güçlü tutmak adına Çin'den vaz geçmesi kolay olmayacaktır. Ayrıca, Yeni yönetim iktidara gelir gelmez gerçekleşen Rusya-Afrika zirvesinde Putin-El Burhan görüşmesi askeri konular ve silah alımı-modernizasyonu üzerinden gelişmesi Batılı ülkelerin hala silah satımında Rusya'dan geride kalacağını göstermektedir. Kaldı ki Sudan envanterindeki birçok silahın Rus menşeli olması bakım ve geliştirme bağlamında uzun bir süre daha Sudan'ın Rusya ile silah ticaretini kesemeyeceğini göstermektedir.

Yeni dönemde beklenen en çarpıcı gelişme ise İsrail için bundan sonra Nil sularından faydalanabilme ihtimali bağlamında ortaya çıkacaktır. İlerleyen günlerde İsrail'in Sudan ile çöl tarımı konusunda gelişmiş teknolojisini paylaşma karşılığında Sudan Devleti'nin ideolojik yapısında ve Nil sularının faydalandırılmasında tavizler görülecektir. Suudi Arabistan ve BAE ile iyi olan ilişkilerin çok daha iyi düzeylere gelmesi ve yeni Sudan'a dış yatırımların artacağı beklenmektedir. Ayrıca, BAE ve Suudi Arabistan'ın ülke sınırları içerisinde meşruiyetinin sorgulanması Sudan ve benzeri ülkelere daha güçlü ve baskın politikalar uygulamalarını kısıtlayıcı nedenler olmaktadır. Yeni yönetimin ideolojik yapısının devlette kurumsallaşması durumunda Sudan'ın dini geleneksel ve kabile taassubuyla şekillenen devlet yapısı biraz daha modern ve Batı tarzına evrilecektir. Türkiye'nin Sevakın Adası'nda gerçekleştireceği projelerin ilerlemesine yeni yönetimin meyilli olduğu ABD, İsrail, BAE ve Suudi Arabistan'ın engel olması beklenmektedir. Sudan üzerinde ABD, İsrail, BAE ve Suudi Arabistan ittifakı oluşturularak başta Türkiye olmak üzere Rusya ve Çin Hartum ekseninde hayati engellemelerle karşılaşacağı beklenmektedir.

Sudan’da daha çok insani yardım ve eğitim işbirliğiyle varlık gösteren Hindistan’ın bu güne kadar 30 bin Sudanlıyı okullarından mezun etmesi gelecek yıllarda Sudan’ın karar alma makamlarında Hindistan’a sempati duyan binlerce birey olmasını sağlayacaktır.

Çalışmada Türkiye-Sudan ilişkilerinin bugünü ve geleceğine yönelik bir takım önemli öneri ve tavsiyelere ulaşılmıştır. Bunlar;

- Türk hükümeti ve iş adamları tarafından gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler sıklaştırılarak her iki tarafında kazançlı çıkacağı iş birlikleri artırılmalı.
- Karşılıklı öğrenci değişim programları hızlandırılmalı Türkiye’ye yüksek lisans ve doktora talepleri daha çok getirilerek Sudan halkının gelecekteki Türkiye imajı bu insanlar üzerinden güçlendirilmeli
- Türkiye’nin 2017 yılında Sevakin Adası’nda elde ettiği imtiyazlar güçlendirilerek Türkiye’nin buradaki askeri varlığı hem Sudan’a yönelecek tehditler hem de Türkiye’yi dolaylı olarak etkileyecek askeri ve ekonomik tehditlerin bertaraf edilmesi sağlanmalı.
- İki ülke arasındaki mevcut ilişkiler ülke liderleri ve bürokratları seviyesinden devletler seviyesine çıkartılarak ilişkilerdeki gelecek vizyonu ortaya konulmalı.
- Türkiye’nin Sudan’a yönelik yapmış olduğu doğrudan yatırımlar, destekleyici krediler ve insani yardımlar artırılarak Sudan’daki diğer aktörler ile güç dengesi korunmalı.
- Türkiye, Sudan’ı ilgilendiren iç politik meseleler ve dış politik gerginliklerde taraf olmaktan ziyade arabulucu rolünü güçlendirerek mevcut çıkarlarını riske etmemeye çalışmalıdır.
- Afrika Boynuzuna yönelik yapılan akademik çalışmalar ve yayınlar artırılmalı ve bu bölgeyi çalışan uzmanların ve bürokratların yerel dillere hâkim olması için uygun imkânlar seferber edilerek sahada daha aktif olmaları sağlanmalıdır.
- Türkiye’nin önemli iletişim ve medya kuruluşları olan AA ve TRT’nin Sudan ve bölgede yerel dillerde ve Arapça yapılan medya habercilik faaliyetlerinin daha çok kitleye ulaşmasını sağlayarak Türkiye algısının güçlenmesine katkı sağlamaya çalışmalıdır.

Türkiye’nin Afrika’ya Açılım Eylem Planında Sudan ile ilişkileri analiz edilmiştir. Çalışmamız yumuşak güç ve kamu diplomasisi bağlamında bir çalışma olmak ile

birlikte iki ülke arasında doğrudan siyasi, askeri ve ekonomik ilişkileri geliştirmek, st düzey ziyaretleri arttırmak ve ilişkileri ideolojik çizgiden realist seviyeye çıkarmak uzun dönemli ilişkilerin sağlığı açısından önem taşıtmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Sudan'ın iç işleri ve bölgesel politikalarındaki tartışmalı konulara tarafsız olması ve diplomasi kanallarını kullanarak arabuluculuk faaliyetleri yürütmesi ilişkilerin geleceğine önemli bir ivme kazandırabileceği düşünülmektedir. Bu anlamda Türkiye- Afrika ilişkileri veya Türkiye-Sudan ilişkileri çok boyutlu ve gerçekçi yaklaşımlar ile incelenmesi Türkiye'nin kıtadaki çıkarları ve geleceği açısından oldukça önemli olmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akbay, O. S. (2015). Doğu Afrika Ekonomileri. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde afrika 2* (s. 323-343). Ankara: Nobel Yayınları.
- Akçay, E. (2012). *bir dış politika enstrümanı olarak Türk dış yardımları*. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Alpay, Y. (2008). *Türkiye'nin zenginleşme projesi: Afrika*. İstanbul: Akademia Yayınları .
- Aydın, H. (2017). Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde afrika 4* (s. 185-202). Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydoğan, B., & Aydın, H. (2011). *Güç kavramı, kamu diplomasisi ve güvenlik*. İstanbul: Ekopolitik Yayınları .
- Aykaç, M. (2015). Afrika'da Sömürgecilığe İtiraz: Bir Fırsat Penceresi Olarak Türkiye'nin Yaklaşımı. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde afrika 2* (s. 443-471). Ankara: Nobel Yayınları.
- Berg., W., & Meester, J. (2019). Turkey in the Horn of Africa Between the Ankara Consensus and the Gulf Crisis. *Netherland Enstitute of International Relations*. The Hague: Clingendael Institute.
- Çetinkuş, H., Ulutabak, G., & Bilen, N. (Dü). (2018). *Yükselen Afrika*. Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları.
- Daban, C. (2018). Bağımsızlıktan Günümüze Uganda Cumhuriyeti ve Dış ilişkiler. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde afrika 5* (s. 121-140). Ankara: Nobel Yayınları.
- Doğan, H. (2015). Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri. M. Şahin, & S. Çevik (Dü) içinde, *Türk dış politikası ve kamu diplomasisi* (s. 293-316). Ankara: Nobel Yayınları.

- Dursun, B. (2018). Sudan'ın Enerji Sektörü ve Türkiye'nin Yatırımları. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde Afrika 5* (s. 377-395). Ankara: Nobel Yayınları.
- E. Tepeciklioğlu, E., & A. Tepeciklioğlu, O. (2017). Japonya'nın Afrika Politikası. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde Afrika 4* (s. 63-84). Ankara: Nobel Yayınları.
- Efe, H. (2017). Avrupa Birliği'nin Ortak Afrika Avrupa Birliği Stratejisi ve Afrika AB stratejik ortaklığının Geleceği. İ. Ermağan içinde, *Dünya siyasetinde Afrika 4* (s. 89-108). Ankara: Nobel Yayınları.
- Efe, M. (2015). *Afrika'yı anlamak ve afrika Türkiye ilişkileri*. Ankara: Murat Kitabevi.
- El Efendi, A. (1993). *Turabi devrimi*. (H. Kösebalaban, Çev.) İstanbul: İlke Yayınları .
- Erdağ, R. (2015). Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve Tika. M. Şahin, & B. S. Çevik (Dü) içinde, *Türk dış politikası ve kamu diplomasisi* (s. 241-262). Ankara: Nobel Yayınları.
- Erhan, Ç., & Kürkçüoğlu, Ö. (2014). Filistin Sorunu. B. Oran (Edt.) içinde, *Türk dış politikası: kurtuluş savaşı'ndan bugüne olgular, olgular, belgeler, yorumlar: 1919-1980* (19 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gilbert, E., & Reynolds, J. (2016). *Dünya tarihinde Afrika*. (M. Demirkaya, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Gönlübol, M., Ülman, H., Bilge, S., & Sezer, D. (2014). İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası. M. Gönlübol (Edt.) içinde, *Olaylarla Tür dış politikası (1919-1995)* (10 b., s. 191-484). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hazar, N. (2003). *Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye Afrika ilişkileri*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Hazar, N. (2016). *Türkiye Afrika ilişkileri* (3 b.). Ankara: Akçağ Yayınları .

- İpek, V., & Oyman, Ç. (2017). Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler. R. Gözen (Edt.) içinde, *Uluslararası ilişkiler teorileri* (4 b., s. 405-442). İstanbul: İletişim Yayınları .
- Kabasakal, M. (2014). Afrika'daki Küresel Rekabette Yumuşak Güç Kullanımı: Çin Örneği. Ankara.
- Kalay, E. (2018). Afrika'da sınır sorunları. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya Siyasetinde Afrika* (Cilt 5, s. 249-270). Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım.
- Kavas, A. (2013). *Osmanlı Afrika ilişkileri* (2 b.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kavas, A. (2017). *Geçmişten günümüze Afrika* (2 b.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Koçak, M. (1999). *Mehdi hareketinden İslam devrimine Sudan*. Konya: Esra yayınları.
- Nye, J. (2017). *Yumuşak güç* (2 b.). (R. Aydın, Çev.) Ankara: BB101.
- Orakçı, S. (2018). *Türkiye Afrika ilişkileri*. İstanbul: İnsamer Yayınları .
- Shay, S. (2018). Turkey - Sudan strategic relations and the implications for the region. *Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy*. Herzliya, İsrail: institute for policy and strategy publications.
- Şahin, M., & Çevik, B. (2015). M. Şahin, & B. Çevik (Dü) içinde, *Türk dış politikası ve kamu diplomasisi*. Nobel Yayınları.
- Tamçelik, S., & Akkaya, A. (2016). Küresel Bir Güç Olan Çin'in Afrika Kıtasına Yönelik Algısı ve Angola Örneğindeki Uygulaması. S. Tamçelik (Edt.) içinde, *Küresel Politikada yükselen afrika* (s. 315-351). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tamçelik, S., & Artokça, İ. (2014). ABD'nin Doğu Afrika Politikasında Cibuti'nin yeri ve Stratejik Önemi. *Küresel politikada yükselen Afrika* (s. 273-316). içinde Ankara: Gavi Kitabevi.
- Tamçelik, S., & Erdil, B. (2014). Türkiye'deki milli mücadelinin Afrika halklarına etkisi ve devletleşme sürecine katkısı. S. Tamçelik (Edt.) içinde, *Küresel politikada yükselen Afrika* (s. 63-87). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Tamçelik, S., & Pamukçu, G. (2014). Uluslararası Hukukta Self-determinasyon Kavramı ve Güney Sudan'ın Bağımsızlığı. S. Tamçelik (Edt.) içinde, *Küresel politikada yükselen Afrika* (s. 89-124). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Taşkın, B. (2018). Afrika'da Azınlıklar, Topluluklar ve Siyasal Temsilîyet. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde afrika 5* (s. 157-195). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tepebaş, U. (2010). *Büyük güçler ve Afrika*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2018). Hindistan'ın Afrika Politikası. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya Siyasetinde Afrika 5* (s. 21-45). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2019). *Türk dış politikasında Afrika*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Toprak, N., & Tatar, V. (2017). Türkiye Afrika İlişkileri. H. Çomak, C. Sancaktar, & H. Çınar (Dü) içinde, *Afrika politikası* (s. 829-854). İstanbul: Beta Yayınları .
- Politikasında Afrika: Sahra-Altı Ülkeler (Tanzanya, Güney Afrika, Sudan, Etiyopya ve Nijerya). İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya siyasetinde afrika 2* (s. 367-388). Ankara: Nobel Yayınları.
- Vural, G. (2018). Afrika'da Ülke Ekonomileri: Gabon ve Sudan'ın Makroekonomik Analizi. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya Siyasetinde Afrika 5* (s. 395-411). Ankara: Nobel Yayınları.
- Yaşar, M. (2018). ABD ve Afrika Başkan Obama'dan Trump'a Stratejik Yaklaşımlar. İ. Ermağan (Edt.) içinde, *Dünya Siyasetinde Afrika 5* (s. 51-72). Ankara: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2017). Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kıtada artan Etkisinin Analizi. *Dünya siyasetinde afrika 4* (s. 461-511). içinde Ankara: Nobel Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- Aktaş, H., & Daban, C. (2019). Soğuk Savaş Sonrasında Rusya Federasyonu'nun Afrika Politikası. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 11(42).
- Aydın, H. (2014). *Sudan'ın sorunları ve batı*. Analiz No: 5, Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi.
- Bayram, M. (2016). Sudan'ın Etnopolitik Sorunlarını Besleyen Faktörlerin Tarihsel Bir Analizi. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(16), 197-224.
- Büyükgöze, H. (2016). Bir Etki Aracı Olarak Türk Yükseköğretiminin ‘Yumuşak Güç’ Bağlamında İncelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 41-49.
- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-37. 11 11, 2019 tarihinde <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/issue/10265/125899> adresinden alındı
- E. Tepeciklioğlu, E., Ünal, B. A., & A. Tepeciklioğlu, O. (2018). Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri. *Ege Akademik Bakış*, 18(4), 605-618.
- Karagül, S. (2013). Türkiye'nin Balkanlardaki “Yumuşak Güç” Perspektifi: TİKA. *Girişimcilik ve kalkınma dergisi*, 8(1), 79-102.
- Karagül, S., & Arslan, İ. (2013). Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(35), 21-55.
- Kılıç, F. (2019). Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri. *International Journal of Politics and Security*, 1(1), 71-96.
- Large, D., & Patey, L. (2014). Riding the Sudanese Storm: China, India, Russia, Brazil and the Two Sudans. *The South African Institute of International Affairs (SAIIA)*.

- Orakçı, S. (2011). Afrika'da Küresel Rekabet ve Türkiye. *Dergipark*, 40(2), 73-96.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35338/392298> adresinden alındı
- Orakçı, S. (2018). *Sudan Raporu: Parçalanmadan Toparlanmaya*. Araştırma 70, İNSAMER, İstanbul.
- Orhun, F. Ç. (2019). Sevakin Adası Ve Türkiye'nin Afrika Politikası. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(35), 2500-2511.
- Özel, C. (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Özgen, C. (2019). Türkiye'nin Deniz Aşırı Askeri Üs Kurma Girişimleri: Tespitler ve Geleceğe Yönelik Öneriler. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 381-408.
- Sancak, K. (2016). Yumuşak Güç Kaynağı Olarak Kültür Ve Türkiye'nin Yumuşak Gücünde Kültür Faktörü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 16-26.
- Sarı, B. (2012). Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 97-119.
- Tamçelik, S. (2017). İsrail'in Afrika Politikası. H. Çomak, C. Sancaktar, & H. Y. Çınar (Dü) içinde, *Afrika politikası* (s. 757-777). İstanbul: Beta.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2012). Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 59-95.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2019). *Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?* Afrika Analiz, Bilgesam.
- TİKA Faaliyet Raporu.(2005). Ankara.
- TİKA Faaliyet Raporu* (2006).Ankara. 02 19, 2020 tarihinde TİKA Faaliyet Raporu adresinden alındı
- Turan, Y., & Karanfil, A. (2017). Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Unsuru ve T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği. *Uluslararası politik araştırmalar dergisi*, 3(1), 17-32.

- Vural, A. (2017). Avrasya Etüdleri 51. *Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası*, 123-151. T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı.
- Yağmurlu, A. (2007). Halkla ilişkiler yöntemi olarak kamu diplomasisi. *İletişim Araştırmaları*, 5(1).
- Yatağan, A. G. (2018). Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç olarak Etkileri. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(2), 69-94.
- Yılmaz, S. (2011). Yumuşak güç evrimi. *Turan Stratejik araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3(12), 31-36.

Diğer Yayınlar

Resmi Gazete (2010). 12 10, 2019 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/01/20100130-19.htm> adresinden alındı

Dışişleri Bakanlığı (2019). 12 01, 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etiyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı

Rasthaber (2019). 03 09, 2020 tarihinde rasthaber.com: <https://www.rasthaber.com/tr/haber/bati-asya/yemen-savasinda-oldurulen-sudanli-sayisi-aciklandi-69190> adresinden alındı

Akçadağ. (2019). 11 24, 2019 tarihinde kamudiبلوماسisi.org: <https://www.kamudiبلوماسisi.org/pdf/emineakcadag.pdf> adresinden alındı

Alpay, Y. (2011). TASAM. 02 25, 2020 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3179/cin_afrikada_ne_yapiyor adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2017). 02 16, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudanda-bir-universite-daha-turkce-egitimine-basliyor/744826> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2019). 02 19, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/korfez-medyasinda-sevakin-yalanlari/1465126> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2020). 02 17, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ihh-insani-yardim-vakfi-sudanda-yaptirdigi-3-camiyi-ibadete-acti/1734497> adresinden alındı

Anadolu Ajansı Africa. (2019). 03 03, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-qatar-sudan-defense-ministers-meet-in-khartoum/722832> adresinden alındı

Arpa, E. (2011). Avrasya Etüdleri 40. *Sudan ve Darfur Sorunu*, 97-122. T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon İdaresi Başkanlığı.

- Arslan, İ. (2018). Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 125-142.
- BBC Dünya Haberleri. (2019, Nisan 12). 01 25, 2020 tarihinde [bbc.com: www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47884614](http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47884614) adresinden alındı
- Brasil Ministry of Foreing Affairs. (2013). 02 26, 2020 tarihinde <http://www.itamaraty.gov.br/en/press-releases/9838-the-minister-of-foreign-affairs-of-the-republic-of-sudan-ali-ahmed-karti-to-visit-brazil-sao-paulo-rio-de-janeiro-and-brasilia-june-18-21-2013> adresinden alındı
- Çağlar, A. (20019). 11 27, 2019 tarihinde [alicağlar.net.tr: http://www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf](http://www.alicaglar.net.tr/StaticFiles/file/guc-sert-yumusak-ve-akilli-guc.pdf) adresinden alındı
- dabangasudan.org. (2109). 03 10, 2020 tarihinde [dabangasudan.org: https://www.dabangasudan.org/en/all-news/article/el-burhan-sudan-to-continue-cooperation-with-russia](https://www.dabangasudan.org/en/all-news/article/el-burhan-sudan-to-continue-cooperation-with-russia) adresinden alındı
- Dalar, M. (2013). Çatışmaların Odağındaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti. *Uluslararası ortadoğu barış araştırmaları merkezi*. www.academia.edu adresinden alındı
- DEİK. (2017). *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu*. 02 12, 2017 tarihinde [deik.org.tr: https://www.deik.org.tr/uploads/sudan.pdf](https://www.deik.org.tr/uploads/sudan.pdf) adresinden alındı
- Devecioğlu, K. (2017). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. *Türkiye-Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Sudan Örneği*.
- Dosteli Derneği. (2020). 02 16, 2020 tarihinde http://www.dosteli.org.tr/ulke-Sudan_40 adresinden alındı
- Embassy of India Khartoum. (2019). 03 01, 2020 tarihinde <http://www.eoikhartoum.gov.in/India-Sudan-Bilateral-Brief.php> adresinden alındı
- Ensonhaber. (2014). 02 17, 2020 tarihinde www.ensonhaber.com/sudanda-turk-hastanesi-acildi-2014-02-28.html adresinden alındı

- euronews*. (2019). 02 19, 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/04/11/turkiyenin-askeri-darbeyle-yonetimin-degistigi-sudanla-yaptigi-anlasmalar-neler-sevakin> adresinden alındı
- Gelirler İdaresi Başkanlığı*. (2003). 02 12, 2020 tarihinde [gib.gov.tr: https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararası_mevzuat/SUDAN.htm](https://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararası_mevzuat/SUDAN.htm) adresinden alındı
- globalsecurity.org*. (2019). 03 11, 2020 tarihinde <https://www.globalsecurity.org/military/world/sudan/forrel-ru.htm> adresinden alındı
- Haberler.com*. (2013). 02 17, 2020 tarihinde <https://www.haberler.com/sudan-daki-hastane-5-yil-sudan-turkiye-4264567-haberi/> adresinden alındı
- haberler.com*. (2017). 02 25, 2020 tarihinde <https://www.haberler.com/abd-sudan-iliskileri-9236595-haberi/> adresinden alındı
- Hasan, Y. F. (2007). *tasam*. 02 05, 2020 tarihinde [afrika.tasam.org: http://www.afrika.tasam.org/pdf/yayinlar/32-YFADL.pdf](http://www.afrika.tasam.org/pdf/yayinlar/32-YFADL.pdf) adresinden alındı
- Independent Türkçe*. (2019). 02 19, 2020 tarihinde <https://www.independentturkish.com/node/21756/haber/sudan-darbesinin-ard%C4%B1ndan-el-be%C5%9Firin-t%C3%BCrkiyeye-verdi%C4%9Fi-sevakin-adas%C4%B1-ne-olacak> adresinden alındı
- Mert, A. O. (2012). *Türkiye'nin Sahra Altı Afrika Ülkelerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri (2005-2011)*, Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- mfa.gov.tr*. (2019). (T. C. Bakanlığı, Prodüktör) [http://www.mfa.gov.tr: http://www.mfa.gov.tr/comesa.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/http://www.mfa.gov.tr/comesa.tr.mfa) adresinden alındı
- mfa.gov.tr*. (2019). *mfa.gov.tr*. 11 23, 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- Middle East Institute*. (2019). 03 10, 2020 tarihinde <https://www.mei.edu/publications/resilience-amid-turmoil-russia-and-sudan-maintain-strong-ties-despite-political> adresinden alındı

- Milliyet.* (2017). 02 19, 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/haberler/sevak-in-adasi> adresinden alındı
- Ministry of External Affairs Government of India.* (2014). 02 27, 2020 tarihinde https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Sudan_July_2014__2_.pdf adresinden alındı
- Ministry of External Affairs Government of India.* (2017). 02 27, 2020 tarihinde https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Sudan_Nov_2017.pdf adresinden alındı
- Ministry of External Affairs Government of India.* (2019). 02 27, 2020 tarihinde https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_Sudan__2019.pdf adresinden alındı
- NTV.* (2018). 02 19, 2020 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/dunya/sevak-in-adasinda-calismalar-basladi,SrFFpToXQkehSMEArf7aNQ> adresinden alındı
- Office of The Historian.* (2020). 03 12, 2020 tarihinde <https://history.state.gov/countries/sudan> adresinden alındı
- Orakçı, S. (2017). *Güney Sudan Kriz Raporu.* insamer.com adresinden alındı
- Öztürk, T. E. (2019). 11 19, 2019 tarihinde [kamudiplomasisi.org: http://kamudiplomasisi.org/pdf/tugceersoyozturk.pdf](http://kamudiplomasisi.org/pdf/tugceersoyozturk.pdf) adresinden alındı
- RİDA.* (2020). 02 16, 2020 tarihinde <https://ridader.org.tr/faaliyetler/yurtdisi-faalilyetler.html> adresinden alındı
- Sabah.* (2017, 7 28). 10 29, 2019 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/07/28/thy-afrikada-en-fazla-noktaya-ucan-hava-yollarindan-biri> adresinden alındı
- Sudantirubune.* (2016). 02 26, 2020 tarihinde <https://www.sudantribune.com/spip.php?article59506> adresinden alındı
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı.* (2011). 02 19, 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/no_55---12-nisan-2006_-darfur_da-kurulmasi-

kararlastirilan-turk-kizilayi_na-ait-sahra-hastanesi-hk_.tr.mfa adresinden alındı

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2018). 02 17, 2020 tarihinde <https://nyalaeah.saglik.gov.tr/TR,144322/tarihcemiz.html> adresinden alındı

Tasam. (2019). 11 19, 2019 tarihinde Tasam.org: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/929/birinci_turkiye_-_afrika_isbirligi_zirvesi adresinden alındı

The World Bank. (2018). 02 26, 2020 tarihinde wits.worldbank.org adresinden alındı

The World Bank. (2018). 02 26, 2020 tarihinde 2,753 milyon dolar adresinden alındı

The World Bank. (2019). 02 26, 2020 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/sudan?view=chart> adresinden alındı

(2007). *TİKA Faaliyet Raporu 2007.* Ankara. 02 19, 2020 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2007/rapor2007.pdf> adresinden alındı

(2008). *TİKA Faaliyet Raporu 2008.* Ankara. 02 19, 2020 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2008/2008FAALİYETRAPORU.pdf> adresinden alındı

(2009). *TİKA faaliyet Raporu 2009.* Ankara. 02 19, 2020 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2009.pdf> adresinden alındı

(2010). *TİKA Faaliyet Raporu 2010.* Ankara. 02 19, 2020 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2010.pdf> adresinden alındı

(2011). *TİKA Faaliyet Raporu 2011.* Amakara. 02 23, 2020 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2011.pdf> adresinden alındı

(2013). *TİKA Faaliyet Raporu 2013*. Ankara. 02 23, 2020 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2013.pdf> adresinden alındı

(2018). *TİKA Faaliyet Raporu 2018*. Ankara. 02 23, 2020 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/TikaFaaliyetWeb.pdf> adresinden alındı

TİKA Tarihçe. (2019). 12 5, 2019 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> adresinden alındı

TRT. (2020). 02 13, 2020 tarihinde [trt.net.tr: https://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce.aspx](https://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce.aspx) adresinden alındı

TRTWORLD. (2020). 03 10, 2020 tarihinde <https://www.trtworld.com/opinion/russia-s-influence-deepens-as-sudan-remains-ignored-by-western-powers-33936> adresinden alındı

Türkiye'nin Kalkınma Yardımları. (2017). 12 15, 2019 tarihinde [tika.gov.tr: https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/Kalkinma2017Web.pdf](https://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/Kalkinma2017Web.pdf) adresinden alındı

U.S. Department of State. (2018). 03 10, 2020 tarihinde <https://www.state.gov/u-s-relations-with-sudan/> adresinden alındı

wits.worldbank.org. (2017). 02 25, 2020 tarihinde <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SUD/Year/2017/SummaryText> adresinden alındı

YARDİMELİ. (2020). 02 16, 2020 tarihinde <https://yardimeli.org.tr/tr/> adresinden alındı

YEE. (2020). 02 16, 2020 tarihinde www.yee.org.tr adresinden alındı

Yeryüzü Doktorları. (2018). 02 16, 2020 tarihinde <https://www.yyd.org.tr/wp-content/uploads/2019/09/faaliyetraporu20182.pdf> adresinden alındı

YTB. (2017). 02 23, 2020 tarihinde <https://www.ytb.gov.tr/haberler/sudan-turkiye-mezunlari-dernegi-hartumda-acildi> adresinden alındı

YTB. (2018). 02 23, 2020 tarihinde <https://www.ytb.gov.tr/haberler/sudan-egitim-bakani-abdalla-ytbyi-ziyaret-etti> adresinden alındı

Yunus Emre Enstitüsü. (2019). 12 14, 2019 tarihinde www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu adresinden alındı

Zengin, İ. (2013). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. *Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri*. Kırıkkale.

